

BIBLIOTHEEK
VAN
NEDERLANDSCHE LETTERKUNDE.

DICHT- EN PROZAWERKEN DER VOORNAAMSTE SCHRIJVERS
VAN DE 17^e TOT DE 19^e EEUW.

UITGEGEVEN EN VAN EENE INLEIDING EN
AANTEKENINGEN VOORZIEN

DOOR

T. TERWEY.

VOORTGEZET ONDER REDACTIE VAN
J. KOOPMANS EN DR. C. G. N. DE VOOYS.

No. 9. BLOEMLEZING UIT J. VAN VONDEL'S
GELEGENHEIDSDICHTEN.

TE GRONINGEN BIJ J. B. WOLTERS, 1909.

UITGAVE VAN J. B. WOLTERS TE GRONINGEN.

VERKLAREND HANDWOORDENBOEK
DER
NEDERLANDSCHE TAAL,
(TEVENS WOORDENTOLK)

VOORAL TEN DIENSTE VAN HET ONDERWIJS,

RUIM 60 DUIZEND WOORDEN EN UITDRUKKINGEN OP ALLERLEI GEBIED,
EIGENE EN VREEMDE, MET AANDUIDING VAN HET ACCENT EN DE UIT-
SPRAAK, VERKLARING VAN FIGUURLIJKE BETEKENISSEN, VAN ZEGSWIJZEN,
SPREEKWOORDEN, VOOR- EN ACHTERVOEGSELS; BEWIJSPLAATSEN UIT ONZE
DICHTERS EN PROZASCHRIJVERS EEN AANHANGSEL IN ZES AFDEELINGEN,

DOOR

M. J. KOENEN.

ZEVENDE HERZIENE EN AANGEVULDE DRUK.

☞ **PRIJS, gebonden f 2,50.** ☞

Vooral voor onze studeerende jongelui, voor wie Van Dale te omslachtig en te duur is, is dit een uitnemend werk; het laat hen niet gauw in den steek. Het heeft zijn weg gevonden. *N. Pr. Gr. Courant.*

Zonder twijfel zal dit nuttige en thans zoo uitgebreide boek — het aantal bladzijden steeg van 678 tot 744 — zijn weg vinden bij studeerenden e. a. *Het Vaderland.*

Het werk, dat met elken nieuwen druk steeds aan bruikbaarheid won nadert met dezen zevenden druk zijn volkomenheid.

Wij bevelen het als een practisch woordenboek ten zeerste aan.

Kath. Onderwijzer.

Met bijzondere aanbeveling mag deze **zevende**, herziene en aangevulde druk worden aangekondigd. Geen handwoordenboek, **tevens woorden-tolk**, is ons bekend, dat naast dit zou kunnen gesteld worden. Geen onderwijzer, die leest en al wat leesbaar is, verklaren moet, kan dit werk missen, dat de Woordenlijst overbodig maakt. *Chr. Schoolblad.*

Ik kan alleen herhalen, wat ik in den aanvang schreef, dat het **een goed**, bruikbaar boek is, dat ik gaarne aanbeveel. *Noord en Zuid.*

Er is een zee van verscheidenheid.

A. W. STELLWAGEN

De populariteit, welke uit den herhaalden herdruk spreekt, dankt het zeker aan zijne gemakkelijke hanteerbaarheid, die aan de volledigheid geen afbreuk doet en verder aan den **Woordentolk**, die tusschen de woordenlijst is doorgevluchten. *N. Rotterd. Courant.*

UITGAVE VAN J. B. WOLTERS TE GRONINGEN.

BIBLIOTHEEK
VAN
NEDERLANDSCHE LETTERKUNDE.
IX.

BIBLIOTHEEK VAN
NEDERLANDSCHE LETTERKUNDE.

DICHT- EN PROZAWERKEN DER VOORNAAMSTE SCHRIJVERS
VAN DE 17^e TOT DE 19^e EEUW.

UITGEGEVEN EN VAN EENE INLEIDING EN
AANTEEKENINGEN VOORZIEN

DOOR

T. TERWEY.

VOORTGEZET ONDER REDACTIE VAN
J. KOOPMANS EN DR. C. G. N. DE VOOYS.

No. 9. BLOEMLEZING UIT J. VAN VONDEL's
GELEGENHEIDSDICHTEN.

TE GRONINGEN BIJ J. B. WOLTERS, 1909.

BLOEMLEZING

UIF

VAN VONDEL'S GELEGENHEIDSDICHTEN.

UITGEGEVEN EN VAN TOELICHTINGEN
EN VERKLARENDE AANTEKENINGEN VOORZIEN

DOOR

J. KOOPMANS.

TE GRONINGEN BIJ J. B. WOLTERS, 1909.

STOOMDRUKKERIJ VAN J. B. WOLTERS.

VOORWOORD.

In de hierbij uitgegeven Bloemlezing is een poging gedaan, om aan de hand van een twaalfstal „Gelegenheidsdichten” een denkbeeld te geven van Vondels geestesgang. Dat wil niet zeggen, dat hiermee de ganse geestelike Vondel gegeven is. Dit gedoogde alvast het bestek van 't boekje niet. Bij 't opnemen van „Bruyloftsdichten b.v., had ik mij moeielik aan één tiepe kunnen houden. Evenmin kon ik ingaan op de vriendschap met de „Baecks”, en plaats inruimen aan de talloze verzen op vrienden, mannen van wetenschap, van Staat, en dergelijke. Hetzelfde geldt van de veelal breed opgezette gelegenheidszangen op Amsterdam en zijn handelsroem. Wellicht kan het een en ander in een tweede bundeltje zijn plaats vinden. Wat er mee gewonnen werd, is, dat tans een vaste lijn kon worden gevolgd. Het is dezelfde lijn, die ik in mijn Vondel-studieën trok. De eenheid, die daardoor bereikt kon worden, bepaalde ook de vorm van dit werkje. Elke korte Inleiding heeft de bedoeling, de lezer te oriënteren; elk gedicht kan daardoor op zich zelf gelezen worden; samen, geven de inleidingen de schets, die ik me voorstelde, als een kort bestek van de gehele Vondel te moeten geven.

Ik heb verklaard wat ik meende te moeten en te kunnen verklaren. Voor het verifiëren van sommige teksten betuig ik mijn dank aan de Bibliotheken van de Universiteiten te Amsterdam en te Leiden, en de Koninklijke in Den Haag. Dr. E. Brom en Dr. Endepols verplichtten mij met hun opvatting omtrent de zin van de *Geuse-Vesper* mede te deelen; meningen die, hoewel van de mijne verschillende, toch, zowel de ene als de andere, de mijne genoeg verwant waren, om er mijn voordeel mee te kunnen doen. Niet minder erkentelijk ben ik voor de hulp van mijn ijverige vriend en medewerker Dr. De Vooys.

Toch blijven er vragen en gissingen over.

Ik beveel mij gaarne aan voor opmerkingen, die de bruikbaarheid van dit boekje kunnen verhogen.

DE SAMENSTELLER.

INHOUD.

	Blz.
I. GEUSE-VESPER	1
II. ROSKAM	9
III. BRIEF AEN DEN DROST VAN MUYDEN	25
KINDERLYCK	
IV. UITVAERT VAN MIJN DOCHTERKEN	} 36
LYCKKLAGHT AEN HET VROUWEKOOR	
V. DE GETEMDE MARS	46
VI. OLIJFTACK AEN GUSTAAF ADOLF	64
VII. ORANJE MAY-LIED	71
VIII. DE HYMEN VAN ORANJE EN BRITANJE	80
IX. VRYE ZEEVAERT AEN M. H. TROMP	88
X. DE ZEETRIOMF DER VRIJE NEDERLANDEN	95
XI. OP HET KROONEN VAN LEOPOLD	101

I.

GEUSE-VESPER.

Vondel was, wat z'n oorspronkelijk kerkelijk geloof betreft, een Doopsgezinde. Hij behoorde dus tot een sekte, die zich, overeenkomstig haar leerstellingen en tevens door de noodzakelijkheid van de omstandigheden, meestendeels bescheiden op de achtergrond heeft gehouden. Alleen, bij de Waterlandse Gemeente der Doopsgezinden te Amsterdam is het niet altijd zo rustig toegegaan. Daar heerste in Vondels tijd, en terwijl hij er lid van de kerkeraad was, verschil van mening over sommige punten, en dit gaf aanleiding tot gekrakeel en tot een pennestrijd, waarin zich ook de leken hebben gemengd. Vondel, die er aan meedeed, leerde dus al spoedig wat voor geloofspunten nadere bestudering en verdediging behoeften, en op welke wijze men dit het vruchtbaarst kon doen. Aldus gewapend met kennis en ervaring, viel het hem moeielik, toen na 1618 en volgende jaren, de Staten-Generaal en de Prins, doortastende in de zaken van zijn Gewest, in zijn oog onwettige en gewelddadige beslissingen hadden getroffen, het stilzwijgen te bewaren; te meer, omdat hij tevens in z'n overtuiging en in z'n simpatieën getroffen werd.

Als Doopsgezinde kon hij niet instemmen met de zware Gereformeerde leerstukken; als dissenter mede stond hij eer tegenover de Staatskerk dan er naast. Doch tegenover de overwegende partij stonden tevens die mannen, welke in z'n vriendschap deelden en die hij hoogachting toedroeg. Ook hadden deze mannen ingezien, wat hun vurige en ijverige Amsterdamse vereerder en diens ongewoon talent voor hen en de letteren zou kunnen worden. Niet iedereen had zo als hij de kracht van 't zelfgevoel en de macht van het woord. Zo trokken Vondels aanleg en neigingen hem geheel naar de zijde van de Arminianen, die, minder rechtzinnig dan de belijders van 't Calvinisme,

binnen hun grenzen eerder afwijkende en kwestieuze geloofspunten konden dulden, en daarom als van zelf zich aangewezen zagen, het wijsgerig element, dat destijds in het geestelijk en letterkundig leven telkens een uitweg vroeg, in hun midden toe te laten en in z'n ontwikkeling voort te dragen. Dit verklaart Vondels voorliefde voor de omgang met de Arminianen en hun kringen; het verklaart tevens, hoe, met z'n hartstochtelijk temperament, hij in de eerste plaats de pen heeft opgenomen, om na de slagen, die z'n vrienden en begunstigers troffen, in drama, en in satire, de tegenpartij te kwetsen en van z'n hoogte neer te halen. Een van die zangen, is, met het „*Jaerghetyde*”, de „*Geuse-Vesper*”. — Wat zegt hij hierin?

Vondel zegt:

Kijk nu eens aan; nu heeft Barnevelt Holland groot gebracht, en nu eisen ze hem z'n goed en z'n bloed af. Maar de man is te oud, dan dat 't bloed wil vloeien; en hij is altijd te eerlijk geweest, om op rijkdom te staan; ze hebben dus geen plezier van hun moeite. Of liever, ze roepen: hadden 't we maar niet gedaan! Nu ze er last van krijgen zoeken ze troost bij hun godsdienst; maar ja wel! God is rechtvaardig....

Wat hier uit te leren is? — Zich in te keren in zich zelf, en het kwaad na te laten.

Vondel zegt dat tegen de 24 rechters, die Oldenbarnevelt ter dood hebben veroordeeld. Die mannen hadden dit vonnis uitgesproken, zoals ze meenden, dat dit uitgesproken moest worden; en er is geen twijfel aan of ze zouden, desgevraagd, hun leven lang zich op de billikheid van dat vonnis verdedigd hebben; ze zouden wel eenstemmig op de onwaardeerbare verdiensten van Barnevelt gewezen hebben, maar toch zijn beleid, vooral toen de partijschappen tussen 1609–1618 hem noodzaakten, zijn programma door te zetten, als onrustwekkend en staatsgevaarlijk hebben gebrandmerkt. Daartegenover stond de Barneveltse partij, die z'n nederlaag niet kon verkroppen; die de terechtstelling van de grote staatsman, na zulk een lang leven van moeitevolle arbeid, een gruweldaad noemde, en de

aanleggers niets beter toewenste, dan dat ze door wroeging gekweld, een rusteloos bestaan voortsleepten. Zo stelt ook Vondel het voor. Maar hij heeft ook een voorstelling apart, in z'n vrijheid als dichter. Hij laat voorkomen dat die 24 rechters hun berouw gaan voelen, nu ze merken, dat bij 't verscheiden van de Advocaat, er geen *bloed* en geen *goed* te vinden zijn. Hij laat die heren rechters dus hun bloedig vonnis uitspreken, niet uit een gevoel van recht, dat Oldenbarnevelt nu werkelijk dood moest, om 't land uit een moeielikheid te redden, maar alleen uit lage hartstochten, uit *bloedgierigheid* en uit *geldzucht*. Hij maakt van die rechters *harpijen*. Nog erger: hij laat voorkomen, of die roofmoord een daad van voldoening is voor de zorgzaamheid, waarmee de Landsadvocaat drie en veertig jaar lang Hollands stoffilik en geestelik welzijn had behartigd. De rechters zouden hun hoofden bij elkaar gestoken hebben, en elkaar, met een valse grijslach, hebben toegefluisterd: „Laten we nu die man, die tot z'n grijsheid, als een Vader, ons landje tot een krachtvolle Staat heeft opgevoed, als een beloning en ereblijk, z'n ouwe leven en z'n verdiende penningen afhandig maken." Vondel zegt dat wel niet rechtuit, maar hij vraagt het. Hij vraagt: is hij op die manier zo oud geworden, om daarvoor z'n leven en goed te laten? Want die vraag had bij de rechters zelf moeten opkomen, meent hij. En nu die vraag niet bij hen is opgekomen, is 't wel een teken, dat zij zich niet over zulk een behandeling hebben geschaamd. Ze zijn, juist door 't niet te vragen en niet te doen zoals iemand bij wie die vraag opkomt, kortweg *Vadermoorders*. En zulken vinden nooit rust, doordat zij moeten leven en sterven in wroeging en radeloze spijt.

Zo sluipen nu die vierentwintig voor z'n ogen rond. En hij spreekt ze aan in bovenstaande zin, en met de onderstaande woorden. Daarbij wil hij ze op dezelfde manier behandelen, als zij Barnevelt het hebben gedaan. Zoals zij hem „vals" wilden belonen, wil hij ze „schijnheilig" troosten. Daarom noemt hij z'n aanspraak, als waren de 24 zovele ter dood verwezenen, die hij als kranktrooster te berechten had, een „Siecke-Troost". Of, anders gezegd, hij roept ze tot boetedoening op naar de

plaats der vergelding; hij luidt de vesperklok; maar alweer, 't is geen echte vesperdienst, maar een uitluien van het Calvinistische schikbewind en het grafluïen van de gevonnisten.

En zo is dan 't gedicht een hekeldicht, met de „conclusie” of „moraal”: „Leer hieruit beter te leven!”

GEUSE VESPER ¹⁾
of
SIECKE ²⁾ TROOST
voor
DE VIERENTWINTIGH ³⁾ *).

OP DE WIJSE: *Brande Partinice*.

I.

Hadt hy Hollandt dan ghedragen,
Onder 't hart ⁴⁾,

¹⁾ *Vesper*, einde van de dienst bij de Rooms. *Geuse* = „Calvinisties”. *Geuse Vesper* samen genomen: lied op het einde van 't Geuzen-bewind. (Zie boven.) Te Amsterdam hadden de begrafenissen 's namiddags, onder klokgelui, plaats.

²⁾ *Siecke-troost* = „Het woord v. d. zieketrooster, die de stervenden toespreekt.” Vondel hield er van, om met de verschillende betekenissen van een woord te spelen. „Siecke-troost” kan als „kranke-troost” ook de zin weergeven van „zwakke” troost, omdat ze niet „echt”, maar ironies bedoeld is. Verg. Westerbaen's „*Kranken-troost* voor Israël”, een aanval op de rechtzinnigen, en z'n gedicht: „Ooghzalf voor het Verblinde Israël mitsgaders haeren *Stercken Troost* tegen den Krancken Troost die het tegenwoordig heeft”, ook betrekking hebbende op de rechtzinnigen.

³⁾ *De Vierentwintigh*, n.l. de 24 rechters, als buitengewone jury over Oldenbarnevelt. „Rechters” wordt hier als van zelf sprekend verondersteld. Verg. „de vertaling der zeventig”; „de tocht der tien duizend”.

⁴⁾ *Hadt hy Hollandt dan ghedragen onder 't hart*, enz. Een rhetorische vraag. De vraag is niet, of hij Holland onder 't hart had gedragen. Dit is uitgemaakt. De vraag is, of hij het gedaan had, om de bloeddorst en de geldzucht te bevredigen. — *onder 't hart dragen*, een beeld aan 't moederschap ontleend, en de uitdrukking voor het tot volle levensvatbaarheid brengen van de vrucht der liefde. Even veel zorg, zegt de dichter, wijdt ook Barnevelt aan de zelfstandigheid van Holland.

*) Opnieuw afgedrukt naar de uitgaaf van 1619. (Zie Catalog. Knuttel, N°. 2902, Kon. Bibl.).

Tot syn afgeleefde dagen ¹⁾,
 Met veel smart,
 Om 't meyneedigh ²⁾ swaert te laven ³⁾,
 Met syn bloet,
 En te mesten kray en raven ⁴⁾,
 Op syn goet?

II.

Maar waerom den hals ghekorven ⁵⁾?
 Want syn bloet
 Was in d' aders schier verstorven ⁶⁾:
 In syn goet
 Vontmen noyt de Pistoletten ⁷⁾
 Van 't verraet,

¹⁾ *Tot syn afgeleefde dagen*. evenals *met veel smart* tekenen, met hoeveel opoffering (*smart*) en met hoeveel toewijding Barnevelt dit gedaan heeft. *afgeleefd* = „uitgeleefd”. In de regel „afgeleefde grijsaard”, bij 't subjeet; hier bij 't objekt: wat, in tijd, uitgeleefd wordt. Vgl. „z'n jaren uitleven”; „bange dagen doorleven”, enz.

²⁾ *meyneedigh swaert*, een zwaard dat het onrecht dient, en daarom *meinedig* is. Het zwaard is n.l. een rechtsattribuut, (vgl. de voorstelling van 't Recht door Themis) en maakt zich dus bij onrechtvaardige vonnissen aan „meineed” schuldig. – *meineed* = mein + eed = valse eed.

³⁾ *laven*: het zwaard is bloed-„dorstig”, en moet dus, om bevredigd te zijn, worden „gelaafd”, met bloed.

⁴⁾ *en te mesten* = en om te mesten; *mesten* is hier namelijk overgankelek; *kray en raven* (vogels, die waar te azen valt, overal 't eerste bij zijn) = de Contra-Remonstranten, en waarschijnlijk hun geestelike voorgangers, wegens de „zwarte” kleur der vogels. Vgl. „zwartrokken”. De rechters over O. werden uit de opbrengst van zijn goederen bezoldigd.

⁵⁾ *ghekorven*, „afgehakt”, n.l. met de bijl. Verg. Hoof't's „tempel van *onghekorven* hout”.

⁶⁾ *verstorven*, door langzaam sterven, d. i. door verouderen, traag geworden; het bloed, wil de dichter zeggen, zou toch haast niet voor den dag komen.

⁷⁾ *Pistoletten van 't verraet*. Oldenbarnevelt werd nagegeven dat hij zich door Spaans geld had laten omkopen. *Pistolet* = een geldstuk van ± 12 gld. In 't frans *pistole*. In Spanje zelf onbekend.

Wtghestroyt¹⁾, om scharp te wetten²⁾
's Vollecks haet.

III.

Gierrigheyt³⁾ en wreetheyt beyde,
Die het swaert
Grimmigh ruckten⁴⁾ uyt der scheyde⁵⁾,
Nu bedaert⁶⁾,
Suchten⁷⁾: Wat kan ons vernoegen⁸⁾
Goet en bloet?
Och, hoe knaecht een eeuwigh wroegen
Ons ghemoedt!

1) *Wtghestroyt*, behorende bij *verraet*. Het gerucht n.l. was onder 't volk in omloop gebracht.

2) *scharp te wetten*, bij *haet*. Vgl. „de haat scherpen”. Aan „haat”, „nijd”, „spot”, worden, omdat ze kunnen „kwetsen”, daarmee overeenstemmende eigenschappen, als „scherp”, „vlijmend”, „grievend” toegeschreven. Hier wordt die haat tot „scharpte” gewet, om daardoor de goe gemeente gunstig voor het vonnis over de Advocaat te stemmen.

3) *Gierrigheyt* „begerigheid”. „Gierig” noemen we iemand, die niets kan missen; een vasthoudendheid die te verklaren is uit „begeerte” naar bezit; de oorspr. betekenis is dan ook „begerig” (n.l. naar goed). De eerste versregel te lezen: Gierigheid en wreedheid beide . . . zuchten nu „bedaert” enz.

4) *Grimmigh ruckten*, beide woorden, (het ene door 't wijzen op de vergramdheid, het andere, door de woestheid uit te drukken, waarmee het zwaard in dienst gesteld wordt), tekenen de hartstocht die hier uitspraak doet.

5) *uyt der scheyde*, oude 3e nv. vorm. Nog over, bij 't voorzetsel *uit*, in versteende vormen als „uitermate”, „uittentreuren”.

6) *bedaert*, verl. deelw. v. „zich bedaren”, en dus: „zich bedaard hebbende”, als gevolg hiervan „bedaard zijnde”, „tot rede gekomen”. Vgl.: ontrust, vervaard, on-beholpen, en dgl.

7) *suchten*, als uiting van het berouwvol gemoed, en dus in tegenstelling te denken met *grimmigheyt*, enz. Let ook op *och* en dat *eeuwigh wroegen* in de laatste versregel.

8) *vernoegen*, vorm zonder *ge* naast *vergenoegen*; verg. raken, lukken, voelen.

IV.

Weest te vreen ¹⁾, haelt Predikanten,
 West en Oost ²⁾:
 Gaet en soeckt by Dortsche santen ³⁾
 Heyl en troost:
 'T is vergeefs, de Heer kooft kloppen
 Met syn Woort ⁴⁾.
 Niemandt kan de wellen stoppen
 Van die Moort ⁵⁾.

V.

Beslyt ⁶⁾.
 Spiegelt, spiegelt u dan echter ⁷⁾,
 Wie ghy sijt ⁸⁾:

¹⁾ *Weest te vreen*, antwoord van de dichter op hun verzuchtingen, dat zij berouw hebben over hun uitspraak, en nu de wroeging voelen knagen. Vondel zegt: je dominees zijn er immers voor, om je er in te troosten, dat je een Godgevallig werk hebt gedaan? — En in de vier laatste regels: neen, al die dominees geven je niets: de Heer vraagt je rekenschap.

²⁾ *West en Oost*, uit het Westen en uit het Oosten; d. i. overal vandaan; m. a. w. je hebt er mensen genoeg voor om je schoon te wassen. Vgl. Westewind = wind „uit 't Westen”.

³⁾ *Dortsche Santen*, de Dortsche Synode-mannen, die uitspraak deden over de Remonstranten, en in hun onkwetsbaarheid gehouden worden bij de rechters en hun partijgenoten in een reuk van „heiligheid” te staan.

⁴⁾ *kloppen met syn Woort*. Voorgesteld wordt, dat de rechters, getroost door hun predikanten, in veiligheid binnen de muren van hun zelfgenoegzaamheid zitten; en nu wordt er geklopt: 't is de Heer zelf, met zijn Woord bij hem, om ze te wijzen op hun overtreding. M. a. w. ondanks die troost, blijken ze 't zwaarste mogelijk gezondigd te hebben. De Heer zelf houdt hun 't Evangelie voor.

⁵⁾ *de wellen van die Moort*; d. i. niemand kan die „Moord”, (want dat is het wat de Bijbel verbiedt) ongedaan maken. Voorgesteld wordt, dat de „Moord” een overstelpende vloed is, die hen zelf vernietigt, en die ze niet kunnen tegengaan, omdat de „wellen” (= bronnen) er van niet meer gestopt kunnen worden; vgl. blz. 49, regel 9.

⁶⁾ *Beslyt* = „slotsom”.

⁷⁾ *echter*, „na dezen”, „na dit gebeurde”. Vgl. Baeto: „*Wij zullen echter, met lieffelijck liedt, uw momplend ruisschen verdooven niet.*” (Beurtzang, 4e Bedrijf).

⁸⁾ De zin is: Wie gij ook zijt, alle mensen dienen zich te spiegelen aan wat hier gebeurd is. Allen moeten de worm vrezen, enz.

Vreest den worm, die desen rechter
 't Hart afbijt ¹⁾.
 Schent uw' handen aen geen Vaders,
 Dol van haet ²⁾.
 Scheldt gheen Vroomen ³⁾ voor verraders
 Van den staet.

¹⁾ *Vreest den worm*, enz. De rechter heeft het leven van Oldenbarnevelt verkort; maar meer dan zulk een rechter is de „worm te vrezen, die deze rechter aan 't hart knaagt”. M. a. w. de wroeging in het hart van de misdadige is een groter vijand voor de mensheid, dan de misdadige, die z'n boosheid op onschuldigen koelt. Het is een variatie op de moraal: beter is het, het leven te verliezen, dan z'n reinheid van hart.

²⁾ *Dol van haet*, bijstelling van 't verzwegen onderwerp *ghy*. — *Schent*, verbogen vorm van *schennen*, (*schon*) aen = „slaan aan”, t. w. op schendende wijze.

³⁾ *Vroomen* = „deugdzamen”.

^{*)} Verg. nog: Het stockske van Joan van Oldenbarnevelt; het Gespreck op het graf van Joan van Oldenbarnevelt, en het Jaergetyde van wijlen Heer Joan van Oldenbarnevelt.

II.

ROSKAM.

Vondel vindt omstreeks 1630 de heren bestuurders van het land alles behalve geschikte Regenten. De geest van de oude Bewindsmannen, vóór dat de Contra-Remonstranten en hun aanhang het overwicht kregen, vindt Vondel heel wat flinker en eerliker dan de praktijken van de Regenten nà 1618. Vooral de oud-Burgemeester Hooft, de vader van de bekende dichter Pieter Cornelisz Hooft, en een felle tegenstander van de Kerkeliken, is een man naar Vondels hart. Deze schrijft nu een gedicht waarin de heren van nu worden „afgekamd”, en de oude Hooft wordt „opgekamd”. Het gedicht draagt hij op aan Hooft de dichter, een zoon, zoals we zeiden, van de in 1626 overleden Burgemeester. Een „Roskam” heeft Vondel z'n aanval genoemd, en inderdaad, wanneer we 't stuk nagaan, vinden we er heel wat „vuile haren” in. De mensen praten al maar van godsdienst, zegt hij, ook de slechten onder hen, alsof de enkele naam van godsdienst, het onrechtvaardige en onmenslievende dat er gedaan wordt, goed moet maken. Zo veel huichelarij is er in de wereld. Onbarmhartig wordt de mindere man uitgezogen; de Regenten malen om niets; als zij het maar hebben, hoe of waarvandaan ze 't krijgen, hindert hun niet; terwijl ze 's lands zaken in die mate verwaarlozen, dat de kapers meesters zijn op zee, hangen ze met hun gewetenloos bijeengeschrapte gelden de grote meneer uit, en voeden hun kroost op in een pralende weelde. En die weelde sluit het hart voor de eerlike eenvoud, en lokt uit

tot dieverijen en knevelarijen, waarmee de gemeenschap en vooral de in slaafse arbeid slovende mindere man de grootste schade lijden.

Dan was, zo een als de oude Hooft een andere man. Dat was er een van oud-Romeinse eenvoud en eerlikheid. Standvastig zou hij z'n plicht doen, al moest 't zijn leven kosten. De ongelukkigen zou hij helpen, niet om de mooie man te wezen, maar om 't maatschappelijk belang. Dat was geen uitzuiger. Hij leefde voor 't algemeen. Een eerlik, krachtig beleid als 't zijne, zou 't oorlogsbeloop ten goede komen. Misbruiken zou hij afschaffen, de schuldigen straffen, de welvaart bevorderen. Zo zijn er weinige meer; maar die weinige zijn genoeg, zo ze, belangeloos, het land zouden willen dienen. Maar 't is helaas, een dievenboel. Dat zeg ik nu niet, om op te stoken, maar om de eerlikheid te preken. Ging men hiernaar te werk, dan zou een zuinig en rechtvaardig bewind ons voorspoed brengen.

Zie, waarde Hooft, besluit de dichter, wat ik zei; – al heb ik, door 't zo te zeggen, hier of daar iemand geraakt, en iemand geprezen, – ik heb niet willen vleien, maar 't goede willen bevorderen. Mocht ik de Deugdzame getekend hebben, zo als hij in mijn herinnering is blijven voortleven!

Vondel zei dit heel anders, met veel meer woorden, en heel andere groeperingen en wendingen, met veel sterker en meer verscheidenheid van temperament, tekenachtiger uitdrukking, scherper verbeelding en zo; zodat dit gedicht om z'n belangwekkende, leerzame inhoud en z'n warme, kleurrijke en eerlike hartstochtelike zegging steeds een van zijn mooiste stukjes blijven zal. En dat hier geen overdrijving in zit, ten aanzien van de verkeerde en ergerlike praktijken in de handel, de uitbuiting van de mindere man, en de knoeierij met de vijand, leren ons de geschiedkundige onderzoekingen. Vooral over de economiese verhoudingen van die tijd, over de macht van 't kapitaal en de noden van de werkmansstand, verspreidt de tegenwoordige wetenschap een zeer helder licht.

Vondel nu, begint z'n gedicht met

ROSKAM¹⁾.

Aen den Heer Hoofd,²⁾
Drost van Muyden *).

Hoe koomt, doorluchte³⁾ Drost, dat elck van Godsdienst roemt⁴⁾,
En onrecht en geweld met desen naem verbloemt?
Als waer⁵⁾ die saeck in schijn en tongeklanck gelegen:
Of sou 't geen Godsdienst sijn, rechtvaardigheyd te plegen⁶⁾?
5 Maar slincx en rechts⁷⁾ te staen na allerhande goed?
God voeren in den mond, de valscheyd in 't gemoed?
De waerheyd⁸⁾ greep wel eer die menschen bij de slippen,
En sprack: uw hart is verr': ghy naeckte met de lippen.

1) *Roskam*, overdrachtelik, om de verhoopte uitwerking. Verg.: Vondels „Olyftack” (aan Gustaaf Adolf). Starings „Spoor” (aan de Naneeff).

2) *Hoofd*, de dichter n.l. die Drost (landrechter) van Muiden was, en er 't bekende Muider slot bewoonde. Destijds waren Vondel en Hooft vrienden. Later kwam er verwijdering.

3) *doorluchte*, tans *doorluchtig*, een letterlike vertaling van lat. *perillustris*, en voorheen, officieel, de betiteling van de graven v. Nassau, enz. Verg. nog 't Duitse „Durchlaucht”. Tans is dit woord in die zin in onbruik. Bij V. betekent het hier: „beroemd”.

4) *roemen van Godsdienst* = „zich beroemen op godsdienst” (te hebben).

5) *Als waer* = als ware het, dat . . . *in schijn en tongeklanck gelegen*, dat die zaak (n.l. de godsdienst) lag in enkel „schijn” en in enkel „tongeklanck”, d. i. in gebruik van vrome woorden, en niet in de daad.

6) *Of sou 't geen Godsdienst sijn* . . . Vondel bedoelt natuurlijk: juist dat is godsdienst; n.l.: *rechtvaardigheyd plegen*, d. i. steeds rechtvaardig zijn. *Plegen* gebruiken we tans meer voor 't begaan van tekortkomingen: misdaden, dieverijen, zelfs „schoolverzuim” plegen.

7) *Maer slincx en rechts*, enz. De zin is: maar zou het godsdienst zijn, slincx en rechts enz. . . *slincx* = „links”; *slincx en rechts* = „naar alle kanten”, overal waar de hand het maar kan vinden; *staen na* = „staan naar”; ergens naar staan, (nog gebruikelik) = moeite doen, om iets te bereiken.

8) *De waerheyd*, d. i. de waarheid van Gods Woord, gesproken bij monde van Jezus; — *greep . . . by de slippen*, „hield ze staande” (om te vermanen), en dus hier: „bestrafte”. De bestraffende woorden staan in de volgende versregel. Verg. Matth. XV.: 8.

*) Opnieuw afgedrukt naar de afzonderlike uitgaaf in folio. (Univ. Bibl. Amsterdam).

De waerheyd ¹⁾ eyscht het hart, en niet soo seer 't gebaer.
 10 Dit laeste sonder 't eerst, dat maeckt een' huychelaer;
 Die by een cierlijck graf seer aerdigh word geleecken ²⁾:
 Vol rottings binnen, en van buyten schoon bestreecken.
 Soo was uw vader niet, die burger-vader, neen:
 Van binnen was hy juyst, gelijk hy buyten scheen.
 15 'k Geloof, men had geen' gal in desen man gevonden ³⁾,
 Indien, na dat de dood sijn leven had verslonden,
 Sijn lijck waer opgesneên. Hoe was hy soo gelijk
 Dien burgermeestren ⁴⁾, die wel eertijds 't Roomsche rijck,
 Door hunne oprechtigheyd, opbouden van der aerde
 20 Ten top ⁵⁾; doen d'ackerbou in achting was en waerde:
 Doen deege ⁶⁾ deeglijckheyd niet speelde, raep en schraep ⁷⁾;
 En 's vyands goud min gold dan een' gebrade raep.

¹⁾ *De waerheyd*, zie vorige aant. De zin is: Jezus wil het hart, de waarlik godsdienstige neiging van 't gemoed, en niet maar de uitwendige vormen en 't uiterlik vertoon. Vgl. *schijn en tongeklanck* in vs. 3; *gebaer* = „uiterlik vertoon”. Nog in 't Vlaams, b.v. bij Verriest: *Doch wat ge doet, Doet wat ge moet; Gebaren is niet goed*.

²⁾ *by een cierlijck graf . . . geleecken*, d. i. vergeleken bij een fraaie grafstee. Zie over die vergelijking de volgende versregel, en Matth. XXII, 27; — *aerdigh*, „eigenaardig”, „karakteristiek”, „treffend”. Sterk komt deze betekenis van eigenaardig (z'n eigen aard hebbende, ongewoon, niet vertrouwbaar,) uit in een uitdrukking als deze: Je mag wel met hem oppassen, hij is maar aardig. (Z. Holl. eil.)

³⁾ *geen' gal . . . gevonden*, d. i. geen enkel ondeugd ontdekt. *Gal* van zeer oude tijden af, het teken van een zondige natuur. Enkele dieren, symbolen van onschuld, zoals de *duif*, hadden geen gal.

⁴⁾ *burgemeestren* = „consuls”.

⁵⁾ *opbouden van der aerde ten top*; „van het allereerste begin tot de hoogste bereikte macht”; om uit te drukken, dat dit alles onder het republikeinse bewind van oud-Rome was tot stand gebracht. Daarom volgen tans de oud-Romeinse deugden: de „oprechtigheyd”; de landelijke eenvoud: „achtting voor de ackerbou”; de „deeglyckheyd”: de onomkoopbaarheid; — 's *vyands goud gold min* (minder) *dan een gebrade raep*; ziet op Curius Dentatus, die rapen zat te eten, terwijl de Samnieten met verlokkende voorstellen kwamen. Evenzo werd Camillus van achter de ploeg geroepen.

⁶⁾ *deege*, hier te beschouwen als een bijv. nw. in de zin van „uiterste”. Vgl. „ter dege”.

⁷⁾ *niet raep en schraep* (spelen), van „rapen en schrapen”: vrij zijn van de zucht naar geld en goed. In hun zuiverste deugd, zegt Vondel, bekommerden ze zich niet om tijdelik goed.

Hoe heeft hem Amsteldam ervaeren wijs en simpel ¹⁾:
 Een hoofd vol kreucken, een geweten sonder rimpel ²⁾.
 25 O beste bestevaêr ³⁾! wat waert ghy Holland nut ⁴⁾,
 Een styl des raeds, doen 't lijf van 't stocxken werd gestut ⁵⁾:
 Op dat ick ga voorby ons Catilinaes tyen ⁶⁾:
 Doen 't vaderland in last, door twist der burgeryen,
 Ghy 't leven waert getroost te heyligen den staet ⁷⁾:
 30 En doen, uw hoofd gedoemt, door 't hoofd van eygebaet ⁸⁾,
 Ghy geen' gedachten had van wijcken of van wancken ⁹⁾.
 De wees en weduwen, de ballingen u dancken:

¹⁾ *ervaeren*, „leren kennen”; *hoe . . . wijs en simpel*, d. i. in welk een mate (heeft Amsterdam hem leren kennen als een wijs (en toch) eenvoudig (man).

²⁾ *een hoofd vol* enz. Een beroemde versregel. 't Voorhoofd is gerimpeld van de staatszorgen, en des ondanks is 't geweten onaantastbaar gebleken. Vgl.: „een ongekreukt geweten”.

³⁾ *bestevaêr* = „grootvader”, erenaam voor in algemene achting vergrijsde mannen. Toenaam van onze admiraals voorheen. Verg. het tegenwoordige „den ouwe”, het Transvaalse „oom”, en in Friesland het eeuwenlang gebruikelijke ere-praedicat „moei”: Maaïke-moei, Anna-moei, Grietje-moei.

⁴⁾ *nut* = nuttig, verdienstelijk (voor Holland n.l.). Te lezen: hoezeer waart gij, enz.

⁵⁾ *Een styl des raeds*, enz. Weer een beroemde versregel. Zo zijn er meer. In de „Roskam” zit veel kracht; vandaar dat er nog veel is in blijven „leven”. *Styl* = „steunpilaar”, hier in morele zin; en Hooft was dit ook nog, ook al moest wegens z'n hoge leeftijd het lichaam (door middel van een „*stocxken*”) ondersteund worden. Let ook op de tegenstelling: een „*stok-ske*” behoefde hij maar; zelf was hij een „*stijl*”.

⁶⁾ *Op dat ick ga voorby*, enz. d. i. „om maar niet te spreken van „Catalina's tijden” (hier de tijden van Leycester). Zoals Catalina een aanslag smeedde tegen 't gezag te Rome, deed het hier Leycester tegen de Staten. Leycester had de volkspartij op z'n hand. Vandaar de „*twist der burgeryen*” in de volgende versregel.

⁷⁾ *Ghy 't leven waert getroost*, enz. Te lezen: gij getroost waart (d. i. gij u getroostte), het leven aan de staat te heiligen (d. i. te wijden). Dit doelt hierop, dat hij, om de zaak zijner partij te blijven voorstaan, zich, zo nodig, levensgevaar zou hebben getroost; zie volg. aant.

⁸⁾ *'t hoofd van eygebaet*, d. i. Leycester; *hoofd*, omdat hij in de eerste plaats z'n eigen voordeel diende; *gedoemt* door Leycester, werd pas bekend na diens vertrek; onder de 14 personen, die de Engelse landvoogd onschadelijk had willen maken, was ook Burgemeester Hooft genoemd.

⁹⁾ *wancken* = „wankelen”.

Hoewelghe noyt om danck hebt¹⁾, sonder onderscheyd,
 Bescheenen met den glans van uw goedaerdigheyd²⁾,
 35 Ondanckbre en danckbre, dienghe kont ten oorbaer strecken³⁾.
 O spiegel van de deughd! O voorbeeld sonder vlecken!
 Noyt sooptghe 't bloet en mergh der schamele gemeent⁴⁾:
 Nocht stopte d'ooren voor haer rammelend gebeent⁵⁾.
 Wat lietghe uw' soonen na, doen 's levens licht wou neygen⁶⁾?
 40 Indien 't gemeen u roept, besorgt⁷⁾ het als uw eygen.
 Soo was uw wterste aem⁸⁾ slechts waere klaere deughd;
 Daer ghy, vermaerde stad, uw' kroon⁹⁾ meed' cieren meught.
 Soo 't land uw vaders deughd soo wel had erven mogen,
 Als sijn' gedachtenis, s' had swaerder ruym gewogen¹⁰⁾

1) *Hoewelghe noyt*, enz. De zin is: Hoewel ge, doch nooit om er dank voor te willen hebben, allen, zonder onderscheid, 't zij ze dan dankbaar of ondankbaar waren, wie ge maar kondt ten dienste staan, met de glans van uw goedheid hebt bescheenen.

2) *glans van uw goedaerdigheyd*; de goedaardigheid is zelf de glans (appos. gen.); zoals een glans verblijdt, doet dit ook de goedheid. Verg.: het zonnetje der liefde; de gésel van de oorlog.

3) *ten oorbaer strecken* = „tot voordeel gedijen”.

4) *bloet en mergh*, voor „levenssappen”; hier: wat tot het allereerste levensonderhoud dient. Vondel zegt: wat anderen mochten doen, hij, Hooft, zou de geringen niet „uitzuigen”. Evenzo de volgende versregel: hij, Hooft, zou z'n oren niet sluiten voor de noden van 't volk.

5) *stopte*, en geen *stoptet*. Vondels taal bevat slechts in zeer zeldzame gevallen vormen met de uitgangen *tet* achter een werkw. stam. — *haer*; 't oude bez. voornw. mv. voor beide geslachten; *rammelend gebeent*; tekenachtige uitdrukking, voor een, tot op de knoken, van de honger verteerd lichaam.

6) *doen 's levens licht*, enz. = toen het levenslicht (hier als een *zon* gedacht) wou neigen (ondergaan). Zie over „levens licht” aant. 2 hierboven. De zin is: wat was uw nalatenschap? Antwoord: geen geld of goed, maar een goeie raad: *Indien* (zie de volg. versregel).

7) *besorgt*: „draag zorg”. Vgl. „bezorgdheid”, de stemming van iemand die de zorg voelt voor iets. En „zich bezorgd maken”.

8) *wterste aem* = „laatste adem”.

9) *uw' kroon* enz. overdrachtelijk voor: „waar ge trots op moogt wezen”. Verg. nog de uitdrukking: „een parel toevoegen aan de kroon”.

10) *swaerder ruym*, waar wij zeggen: „ruim zo zwaar”. — *s' had . . . gewogen* = „ze” (n.l. de deugd) zou, gewogen, d. i.: in haar geestelijke waarde vergeleken met een erfenis, (waaraan men een materiële maatstaf aanlegt), ruim zo veel zijn geweest als . . .

- 45 Dan duysend tonnen schats, en duysend, en noch bet ¹⁾:
 En 'k zagh de swaerigheên van onsen staet gered ²⁾.
 Indien de Spanjaerd sagh het land van Hoofden blincken ³⁾,
 Hoe sou sijn fiere moed ⁴⁾ hem in de schoenen sincken:
 Hoe sou hy vader Ney opwecken, door gebeên,
 50 Om met sijn' tong dees' scheur te neyen hecht aen een ⁵⁾.
 Geen Duynkerck sou de zee met vlooten overheeren ⁶⁾.
 Maetroos die roovers ras sou aersling ⁷⁾ klimmen leeren;
 En 't laege Waterland doen kijcken door een' koord,
 Dien ⁸⁾, die nu blindeling ⁹⁾ ons slingert over boord,
 55 En visschers vangt en spant ¹⁰⁾, verwt zeeluy doods ¹¹⁾ van vreesen:
 Soo datter een geschrey van weduwen en weesen

1) *en duysend* = „en nog eens duizend”; *bet* = „meer”.

2) *gered* = „beredderd”, „uit de weg geruimd”.

3) *Indien de Spanjaerd*, enz. = „Indien hij overal Hooft's zag, zou hij bang worden; „*blincken*” ziet op de „hoofden” of „kruinen” van die Hooft's, die, waarschijnlijk als zilvergrijs van eerwaardige ouderdom gezien, een „glans” afgeven. „*Hoofden*” staat dus, spelend, in twee betekenissen, èn als „staatsman” èn als „grijskop”; beide met de kwalificatie van „wijze kloekheid”.

4) *fiere moed*, n.l. eerst „fier”, daarna „zwak”. Zozeer, moeten we lezen, daalt die moed bij 't aan'chouwen van al die „Hoofden”.

5) *dees' scheur te neyen hecht aen een* = „deze breuk (n.l. tussen Spanje en de republiek) afdoende te helen; – *neyen* (= „naaien”), tevens als een woordspeling op „vader” (= pater) Ney, die in 1607 als vredesgezant naar deze gewesten werd gezonden. *Scheur* (voor „breuk”) om de wille van 't woord *neyen*; de „naald” waarmee dit moet worden verricht, is de *tong*, die we dus „spits” moeten denken in de zin van „geslepen”, „bekwaam” voor z'n taak.

6) *Geen Duynkerck . . . overheeren*. „Duinkerken zou (met z'n talrijke en vermetele kapers) op zee niet de baas spelen.

7) *aersling* = „ruggelings”, n.l. de ladder op, naar de galg. Vgl. *door een' koord kijcken* in 't volgende vers, en vergelijk de uitdr.: „door een hennepen venster kijcken”. De galg stond in de Volewijk, over 't IJ, en dus in Waterland.

8) *Dien*, voorwerp van *doen kijcken* in 't vorige vers, en antecedent van 't volgende *die*.

9) *blindeling*, nog zonder de bijw. *s* (zie aant. 7.) = „in den blinde”, „zonder aanzien des persoons.

10) *vangen en spannen* = „oppakken en vonnissen”; „korte metten maken”; vorm van rechtspleging onder de krijgswet.

11) *verwt zeeluy doods van vreesen* = „de zeelui zien, van vrees, er zo bleek als de dood van”.

Ten hoogen hemel rijst, wt dorpen en wt steên.
 Wat 's d'orsaeck? Vraeghtmen, wat? De gierigheyd ¹⁾ alleen,
 Die 't algemeen versuymt, en vordert slechts haer eygen ²⁾:
 60 En sprack ick klaerdre spraek ³⁾, ick sorg sy soume dreygen
 Met breuck en boeten ⁴⁾, of te levren aen den beul.
 Want waerheyd (dat 's al oud) vind nergens heyl nocht heul ⁵⁾:
 Dies roemtmen ⁶⁾ hem voor wijs, die vinger op den mond leyd.
 O kon ⁶⁾ ick oock die konst: maer wat op 's harten grond leyd
 65 Dat weltme naer de keel ⁷⁾: ick word te stijf geparst,
 En 't werckt als nieuwe wijn, die tot de spon wtbarst ⁸⁾.
 Soo 't onvolmaecktheyd is, 't magh tot volmaecktheyd dyen ⁹⁾
 Van dees' rampsalige en beroerelycke tyen;
 Waer in elck grabbelt, tot sijns naesten achterdeel ¹⁰⁾,
 70 Schrijft andren toe, en schuyft op hen de schuld van 't scheel ¹¹⁾.

¹⁾ *De gierigheyd* = „de hebzucht”.

²⁾ *'t algemeen* = „de algemene belangen”; *vordert* = „bevorderen”; „bevoordelen”; *haer eygen* = „zich zelf”; verg. nog heden: „z'n eigen”, „d'r eigen” bevoordelen.

³⁾ *sprack ick klaerdre spraek* = „zei ik het nog duidelijker” (n.l. dan in de algemene beschuldiging van hebzucht, verwaarlozing van algemene belangen en jacht op eigen voordeel), dan vrees ik, dat men mij, enz. – *sorgen* = „bang zijn voor”; vgl. ons „bezorgd zijn”; „een zorgelijke toestand”, enz.

⁴⁾ *breuck en boeten*, pleonastiese samenvoeging inhoudende één begrip n.l. van „boete”; (Vgl. „schot en lot”, „weg noch steg”, en blz. 103, aant. 7.) – *breuck*, oud woord naast „boete”. Vondel was al eens beboet geweest in de Palamedes-zaak.

⁵⁾ *vind nergens heyl nocht heul* = „wordt nergens geacht of geduld”.

⁶⁾ *kon*, zoals nog heden, naast de vorm „kende” in 't geschreven Hollands.

⁷⁾ *na*, in de 17de eeuw en later telkens, waar wij „naar” schrijven.

⁸⁾ *spon* = „spongat”, het gat boven in 't liggende vat.

⁹⁾ *Soo 't onvolmaecktheid is*, enz. d. i. zo het (in mij) een tekort is, laat het dan tot betering dienen van deze *beroerelycke* = „onrustige” tijden. Vgl.: Raad van „Beroerte”; Nederlandse „Beroerten”, en ons „oproer”.

¹⁰⁾ *Waer in elck*, enz. = waarin elk haalt, wat er te halen is, zelfs tot *achterdeel* = „schade”, van z'n naaste.

¹¹⁾ *Schrijft andren toe*, hierbij in te vullen: *de schuld van 't scheel*, dat tevens het voorwerp is van *schuyft op hen*, n.l. op die „anderen”, d. i. op z'n naasten. De uitdrukking, in verband met het vorige vers, betekent: ieder haalt, wat te halen is, en wijt *de schuld van 't scheel* aan ieder andere dan zich zelf; – *van 't scheel* = „van het tekort”. Zie voor de overgang tot „geskil”: blz. 32, aant. 6.

*) Variant: *Dies achtmen*.

Waer Cato levend, die gestrenghe Cato ¹⁾, trouwen ²⁾,
 Hoe doncker sou hy, met een doncker paer winckbrouwen,
 Begrimmen oversijds de feylen onser eeu ³⁾,
 En ringelooren den geringeloorden leeu ⁴⁾;

75 Die sich soo schendigh nu van rekels laet verbaffen.

Hoe sou hy graeuwen ⁵⁾: flux en past ⁶⁾ dit af te schaffen:
 Dat weder ingeset ⁷⁾. Hier stuurman waer ⁸⁾ het roer,
 En let op 't oud compas. Voort voort met desen loer ⁹⁾,
 Die noyt te water ging: hy sal ons 't spel verbrodden ¹⁰⁾.

80 En ghy, hou oogh in 't seyl. Waer heen met dese vodden ¹¹⁾,
 Ghy lompe, plompe dief, die 't scheepsvolck streckt tot last?
 'tHans grijp ick u by 't oor, en spijcker 't aen den mast ¹²⁾.

1) Een oud Romein van onberispelike eerlikheid, maar streng voor anderen. Hij wordt hier met de oud-Burgemeester vereenzelvigd.

2) *trouwen* = „in waarheid”.

3) *Begrimmen oversijds de feylen onser eeu* = (Hoe zou Hooft) 't voorhoofd gefronst, en met boze ogen omkijkende, afgeven op onze feilen; – *oversijds* = „over z'n schouders”.

4) *den geringeloorden leeu*, n.l. door de Duinkerkers en de concurrenten (zie blz. 18, aant. 3). – *ringelooren* = „gedwee maken”, n.l. met halsring en muilband. „Cato” nu, zou ons, zo hij leefde, op onze tabbert zitten, omdat wij, die ons „de leeuw” noemen, laten ringeloren door de Duinkerkers, enz., die maar *rekels*, d. i. „honden” zijn, en waardoor we ons laten *verbaffen*, d. w. z. door *baffen* = „blaffen” laten gezeggen. Dit, bij een leeuw, zich laten intimideren van honden is *schendigh*, d. i. „schandelijk”.

5) *Hoe sou hy graeuwen*, n.l. „Cato”; *graeuwen* = „snauwen”; vgl. het even norske *begrinnen* en *ringelooren*. De volgende 8 versregels geven weer, wat hij zou gelasten: 't ene afschaffen; een oud gebruik weer instellen; op 't roer passen; op 't kompas letten; onbruikbaren verwijderen; de goeien aanporren; de schuldigen straffen.

6) *past* = „zorgt”; vgl. „een zieke oppassen”.

7) *ingeset* = „ingesteld”.

8) *waer het roer* = „draag zorg” enz. Vgl. „waarschuwen” = „zorg tonen”; en „waarnemen” = „zorg nemen”. *Waren* als werkw. komt voor in „vrijwaren” = „zorgen” dat iemand of iets „vrij” blijft. Een afleiding is „bewaren”, ook met de betekenis „zorg dragen”.

9) *loer*, bijvorm van „lor”. Vgl.: „een loer draaien”, en „lorredraaier”. In 't Hgd. is *ludel* = „knoeier” (in 't weefvak), dus: iemand die de boel verknoeit. Vgl. ook *verbrodden* (ons „verbroddelen”) in de volgende versregel.

10) *verbrodden*; tegenwoordig worden de vormen *broddelen* en *verbroddelen* nog gebruikt in de betekenis van „knoeien” en „verknoeien”.

11) *vodden* = „lorrige dingen”, die geleverd zijn door „dieven”.

12) *en spijcker 't aen den mast*, een dikwijls op de vloot toegepaste straf bij vergrijpen van 't scheepsvolk.

Waer Cato levend, wis, daer sou geen hayr aen feylen,
 Of 't ging als 't plagh te gaen ¹⁾. Wat soumen lands beseylen ²⁾:
 85 Daer nu de norsse nyd ons slapend seylt voorby ³⁾,
 De loef afsteect, terwijlwe leggen in de ly ⁴⁾,
 In vaer van schipbreuck, schier aen laeger wal vervallen.
 Het roer den meester mist, en daerom is 't aen *) 't mallen ⁵⁾:
 En wilme' op 't dreygement niet letten van den nood,
 90 Soo bergh aen 't naeste land uw leven in den boot ⁶⁾.
 Doch 'k hoop een beter ⁷⁾, van die gaerne 't beste saegen,
 En sucht ⁸⁾ tot 't vaderland in vroomen boesem draegen.
 De sulcke vindmen noch als parrelen aen strand.
 De schaersheyd maecktse dier. Indien maer 't onverstand
 95 Soo weynige alsser sijn erkende in hunn' waerdye,
 En wysere heeren liet begaen met heerschappye,
 Men vondter noch genoeg, die niet so seer en staen
 Na heerschen, danse met 's lands welstand sijn begaen ⁹⁾,
 En wenschen tyd en sorg en moeyte hier in te schieten ¹⁰⁾,

¹⁾ *daer sou geen haer*, enz. = „Het zou geen haar schelen met zoals het placht te gaan”.

²⁾ De allegorie wordt voortgezet. Het „land” is een „schip”, dat andere „stuurlui” nodig heeft. *Wat soumen lands beseylen* = „hoe voorspoedig zou men varen”. Nu dit niet zo is, is de toestand, zoals in de vier volgende verzen is uitgedrukt.

³⁾ *Daer* (= „terwijl”) *nu de norsse nijd* (= de „afgunst” van een of andere Mogendheid) *ons slapend* (= terwijl we slapen, d. i. zorgeloos zijn) *seylt voorby*, (en ons) *de loef afsteect*, enz.

⁴⁾ *leggen in de ly* = „zonder wind, die opgevangen wordt door de schepen te loevert. Daardoor kan een schip, zonder gang te maken, afdrijven naar „laeger wal”, en geraken in *vaer* (= „gevaar”) *van schipbreuck*.

⁵⁾ *mallen* = „mal doen”, „onvast staan”, en dus niet bij machte koers te geven.

⁶⁾ *boot* wordt hier en elders door Vondel mannelik gebruikt.

⁷⁾ *'k hoop een beter*, „ik hoop een betere toekomst”, enz. Verg. ons: „met, (in) de hoop op beter”.

⁸⁾ *sucht* = „liefde”.

⁹⁾ *die niet so seer en staen*, enz. = „die niet zozeer staan naar de heerschappij, als wel „begaen sijn” met 's lands . . . welstand”. *begaen sijn* = „bezorgd zijn over”. Bij onze manier van spreken zouden we niet „begaan” kunnen zijn met de „welstand” van ons land, wel met een voorziening verbetering eisende „toestand”.

¹⁰⁾ *in te schieten* = „op te offeren”. Verg. „ergens het leven bij inschieten”. b.v. bij 't redden van een menseleven.

*) Oorspr. lezing: *van*. De zin wordt dan een heel andere.

- 100 En niet een' penning voor hunn' diensten te genieten:
 Dat sijn niet sulcke, daer ick eerst van heb geseyd,
 Wiens Godsdienst op de tong en op de lippen leyd:
 Maer in een vroom gemoed ¹⁾; waer uyt die deughden groeyen,
 Die Hollands welvaert eer soo heerlijk deden bloeyen,
 105 In spijt des dwingelands ²⁾. Wel wilmer noch niet aen?
 Of rijm ick, dat een boer dit Duytsch ³⁾ niet kan verstaen?
 Neen seker, 't is dat niet ⁴⁾. 't Sijn kostelijke tyen ⁵⁾.
 Het paerd vreet nacht en dagh ⁶⁾. In een' karros te ryen.
 Een' Juffer met haer' sleep ⁷⁾. De kinders worden groot ⁸⁾:
 110 Sy worden op bancket en bruyloften genood.
 Een nieuwe snof ⁹⁾ komt op met elcke nieuwe maene.
 De sluyers wayen weyts ¹⁰⁾, gelijk een ruytervaene *).

1) Zie aant. 5 op blz. 11 en 1 op blz. 12, wat de betekenis betreft. De gehele zin te lezen: Dat zijn dezulken niet, waarvan ik gezegd heb, dat hun godsdienst op de tong en op de lippen ligt, maar (het zijn zulken, bij wie de godsdienst ligt) in een vroom gemoed.

2) Bedoeld worden: mannen als de burgemeester Hooft. En nu is 't anders; ze zijn er niet meer. Begrijp je 't? vraagt Vondel.

3) *dit Duytsch* = „deze duidelijke taal”. Vondel wil zeggen: ik zeg het plat, en op z'n hoers genoeg. *Duytsch*, eig. Nederlands”, en daardoor „volkstaal”, „verstaanbare taal”. Verg. met het gebruik, als bij Vondel en anderen, ons „zeg het in je moers taal”, voor, „zeg het zo plasties mogelijk”.

4) *Neen seker, 't is dat niet*. Vondel wil zeggen: „je verstaat me wel, maar ligt aan wat anders, de tijd heeft z'n eisen”. Wat nu volgt, schetst de weelde in die dagen, die voedsel gaf aan de hebzucht, de corruptie en oneerlike praktijken, boven bedoeld of vermeld.

5) *kostelijke tyen* = „dure tijden”.

6) *nacht en dagh* = „onverpoosd”. V. wil zeggen: het rijden en rossen staat niet stil; de equipage moet elk uur van de dag en de nacht beschikbaar wezen.

7) *Een Juffer met haer sleep*, d. i. Ieder hangt de „Juffrouw” uit. *Sleep* kan zien op de kleding. Zie Huygens' „Kostelyck Mal”, ed. Verwijs, met plaat. Of ook op de „nasleep” van onderhoud, geschenken, uitgaven. (Zie blz. 33, aant. 5).

8) *de kinders worden groot*. De bedoeling zal zijn, (verg. ons manier van zeggen: de kinderen zijn tegenwoordig gauw groot”): de kinderen worden als grote mensen beschouwd. Zie, wat er volgt, en de vorige noot.

9) *Een nieuwe snof*, = „en nieuw snufje” (kleine wijziging in de mode).

10) *wayen weyts* = „wapperen breed uit”, natuurlijk om opzien te baren. Verg. nog: „weidse pracht”.

*) Variant: *kermisvane*.

En eyschtmen meer bescheyds, men vraegh het Huygenssoon¹⁾,
 In 't kostelijcke mal: die weet van top tot toon
 115 De pracht en sotte prael tot op een hayr t' ontlede.
 Hier schort het²⁾. Overdaed stopt d'ooren voor de reden³⁾:
 En kromt des vromen recht⁴⁾: deelt ampten wt om loon:
 En stiert den vyand 't geen op halsstraf⁵⁾ is verboôn:
 Luyckt 't oogh voor sluyckerye, en onderkruypt de pachten⁶⁾:
 120 Besteelt het land aen waere, aen sloopstuygh, en aen vrachten⁷⁾:
 Neemt giften voor octroy⁸⁾: of maect den geldsack t' soeck:
 En eyschtmen rekening, men mist den sack en 't boeck.
 Hoewel het menschlijck is dat sulcke saecken beuren:
 't Heeft dickmael oock syn' reên. Dick' raecter meed te veuren⁹⁾,
 125 Die verr' ten achtren was¹⁰⁾. Kort om, dit 's onse plaegh¹¹⁾.

1) *Huygens soon*, n.l. Huygens, de zoon. De naam van de vader, weleer de secretaris van Oranje, zal reeds bij 't publiek in die dagen bekend zijn geweest. De zoon, Constantijn, was de maker van het strafgedicht „Kostelyck Mal”, een persiflage op de weelde dier dagen.

2) *Hier schort het*: = „Hier zit de fout”.

3) *Overdaed stopt*, enz. Lees: de zucht naar verkwisting wil niet luisteren naar de waarschuwing van 't verstand.

4) *des vromen recht* = „het recht, waar de *vrome* (= rechtschapene) aanspraak op heeft.

5) *halsstraf* = „lijfstraf”, „op straffe van 't leven”. Zo ook sprak men van „halsmisdaden” als misdaden, waarop men de hals verbeurde. Verg. ook voor de overgang van „hals” tot „leven”, 't woord „halsbrekend”.

6) *onderkruypt de pachten* = „ontduikt de pachten”. De belastingen werden verpacht. Een oneerlik regent gunde nu het pachtambt aan degene, die hem persoonlijk van de belasting vrijstelde.

7) *Besteelt het land*, enz. Dezelfde zal, voor geld, oogluikend toelaten, dat de leveranciers aan 't land beneden de kwaliteet en de kwantiteit van het gevraagde blijven.

8) *Neemt giften voor octroy*. = „laat zich door giften omkopen tot het verlenen van octrooien. Natuurlik een vorm van diefstal.

9) *Dick' raecter meed' te veuren* = „Dikwels raakt hij er mee in de voorhand, die enz.

10) n.l. wat z'n middelen of z'n aanzien betrof.

11) *dit 's onse plaegh*, n.l. wat volgt. Eerst kregen we een schildering van het desolate regentenbewind; daarop van de hebzucht, die gelden bijeen-schraapt voor een al te weelderige levenswijs; nu zullen we horen, hoe, bij al de corruptie en diefstal uit 's lands kas, de openbare kas aan de nodige middelen moet komen. Wat nu komt, is een allegorie: de grote massa, zonder stem in gemeentezaken, heet „ezel”; de regenten zijn de „drijvers”;

- 't Is, drijft den esel voort: gemeentenesel draegh:
 Het land heeft meel gebreck: dus breng den sack te molen.
 Het drijven is ons ampt: het pack is u bevolen.
 Vernoegh u, datghe sijt een vrygevochten beest:
 130 Is 't na het lichaem niet, soo is het na den geest.
 Tot 's lichaems lasten heeft de hemel u beschoren.
 Dit past u bet dan ons ¹⁾. Ghy sijt een slaef geboren.
 Best ²⁾ doet ghy 't willighlijck van selven, dan door dwang.
 Dus raeckt het slaafsche dier, al hygende, op den gang,
 135 En sweet, en sucht, en kucht. De beenen hem begeben.
 Hij valt op beide knien, als bad hy: laetme leven;
 En gigaeght ³⁾ heesch en schor. De drijvers stock is doof,
 En tout ⁴⁾ des esels huyd, en swetst vast ⁵⁾ van 't geloof.
 Hoe kan een Christenhart dees' tiranny verkroppen!
 140 Ick raes van ongeduld. En sijnder dan geen' stroppen
 Voor geld te krijgen ⁶⁾, datmen 't quaed niet af en schafft?
 En dat landsdievery tot noch blijft ongestraft?
 Of isser niet een beul in 't gansche land te vinden?
 Men vondter eer wel drie, doen bittre beulsgesinden, etc. ⁷⁾.
 145 En vraeghtmen wat ick seg? dat seg ick, en 't is waer:
 Die 't willens ⁸⁾ wederspreeckt, dat is een logenaer ^{*}).

de lasten, verplichtingen, omslagen, zijn 't „*pack*” of de „*sack*” die op de ezel drukt; het „*meel*” dat het beest trouw naar de „*molen*” brengt, is de „belasting”, die hij geregeld in de „stadskas” stort.

¹⁾ *Dit past u bet dan ons* = „dit (n.l. het dragen van de lasten) voegt u (d. i. het volk) beter dan ons. 't Zijn de drijvers, die spreken, en die de rest beschouwen als *een geboren slaef* (zie volg. vers).

²⁾ *Best* = „beter”.

³⁾ *gigaeght* (klanknabootsend) = „balkt”.

⁴⁾ *tout* = „ranselt”. Het werkw. is „touwen”, denom. van „touw”, zoals „geselen”, „zwepen”, „stenigen” en „knuppelen”, met het grondwoord als middel.

⁵⁾ *vast* = „onderwijl”. Verg. aant. 5 op blz. 11 over de betekenis.

⁶⁾ *voor geld te krijgen*, d. w. z. ook al wil men er geld voor geven.

⁷⁾ *doen* (= toen) *bittre beulsgesinden, etc.* Dit *etc.* moet verstaan worden: toen bittere beulsgesinden de hand sloegen aan de Landsadvocaat! Vondel houdt zich echter in, maar ieder lezer beseft wel, waar 't hem om te doen is. Bij de terechtstelling van Oldenbarnevelt waren drie beulen beschikbaar.

⁸⁾ *willens* = „met voordacht”. Verg. ons „willens en wetens”.

^{*} Variant: *Zijn twee noch niet genoegh, zoo neemt 'er twalef paar.*

- Dus klaeght de galge¹⁾, die lang ledigh heeft staen prijcken:
 Die lang geen krayen 't oogh van groote dievelijcken²⁾
 Wtpicken sagh, en fel van raeven werd begraeut,
 150 Die heen en weër om aes wtvlogen heel benaeut.
 Of nu een' snoode Harpy³⁾ dit averechs wou duyen:
 Dat tegens d' Overheën ick 't volleck op wil ruyen,
 Om tol en schot en lot⁴⁾ te weygren aen den heer;
 Soo lochen ick 't plat wt⁵⁾. Neen seker, dat sy veer.
 155 Gehoorsaemheyd die past een' oprecht' ingeseten:
 Den heer 't ontfangen weër rechtvaardigh wt te meeten⁶⁾;
 Gelijck die Haeghsche Bie vereert is met dien lof⁷⁾,
 Dat sy noyt honigh soogh wt ander lieden hof;
 Maer na haer' eygen beemd, op onbesproke bloemen⁸⁾,
 160 Om nectar vloogh, wiens geur oprechte tongen roemen⁹⁾.

1) *Dus klaeght de galge*. Heel behendig laat Vondel, nu z'n gal uitgespuwd te hebben, het voorkomen, alsof de galg aan 't woord is geweest.

2) *groote dievelijcken* = „lijken van dieven in 't groot". Het is dus wel nodig, ter wille van die arme vogels, wil Vondel zeggen, dat er eens grote dieven gehangen worden.

3) *Of nu een snoode Harpy* enz. = Indien nu, enz. *Harpy* (mythologies dier dat bloed zoog) = „iemand die 't kwade in iets zien wil". *averechts duyen* = „op een verkeerde manier uitleggen". Hoe dit uitleggen dan zou zijn, zegt het volgende vers, n.l. het volk bewegen z'n belasting te weigeren.

4) *schot en lot* = „belasting"; zie aant. 4 op blz. 16. Oorspronkelijk twee vormen van schatting; *schot* staat in verband met „(geld) schieten"; *lot* (= het toebedeelde, n.l. de verplichting om op te brengen, man voor man, pondsgewijs) is een „omslag".

5) *plat wt* = „rechtuit".

6) *Den heer* enz. Te lezen *Den heer* (past het, en dit in tegenstelling met wat van de ingezetene gezegd is,) *'t ontfangen* (d. i. het ontvangene, n.l. aan schatting) *weër rechtvaardigh wt te meeten* (d. i. volgens de eisen der billikheid af te passen bij het besteden der gelden).

7) *Gelijck die Haeghsche Bie* enz. Deze vier regels zijn weer een allegorie. Verg. aant. 3 (Hoofd) en 5 (pater Ney) op blz. 15. Joris de Bie was een eerlijke en zuinige thesaurier-generaal geweest. Bij De Bie, denkt Vondel aan een bij, die honig zamelt. De uitspraak van „bij" was bij Vondel en te Amsterdam „bie". De allegorie is nu doorzichtig genoeg.

8) *onbesproke* = „niet besproken", dus waar anderen geen aanspraak op maken; „eigen". Het geheel betekent: wat hij verzamelde, wou hij zelf verdienen, niet van anderen hebben.

9) *wiens geur*, enz. V. wil zeggen: zuivere inkomsten, waaraan niet de minste smet van oneerlijkheid kleefde, en die ook door eerlijke mensen als zodanig geprezen werden.

Waer yeder soo van aerd, wat soumen met ter tyd
 Het arrem eselkijn al lasten maecken quijt¹⁾?
 Hoe sou 't aenwassend juck ontwassen met den jaeren?
 Wat wordter nu gespilt? wat soumen dan bespaeren²⁾?
 165 Men had, in tijd van nood, een' schatkist sonder tal³⁾.
 Maer nu is 't Muysevreughd⁴⁾, de kat sit in de val.
 'k Heb, o doorluchtigh Hoofd der Hollandsche Poëten⁵⁾,

1) Hier wordt het beeld van de „ezel” weer naar voren gebracht. Zie aant. 11 op blz 20. Ook in het volgende vers. *ontwassen* = „minderen”. Eig.: „vergroeien”, in tegenstelling met „aangroeien”. Verg. een „aangespannen” snaar, die zich „ontspant”.

2) Vondel schrijft vraagtekens, waar wij na uitroepen andere tekens bezigen.

3) *een schatkist sonder tal*. Bedoeld wordt: een geldsom, niet te tellen. *Schatkist* staat voor de „schat” zelf. En aan die „schat” is bij dit „sonder tal” gedacht.

4) Bij dit vers, waar de gedachte voorzit, „maar nu is 't zo niet, omdat er geen toezicht is”, en de spreekwijze dienst moet doen: „als de kat van honk is, dansen de muizen”, brengt het woord „muis” hem op een woordspeling met de naam van Muys van Holy, een der rechters van Oldenbarnevelt. *Muysevreughd* is dus vreugd van de „Muys” en consorten, omdat de grote baas weg is, en ze nu hun slag kunnen slaan. Het vers is meer waard als „vinding” dan als „feit”. De aantijging is altans onbewezen.

5) *Hoofd der Hollandsche Poëten*. Nieuwe, doorzichtige woordspeling. Zulke woordspelingen zijn van de toenmalige tijd: Huyghens is er sterk in, en bij Vondel komen ze, vooral in z'n gelegenheidsgedichten, in groten getale voor. Soms is het een zoeken. Men lette eens op het volgende versje, een klinkdicht op Schouten, die met Le Maire in 1616 Kaap Hoorn omzeilde.

Als over *Hooren* blies de faem haer gulden horen,
 Hoe *Schouten* d'aerden-kloot op nieuws was omgegaen,
 Niet als meer and're, door de Straet van Magellaen,
 Maar *d'engte van le Mair*, zoo iemand dee te voren:
 Nu is sprack *Ferdinand* mijn eeren-krans verloren:
Draeck vyer en vlam uitspoogh, en *Thomas* zaghen staen
 Versuft door wangeloof; *van Noord* sprack wel beraen,
 T'is oly in het vier om nae yet nieuws te sporen.
 En *Speilberg* naulijcx noch 't gerucht en quam verrassen:
 Nu legghen (riep hy) al mijn spillen in der asschen!
 O *Magellaen!* vaert wel, *Draeck*, *Candisch*, *Olivier*,
 En *Speilberg*, die tot noch gheweest zijt trouwe mackers,
 T'is heel met ons ghedaen, de *Schout* komt met zijn rackers,
 Flux jongens op een zij, en packt u wech van hier.

- Een' kneppel onder een' hoop hoenderen gesmeeten ¹⁾:
 'k Heb weetens niemand in 't bysonder aengerand;
 170 Misschien wie 'k trof ²⁾, tot nut van ons belegert land:
 'k Heb aen uw vaders krans al meede een blad gevlochten ³⁾,
 En noch een' siel geroemt, wiens deughden elck verknochten.
 Dit nam sijn' oirsprong niet wt vleylusts ydelheên ⁴⁾,
 Der dichtren erfgebreck ⁵⁾; maer wt een rype reên ⁶⁾.
 175 Ick wenschte mijn' copy niet scheelde van het leven;
 Soo sou, als 't aenschijn u de schilder heeft gegeven,
 's Mans deughdige ommetreck hier sweven in de siel ⁷⁾;
 Die stand hiel ongebuckt, doen 't dor gebeente viel.

1) 'k Heb . . . *gesmeten*. Let op dit beeld. De „hoenderen” die uit elkaar stuiven voor de „kneppel”, moeten de „slechte regenten” verbeelden, die schrikken van Vondels onvoorzien hekeldicht; *wetens* = „bij mijn weten”; verg. ons „willens en wetens”; zie aant. 8 op blz. 21.

2) *misschien wie 'k trof*, enz. Te lezen: „Misschien (heb ik) wie 'k trof”, aangerand tot nut van ons „belegert” land; d. i. misschien trekt er 't land (door een beter beheer n.l.) voordeel van. Verg. voor deze konstruktie: Sp. Brab, vs. 905). – *belegert* = „benauwd”. Van *beliggen* = „insluiten”, „lagen leggen”, „beëngen”.

3) Een blad in een erekrans vlechten = bijdragen tot de lof op iemand. De „siel” in 't volgende vers is de persoon genoemd in aant. 7 op blz. 22. *siel* = „een (na z'n afsterven) verheerlikte”.

4) *wt vleylusts ydelheên* = „uit de ijdele begeerte om te vleien”.

5) *Der dichtren erfgebreck* (dit willen vleien n.l.) = het in alle dichtersgeslachten voorkomend gebrek. Hier worden de hofpoëten bedoeld te Rome, in Frankrijk en Engeland. Verg. wat deze landen betreft, de tiepen Helling in „Ferdinand Huyck” en Meester Jochem in „Don Quichot”.

6) *wt een rype reên* (reden) = „uit rijpe verstandelijke overweging”.

7) *soo zou*, enz. Te lezen: zo zou, evenals gij in portret de lichamelijke tekening hebt, de schets van 's mans deugden op dit papier weergeven het blijvend beeld, dat mij na z'n afsterven, onverzwakt en helder, is bijgebleven.

*) Verg. nog het schone klinkdicht: Op het overlyden van wylén Cornelis Pietersz. Hoofd. (Jan. 1626)

III.

BRIEF AEN DEN DROST.

Niet alleen de eerbied voor de vader, maar ook de achting en de vriendschap voor de zoon, de dichter Hooft zelf, is in Vondels verzen bewaard gebleven. Wel is allengs de verhouding koeler geworden, en na Vondels overgang tot het Katholicisme niets meer van wat men een vriendschappelijke verhouding pleegt te noemen, in de litteratuur omtrent hen beide, merkbaar; maar toch heeft Vondel deze afscheiding pijn gedaan: wel een blijk dat hij bijzonder op de gunst van de Drost gesteld is geweest. Bekend is Vondels „*Bruyloftbed*”, vervaardigd ter gelegenheid van Hooft's tweede huwelijk met Heleonora Hellemans (Nov. 1627) en de zich hierbij aanpassende „*Gelukwensch*”. Op reis naar Denemarken (zomer 1628), waar hij, volgens z'n levensbeschrijver Brandt „eenige schulden, van syne of syn vrouws neeringe, (had) in te vorderen” [Vondel had een kousewinkel in de Warmoesstraat], schreef hij twee „berijmde Brieven” aan Hooft, waarvan de tweede het verlangen uitdrukt dat hij zich op dat oogenblik, te Muiden op 't „hooge huis” mocht bevinden, bij de dichter zelf, diens poëtiese arbeid en diens gezellig tehuis. De eerste „Brief” is juist het tegenovergestelde van huiselijk, en raakt heel andere dingen. Het was in de tijd, dat de kusten van de Noord- en Oostzee onveilig werden gemaakt door Wallensteins benden. De Keizerliken hadden Christiaan IV van Denemarken verslagen en uit de Duitse staten naar z'n eigen land teruggedrongen, en daardoor lagen de Nedersaksiese gewesten onbeschermd bloot voor de gewelddadigheden van de brooddronken oorlogsbenden, die niet in gebreke bleven, onder het plegen van de snoodste gruwelen,

de dorpen en steden letterlik af te schuimen. Het reizen door die streken leverde gevaren op, en eiste de grootste omzichtigheid. Vondel merkt dit op zijn tocht maar al te goed, en ziet, dat het met de „Duitse vrijheid” treurig gesteld is. Die droeve staat van zaken, nu, brengt hij in beeld. De „vrijheid” verpersoonlijkt hij, stelt ze voor als een Vrouw, die het in Duitsland niet meer houden kan, en nu weg wil, liefst naar een oord, waar ze welkom is, 't allerliefst naar de Nederlanden, die de tyrannie van de Spaansen hebben weerstaan. Die „Duytsche Vryheid” nu verschijnt onderweg aan Vondel; eerst wil ze vluchten als ze mensen ziet; maar horende, dat ze met Hollanders te doen heeft, komt ze zonder vrees nader, en vertelt, wat haar het land uit drijft. Ze had met haar vlucht tot 't uiterste gewacht, verhaalt ze; maar toen haar in een visioen de door Gallas' benden dodelik verwonde Graaf van Oost-Friesland was verschenen, en haar had meegedeeld wat hem wedervaren was, alsmede wat voor geweld de Duitse vorsten moesten verduren, had ze aan zijn aanmaning gehoor gegeven en was ze op weg gegaan. — Pas had ze uitgesproken, of Vondel hoort overal het oorlogsgedruis en verbergt zich. Nu gaat hij klagen. Hoe kan God, zegt hij, dit woeden der vorsten gedogen, en het aanzien, dat de volken ten prooi liggen aan 't geweld! Wat te denken van dat onafgebroken wisselen der kansen! Zou 't zo soms zijn, dat de Godheid, juist, om de Onveranderlike en Evenwichtige te blijven, met deze wentelingen van de wereldse ordeningen onze aandacht van de ijdelheden van 't ondermaanse wil afwenden, en ons het oog wil laten richten op Hem? — Dat God hem, Vondel, dan de zielsrust moge geven, die hij zo zeer behoeft. Intussen hoopt hij, dat een voorspoedige reis hem uit de bekommelingen omtrent zich zelf en zoveel anderen mag helpen, en dat hij, met Hooft, spoedig de behouden thuiskomst mogen bezingen van een derde vriend, die nu in den vreemde gevangen zit en wiens omzwervingen een nieuwe Iliade waardig zijn.

Deze „Brief” heeft het onderschrift: In de Sont. 1628. De landreis was dus achter de rug.

De titel is:

B R I E F

aen

Den Drost van Muyden

spellende 1)

De Herstellinge der Duytsche 2) Vryheyd *).

Een lieflyck luchje 3) voere u toe mijns harten groet,
 Doorluchte *Drost*, wiens gunst verplicht houd mijn gemoed 4),
 Hoe verre 't lichaem dwaelt 5), van ros en wind gedragen 6),
 Daer steyler rolt op 't hoofd de klaer bestarnde wagen 7);
 5 Daer nauwelijcx de son beneden 's aerdrijcx kim
 Gesoncken, weêr verrijst, en maeckt een' korter schim 8).
 Hier praelt het hooge koor en sijn' gewijde autaeren,
 Waer voor d'aertsbisschop, met toejuyching veeler schaeren,
 Gewoon is al van ouds te scheppen aerdsche Goôn 9).

1) *spellende* = „voorspellende“.

2) *Duytsche* = „van Duitschland“. Gewoonlik is *Duytsch* bij de 17de eeuwse schrijvers „Nederlands“.

3) *Een lieflyck luchje*. Dit getuigt al dadelik van een vriendschappelijke gezindheid. De groet uit het hart moet de Drost worden aangedragen door een lieflik aandoend, uit 't Noorden waaiend koeltje. De groet moet op aangename wijze kunnen worden ontvangen.

4) *wiens gunst* enz. = „wiens gunst (= goede gezindheid) mijn hart verplicht“. De gezindheid van de Drost schept bij Vondel de verplichting evenzeer hartelijkheid aan Hooft te betonen. Natuurlik is hier van „plicht“ geen sprake. De bedoeling is: uw vriendschap sterkt de mijne.

5) *Hoe verre 't lichaem dwaelt*, d. i. (ik blijf dankbaar,) „hoe ver mijn lichaam zich ook van u verwijderd“.

6) *van ros en wind gedragen*, ziet op de manier van reizen: te paard, per wagen of per zeilschip.

7) *Daer steyler rolt op 't hoofd*, enz. d. i. waar hoger aan de hemel over ons hoofd wentelt de „Grote Wagen“, (het bekende sterrebeeld, ook Grote Beer genoemd); *bestarnd* met de grondvorm *starren* of *sta(e)rne*. Hoe Noordeliker we reizen, hoe hoger dit sterrebeeld met de Poolster zich boven ons verthoont. Over de kortere nacht, die hiermee in het zomerhalfjaar, samengaat, zie de twee volgende verzen.

8) *een' korter schim* = „een kortstondiger schaduw“ (hier: „nacht“).

9) *Hier praelt het hooge koor*, enz. Te weten, van de Lieve-Vrouwe-Kerk te Kopenhagen, en van ouds de metropolitaankerk, waar de koningen (*aerdsche Goôn*) werden gezalfd en gekroond. — *d'aertsbisschop*: Denemarken had, met de lutherse godsdienst, de bisschoppelijke liturgie behouden.

*) Opnieuw afgedrukt naar de afz. uitgaaf in plano. (Univ. Bibl. Amsterdam).

- 10 Hier heerscht hy ¹⁾, die so trots sijn' afgeleyde kroon
 Met opgesetten helm, in 't vlacke veld verdedicht ²⁾,
 En fier by beurt sijn' vuyst tot staf en kling beledicht ³⁾:
 En schoon Fortuyn hem heb den zegepalm ontseyt,
 En meermaals sijn gesloopt en vlughtigh heyr gespreyt ⁴⁾;
 15 Wanneer hij afgestreen, met wisseling van paerden,
 D'op hem geloosde roers, pistool en blancke swaerden ⁵⁾
 Ontworstelde, noch wordt sijn oorlooghsmoed niet flaeu:
 Noch hoopt hy, t'sijner tijd ⁶⁾, den Roomschen arendsklaeu ⁷⁾,
 Die stout op vetten roof nu sit in top geklommen ⁸⁾,
 20 Met kracht t'ontrucken de gegrepe Vorstendommen ⁹⁾;
 Hoe ongelooflijck 't schijnt te stuyten dit geweld,
 Dat van den Donau af komt bruysen in de Belt,
 En afspoelt soo veel lands, en uytroyt soo veel' troonen ¹⁰⁾.

1) *hy*, n.l. Christiaan IV, de held van het Deense tijdperk v. d. 30-jarige oorlog.

2) *sijn afgeleyde kroon*, enz. Christiaan zette z'n koningschap tijdelijk op zij, om als veldheer de zaak van 't Protestantisme te verdedigen; *in 't vlacke veld*, naar aanleiding van de door hem, ofschoon ongelukkig, geleverde veldslag bij Lutter in Brunswijk tegen Tilly (1626).

3) *staf en kling*, attributen van koningschap en veldheerschap; *beledicht* = „verledigen”; „dienstbaar maken”.

4) *En schoon Fortuyn*, enz. „En ofschoon het Lot hem de zegepalm ontzegd heeft”. Dit „heeft” ook in te vullen in 't volgende vers: „heeft verspreid”.

5) *D'op hem geloosde roers*, enz. Het „roer” (zinkroer, een oud vuurwapen) en „pistool” kan men „lozen” (= loos, ledig maken, dus „afvuren”) op iemand; niet echter de „swaerden”; hier moeten we dus denken aan een andere vorm van „treffen”.

6) *t'sijner tijd*, dat nog gebruikt wordt. Christiaan wilde toen nog (1628), het gunstige tijdstip afwachten.

7) *Roomschen arendsklaeu*. Een juiste voorstelling. Het Duitse rijkswapen stelde een „arend” voor, zoals trouwens al onze Europese keizerlike wapens.

8) Uitdrukking, om uit te laten komen dat de Keizerlike macht na de nederlaag van Christiaan zo hoog mogelijk was geklommen. Van toen af dagtekende het beruchte „restitutie-edict”.

9) *de gegrepe Vorstendommen* (door de „klaeu” namelijk); bedoeld worden de Mecklenburgen, waarvan de hertogen bondgenoten waren van koning Christiaan.

10) Hier wordt de tocht van de Keizerlike legers voorgesteld als een vloedstroom van Oostenrijk (*Donau*) tot aan de Oostzee-kust (*Belt*); die 't land door „afspoelen” wegrukt, en de tronen door „uitrooien” verwijdert.

Der Duytschen sluymering¹⁾, gezart door 't schendigh hoonen²⁾,
 25 Ten lange lesten eens opwaecken sal tot wraeck.
 Wy hebben allerley gepeynst³⁾ op dese saeck:
 En gaende, op onse reys, in Nedersaxen⁴⁾ dwaelen,
 Door bosschen droef van loof, en schel van nachtegaelen,
 Uyt vreesse van gevaer gesterreckt met geley,
 30 Gebeurde my wat vreemds⁵⁾. Ten ende was de May.
 De nuchtre⁶⁾ dageraad met sijn' saffraenden luyster⁷⁾
 Allengs in 't Oosten rees, en mengde licht en duyster:
 Het was nocht dagh nocht nacht, maer dagh en nacht te gaër:
 De beecxkens in het woud die ruyschten silverklaer⁸⁾:
 35 Oock ruyschte blad en lof om 't kraecken van den waegen⁹⁾;
 Getroffen van een koelt¹⁰⁾, de voorbo van het daegen:
 Wanneer op 't onvoorsienst, ter zijden uyt den bosch¹¹⁾,

1) *Der Duytschen sluymeringh* = „de slulmering der Duitsers”.

2) *gehart door 't schendigh hoonen*, n.l. van de niets ontziende Keizerlike benden.

3) *allerley gepeynst* = „in alle richtingen (onze) gedachten laten gaan”; *op* = „over”; zie aant. 7 op blz. 27.

4) *Nedersaxen* d. i. het land aan de overzijde van de Weser, tot aan en zelfs over de Elbe. De Mecklenburgen behoorden tot die kreits. Waarschijnlijk is Vondel te land gereisd tot Wismar of Rostock, een zeer gebruikelijke reisroute. Altans de „bosschen” wijzen op de „hertogdommen”. Maar daar-door liep men ook elk uur kans op krijgsbenden te stoten, aangezien Wallenstein destijds Straalsond belegerde. Vandaar de noodzakelijkheid van „geley”, d. i. militair geleide. De onkosten hiervan vielen op de reizigers zelf.

5) Hier volgt de zogenaamde „verschijning”. Natuurlijk is dit maar fictie.

6) *nuchtre* = „pas ontwaakt” en vandaar „pas verschenen”; verg. ook *allengs rees*. Hieruit ontwikkelde zich zowel de betekenis van „dromerig”, „nog half slapende”, als die van „wakker”, „uitgeslapen”. Nog betekent „nuchter” = „nog niets gebruikt hebbende” (fr. à jeun).

7) *luyster* = „lichtglans”; *saffraenden luyster* = „saffraanglans”; de safraankleur is geel.

8) *ruyschten silverklaer* = „met heldere zilverklank”.

9) *om 't kraecken van den waegen* = „rondom het krakend geluid van de wagen”.

10) *Getroffen* (n.l. het groen der bomen) = „bewogen”.

11) *uyt den bosch*; „bosch” was vroeger mnl. en onz. Hier kan 't een datief-vorm zijn. Vgl.: „Oudenbosch”, „Van den Bosch”, „In Den Bosch”.

Een' achtbre vrou vooruyt komt stooten¹⁾ met haer ros;
 Bestuwt²⁾ met eenen stoet van hertogen en graeven,
 40 Die, aen haer' trou verplicht³⁾, sich meê ter vlucht begaeven.
 Soo ras sy ons verneemt, 't is onraed, roeptse, wend⁴⁾.
 Se wil flux⁵⁾ wenden, eerse vriend of vyand kent⁶⁾.
 Wy⁷⁾ roepen: wieghe sijt hou stand, en wilt niet schroomen
 Nocht schricken voor⁸⁾ die geen', die eerst⁹⁾ uyt Holland komen,
 45 Tot niemands achterdeel¹⁰⁾. Stand houd sy op dat woord,
 En schijnt vermaect¹¹⁾, soo ras sy Holland noemen hoort,
 En naerdert ons' karros hieromme niet te luyer¹²⁾.
 Haer aenschijn¹³⁾ toontse, door het vlijen¹⁴⁾ van den sluyer,

1) *vooruyt* . . . *stooten* = „voorwaarts snellen”; „stooten” drukt het met kracht voorwaarts dringen uit.

2) *Bestuwt met* = „omstuwde door”.

3) *aen haer' trou verplicht*, d. i. die verplichtingen hadden welke de trouw (aan de „Vryheyd”) hun oplegden. De Duitse hertogen en graven, moeten we verstaan, kwamen voor de „vrijheid van Duitsland” op. Werkelijk kwamen ook allen als één man in verzet op de wijze, waarop de Keizer door het ten uitvoer leggen van het restitutie-edict (Mrt. 1628), met die „vrijheid” omsprong.

4) *wend*, n.l. de teugel.

5) *flux* = „onmiddellijk”.

6) *eerse vriend of vyand kent* d. i. eer vriend of vijand haar kent. *kennen* = „herkennen”, „leren kennen”.

7) *Wy*, n.l. Vondel en de zijnen.

8) *schroomen Nocht schricken voor* = bang zijn „voor”, noch schrikken „van”. In 't algemeen is bij Vondel het gebruik van 't voorzetsel „van” bij werkwoorden die praeposities regeren, minder veelvuldig dan bij ons. Zie Van Helten „Vondels Taal” II, § 238.

9) *eerst* = „zoëven”, „pas”.

10) *Tot iemands achterdeel* = „zonder de bedoeling iemand te hinderen. -- *achterdeel* = „schade”; vgl. „na-deel” tegenover „voordeel”, en 't gebruik van „achter” in de Zuid-Hollandse spreektaal: „Ga maar vast heen, ik kom een kwartier achter je”, waarin achter = na. Vergelijk ook nog: „de klok gaat achter”.

11) *vermaect* = „hersteld”, „tot zich zelf gekomen”. Blijkbaar is een verl. deelw. van een reflexief werkw. met passieve betekenis, als „verblijd”, „gebelgd”, „bekeerd”. Zie Van Helten „Vondels Taal” II, § 164b.

12) *niet te luyer*, d. i. te gauwer.

13) *aenschijn* = „gelaat”.

14) *vlijen* = „neerlaten”.

En wisch met d'ander hand haer' oogen rood van druck¹⁾.
 50 Wy spreekken: eedle vrou, wat woedend ongeluck,
 Wat onheyl jaeght u hier, langs buytenbaensche paden²⁾,
 In naere schemering? Ach! steentse, ick ben verraden.
 De *Duytsche Vryheyd* vlied den bodem van het rijk.
 Waer raecktmen strandewaert? Wij soecken algelijck
 55 Te paerde door de zee³⁾ ons selleven te redden.
 Mijn rust is hier gesteurd op haer' geruste bedden.
 Waer vinden wy het vleck⁴⁾, dat in de duynen leyt,
 De wereld door vermaert⁵⁾ door heldendapperheyd?
 Daer eer mijn *Welhem*⁶⁾ heeft in 't harrenas gebloncken,
 60 En Spanjen, doen het was so godvergeten droncken
 Van 't Peruaensche bloet, geleert, hoe klein het zy⁷⁾,
 't Geen stuyten kan den scheut der Christe Monarchy.
 Ick kon my selve traegh tot ballingschap verpijnen⁸⁾,
 Voor dat graef Rudolfs geest⁹⁾ bebloed my quam verschijnen,

1) *rood van druck*, d. i. die rood(-bekreten) zijn door de druk, waarin ze leeft.

2) *buytenbaensche* = „buiten de grote weg liggende“, dus „langs omwegen“, door schaars betreden bossen.

3) *door de zee*, = „door middel van de zee“, en dus „over de zee“.

4) *vleck* = „plek“, „landstreek“.

5) *De wereld door vermaert* enz. d. i. en dat over de gehele wereld vermaard is, enz.

6) *mijn Welhem*, d. i. de Willem, die oorspronkelijk uit háár omgeving komt, of háár zoon (n.l. een zoon of voedsterling van de „Vrijheid“) is. *Wel-hem* (woordspeling!) doet hier dienst als zegenwens.

7) *geleert, hoe klein het zy*, d. i. (en waar, d. i. in Holland) Spanje geleerd (heeft) hoe klein („de macht“ of het „gebied“) kan wezen, dat de „scheut“ (d. i. de voortgang van Spanje) stuiten kan. – *dronken van 't Peruaensche bloet*: „bedwelmd door de veroveringen in Z. Amerika. Door die „dronkenschap“ verblind, wilde het ook Holland bedwingen – bedoelt Vondel, – maar werd het door een kleine tegenstander voor 't hoofd gestoten.

8) *Ich kon mij selve traegh*, enz. De zin is: (Voordat graaf Rudolf enz. . .) kon ik moeielik de overlast op me nemen in ballingschap te gaan. – *zich verpijnen* = „zich moeite aandoen“.

9) *graef Rudolfs geest*, d. i. de schim van Graaf Rudolf Christaan van Oost-Friesland, die op een maaltijd, door de Overste Gallas op 't huis te Bierum gegeven, bij 't scheiden van twistende dienaren, door een Luitenant der Keizerliken dodelik in 't oog werd getroffen.

- 65 Ter middernacht, daer ick mijn' leden had gestreckt.
 Mevrouwwe, sprack hy, sooghe noyt waert opgeweckt
 Door oorlooghsrampen en bebloede nederlaegen,
 Door moordgeschrey en landbederfelycke plaegen,
 Soo weck u eens de moord¹⁾ soo wreed aen my gepleeght,
 70 Die allen overlast en wreedheyd over weeght²⁾.
 Waer sal oprechte trou voortaan sich op verlaeten³⁾?
 'k Ontsloot mijn' graeflyckheyd aen Oostenrijcks soldaeten⁴⁾,
 En vierdese den toom, als waer ick aller slaef.
 Een ander had de daed, en ick den naem van graef.
 75 Ick ben gesworen heer, een vreemde steltme wetten.
 Men troontme onnoselijck, op schellemsche bancketten.
 Men moord my, onder schijn van onderling krackeel⁵⁾.
 Uythheemschen vangen 't aen: de landsheer boet het scheel⁶⁾.
 Mijn graeflyck bloed besprengt mijn' erfelijcken acker⁷⁾.
 80 En lust u 't slaepen noch? En wordghe noch niet wacker?
 Ga bergh u onder 't dack, terwijl het onweer ruyscht,
 Daer nu een *jongling* vryt den vrydom met sijn' vuyst⁸⁾.

1) *Soo weck u eens de moord* = Zo wekke de moord u eens, die, enz. De zin is dus: zo niets u tot nog toe op kon wekken (om te vluchten), laat dan de op mij gepleegde moord (u voldoende zijn).

2) *overweeght* = „overtreft“. Verg. ons „overwegend“.

3) De nu volgende 18 versregels zijn woorden van Graaf Rudolf. *Waar sal oprechte trou*, enz. betekent eigenlijk: waar moet, nu mij, uw volgeling, dit is overkomen, ieder ander die u trouw is, voortaan op bouwen?

4) *'k Ontsloot mijn' graeflyckheyd*, enz. De zin is: ik stelde m'n machtsgebied open voor de Keizerliken, en liet ze de teugel vieren. In werkelijkheid stelde de Graaf z'n gebied niet open, maar overweldigde men z'n graafschap. Vandaar de tegenstelling in de twee volgende verzen.

5) In deze regels laat Vondel voorkomen, alsof de onenigheid een voorwendsel was, om de Graaf zelf in de twist te wikkelen, en daarin de gelegenheid te vinden, hem onschadelijk te maken.

6) *de landsheer boet het scheel* = „de landsheer (d. i. de Graaf) herstelt het geschil“; n.l. door met een opoffering de andere partij tegemoet te komen. Hier is het de opoffering van 't leven.

7) *graeflyck* en *erfelijck* drukken hier de ernst van 't gepleegde onrecht uit, tegenover de „Duytsche Vryheid“.

8) *Daer nu* enz. = dáár, waar tans een jongeling (bedoeld wordt Frederik Hendrik) de vrijheid (van z'n land) vrij houdt (verdedigt). De uit Duitsland verdreven „vrijheid“ vindt hier een veilige toevlucht.

Van ouds is 't al gespelt dat Duytschlands moed sal swijcken:
 De Vryheyd over Rijn, voor eenen tijd lang, wijcken,
 85 Soo lang tot Holland, met sijn bondgenooten, haer
 Weêr setten sal met kracht en staci op 't outaer ¹⁾):
 Dan sultghe blincken ²⁾, by u welkome onderdaenen.
 Op, op, en troost mijn' bruyd, die druckig smilt in traenen ³⁾.
 Hier meê verdween de geest ⁴⁾. Het spoocken was gedaen,
 90 En ick met desen sleep ⁵⁾ begaf my herwaert aen.
 Soo spreekt d'eerwaerde vrou, en breeckt haer' klacht met
 [nocken ⁶⁾],
 Ten diepen boesem met veel suchtens uytgetrocken.
 Ick tot medoogen van soo groot een ramp geparst ⁷⁾,
 Heb naulijcks antwoord ree, of 't heele bosch dat barst ⁸⁾
 95 Van dreun en donder, brand en blixem der musketten,
 En galmt van wapenklanck van tromlen en trompetten.
 Een yeder vlucht sijns weeghs. De vreesse voor gevaer
 Soeckt troost aen ysljckheen. Geen schuyelhoek is te naer.
 Hier ⁹⁾ klaegh ick: Heer, hoe lang, hoe lang hebt ghy besloten
 100 Den aerdbôom tot een' roof te geven aen de grooten,
 Wier staetsucht ¹⁰⁾ 's vollecks vleesch als roest het yser vreet?
 D' onschuldige gemeent die staet op bloed en sweet

1) Op grond van een oude profetie, (zie 't opschrift van 't vers, doch waar? wanneer?) zal de „vrijheid” uit Duitsland geweken, door Holland en diens helpers weer in haar gebied hersteld worden. 't Geheel is als een hulde aan Frederik Hendrik bedoeld; *op 't outaer*: hier is de „Vrijheid”, zo even een „achtbre vrou”, een „godin” geworden, aan wie moet worden „geofferd”.

2) *blincken* = „schitteren” n.l. van de oude roem.

3) *mijn' bruyd*, t.w. Anna Augusta van Brunswijk, met wie hij sedert 1624 verloofd was.

4) De „Vryheid” is nog altijd aan 't woord.

5) *desen sleep* = „dit gevolg”.

6) Met deze versregel vangt Vondel weer aan te spreken. *breeckt haer klacht* = „onderbreekt haar klacht, door te „nocken”, d. i. „snikken”.

7) *Ick tot medoogen*, enz. Lees: „ik, door zulk een grote ramp tot mededogen gedrongen”.

8) *barst* = „barst los”.

9) *Hier*, d. i. „nu 't zo ver gekomen is”.

10) *staetsucht* = „polietieke heerszucht”; achter „s vollecks vleesch” het woordje „vreet” te lezen.

- Hun' overdwaelsche pracht¹⁾. Om met een pop²⁾ te prijcken
 De wijde wereld word een kerreckhof vol lijcken,
 105 Vol rottings en vol stancks. Hoe tref ick³⁾ hier uw doel?
 Dit sietghe van omhoogh, en draeght u traegh en koel
 In 't straffen der misdaên en gruwelijke stucken.
 Fortuyn die schakelt staegh⁴⁾ een' reecks van ongelucken,
 En schroeft hier door in top de mindre mogentheên,
 110 En 't opgeschroefde weêr stort schielyck naer beneên⁵⁾.
 Wat sal van dese saeck besluuten 's menschen sotheyd?
 't Behaeghde u rust alleen te stellen in uw' Godheyd⁶⁾,
 Opdat mense in u soeck, en d' ydelheên veracht,
 Die Heraklijt beweent, en Demokrijt belacht⁷⁾.
 115 O onbeweeghlijke as! Om wie de dingen draeyen,
 Die van geen' roering weet, wat stormen dat 'er waeyen,
 Verleen myn' ziele rust in uwe vastigheyd;
 Terwijl het aerdrijck hier mijn' voeten vrede ontseyt⁸⁾.

1) *Hun overdwaelsche pracht*, d. i. hun (t.w. van de groten) buitensporig weeldevertoon. De zin is: Hun „overdwaelsche pracht” komt het volk op „bloed en sweef” te staan. „Bloed en zweef” zijn dus de te betalen lasten.

2) *pop* is mij niet duidelijk. Wel is de zin: de ene helft van de wereld gaat te niet door de pronkzucht van de andere.

3) *treff ick* (vraag aan 't Opperwezen) = „vat ik”; – *treffen*: het juiste deel vatten of raken; hier: „de bedoeling begrijpen”.

4) *Fortuyn die schakelt staegh*. „Het Lot (dat hier gehouden wordt 't beloop der wereldse zaken te regelen, terwijl God wordt voorgesteld, altijd even gelijkmoedig op het „wentelen van 't rad” toe te zien) schakelt onophoudelik de ongelukken als een reeks aan elkander.”

5) Dit, op 't uiterlik, beginselloze in 't wereldbeleid, n.l. het opkomen van mindere, en 't neerstorten van grote machten, zonder dat er een vaste lijn of bestemming in te herkennen viel, maakte de gemoederen mistroostig. Doch, onderworpen, zocht men heil bij de volgende vraag: wat moet 's mensen onverstand, (dat geen recht heeft op alles een „waarom” te eisen) ten slotte hieruit begrijpen? De vraag en 't antwoord volgen.

6) *'t Behaeghde u rust* enz. 't Behaagde u, (de) rust alleen bij u zelf (d. i. in 't begrip van 't Goddelike) neer te leggen, opdat men, ze zoekende, zich alleen zou wenden tot God. God is dus de Onveranderlike, en Evenwichtige. Zie de volgende versregels. En de reizang: *Wie is het, die so hoogh geseten*, enz.

7) *Democritus* en *Heracitus*: wijsgeren uit de 5e eeuw vóór Chr. De eerste lachte om de menselijke dwaasheden, de andere beweende ze.

8) *Terwijl* enz. De zin is: terwijl de aarde m'n bestaan hier, de vrede ontzegt.

- Soo spreekende ick bedaer, en ga mijn' reyse spoeijen.
 120 De minste ritsling doet de vreesse dubbel groeijen.
 Dan wensch ick veyligh t' huys te rusten by mijn' vrou.
 Dan nijpt mijn broeders lijck mijn teeder hart met rou ¹⁾.
 Dan weyt mijn geest met u in heylghe Poësy.
 Dan bid ick, dat Reael, geweld nocht tirannye
 125 Bejegen, nu men hem naer Praegh gevangen voert,
 Wiens schipbreuck 't vaderland en u en my ontroert ²⁾.
 Ick hoop wy sullen hem behouden noch aenschouwen,
 Die met een heldenstuck mijn' Poësy sal bouwen ³⁾:
 Beveeltmen my dan 't rijm, 'k beveel u 't rijmeloos ⁴⁾,
 130 Wiens pen der Vrancken held deed leven voor altoos.

1) Vondel denkt in z'n onrust nu hier, dan daar aan. *mijn broeders lijck*: het lijck van Willem van de Vondel, een jongere broer van de dichter, die te Leiden had gestudeerd, te Orleans was gepromoveerd, en na een reis naar Italie, in Jan. 1628 te Amsterdam was overleden. Vondel trok zich dit verlies zeer aan. Brandt, z'n levensbeschrijver, heeft hem bijna 50 jaar daarna nog horen zeggen: *Ik kan wel schreyen, als ik om mijn' broeder denk. Hij ging my ver te boven.*

2) *Wiens schipbreuck* enz. Laurens Reael was einde 1627 als gezant naar Denemarken gezonden om met Christaan IV te onderhandelen over een tussenkomst van de Nederlanden ten voordele van de bedreigde Deense landen. Die onderhandelingen voerden niet tot een bepaald doel. Op de terugreis leed Reael schipbreuk, werd door de Keizerlike troepen, die Jutland bezet hielden, ingerekend, en gevankelijk naar Weenen gevoerd. In Maart 1629 eerst kwam hij los *).

3) *Die*, met *hem* uit het vorige vers als antecedent. — *Die met een heldenstuck*. enz. d. i. die tot de opbouw van Vondels dichtwerken, door z'n omzwervingen, die stof zal leveren tot een epies werk. (Met bijgedachte aan de „Ilias” en aan de „Aeneade”).

4) *Beveelt my dan 't rijm*, d. i. Draagt men mij op, 't op rijm te doen, ik draag het u op in proza, u, die door z'n pen „der Vrancken held” (t.w. Hendrik de Grote) onsterfelijk heeft gemaakt. De bedoeling is: zo ik, Vondel, het in verzen moet doen, doe gij, Hooft het dan op uw wijze, dan zal 't Reael niet mankeren „onsterfelijk” te worden.

*) Verg. nog: Tot verlossinge van Laurens Reaal, doen hy te Weenen gevangen sat, (April 1628). Bede aan Keizer Ferdinand II. (Klinkdicht).

IV.

LIJKDICHTEN.

In dat zelfde jaar 1628 werd Hooft een dochter geboren. Dat was het eerste van z'n twee kinderen uit z'n tweede huwelijk. Van z'n eerste huwelijk had Hooft, door onophoudelijke verliezen, niets dan droeve herinneringen over. In Mei 1610 was hij gehuwd. In 1615 begonnen de sterfgevallen: eerst een heel jong kindje, in 1620 een jongetje van 2 jaar, in 1623 een van twaalf, en in 1624 een van 3 jaar. Kort daarna stierf de moeder zelf, (10 Juni 1624). Ze werd in 't Koor van de Nieuwe Kerk bij haar kinderen begraven. Van die in-treurige rampen vinden we geen afdrukken in z'n gelegenheidspoëzie. Ook uit de omstandigheid, dat hij gauw weer op een tweede vrouw uitging (bekend is, dat hij Suzanne van Baerle het hof maakte), en zeer veel moeite om mevrouw Bartolotti-Hellemans heeft gedaan, zou men opmaken, dat Hooft niet van een gevoelige natuur was. Maar wie zo oordeelt, kent de hele Hooft niet. Hooft was in z'n denken een „Antieke"; hij had zich, uit aanleg, en door een rijp ervaringsleven, een eigen wijsgerig inzicht in de loop der dingen eigen gemaakt; hij wist, dat alle geluk betrekkelijk was, en al wat hem gegeven was, hem op den dag van morgen ontnomen kon worden. Hij gewende zich er elk uur van de dag aan, die mogelijkheid vooruit te zien, en vond op die wijze z'n rust bij een denkwijze, die hem de onderwerping van de natuur aan z'n plicht, en die van z'n gevoel aan een standvastige wil, gemakkelijk moest maken. Dat zo iemand niet fijn voelen zou, is ondenkbaar; juist in de worsteling van dat gevoel met de kracht van 't zelfbedwang, wordt men zich z'n vermogens bewust; maar juist dat iemand weigert, na zo'n machtige worsteling het voor zich zelf of anderen uit te spreken, wordt ons begrijpelijk. Zulk een man van sterke zelfverlochening was

Vondel niet. Wel zou hij graag tot berusting willen komen¹⁾; wel weet hij de weg, welke die Stoïcijnse mensen, als Hooft, inslaan; wel houdt hij in theorie hun die koninklike en heldhaftige levenskalmte voor²⁾; maar bij hem zelf spreekt de natuur in 't menselijk hart te luid, dan dat hij die stem onmiddellijk zou kunnen smoren. En zo komt het, dat, zoals in 't vorig stukje merkbaar was, hij in z'n onrust en in z'n vragen naar de oorzaak der dingen, zich telkens onderwerpt aan de grotere wijsheid van God. Vooral zien we hem, en hoe langer hoe meer, die rust zoeken, als aardse panden hem beginnen te ontvallen. Ook hij krijgt z'n beurt. In, 1632 of 1633, verliest hij een jong zoontje, aan wie hij, geheel vervuld met een, reeds opgezet, heldendicht op Konstantijn de Grote, een gelegenheidsnaam had gegeven; reeds vroeger, in '26 was een meisje van 11 jaar gestorven, een leeftijd waarop zelden kinderen heengaan, en juist dan, omdat hun speelsheid onze omgeving opvrolijkt, door hun verscheiden zoveel te meer eenzaamheid achterlaten. En, eindelijk, in Februarie 1635, ontnemt hem de dood ook z'n vrouw. Van deze drie droeve gebeurtenissen bestaan, in Vondels uitgebreide dichtwerken, drie, korte, maar welsprekende klachten. Eigenlijk is het eerste gedichtje niet eens een klacht. 't Is een juichtoon. Niet van de vader of de moeder, natuurlijk. Maar van 't kleine wichtje zelf. „Moeder", roept het, „waarom schrei je. Ik leef hier boven zo vrolijk bij de Engeltjes!" — „Daarom," besluit Vondel, „laten we hieruit leren, met onze gedachten, ons uit dit tijdelike, naar het eeuwige leven te wenden."

Het versje op het 11-jarige Saartje is een zeer droeve verzuchting over 't verlies van het levenslustige kind. Hij ziet het altijd nog spelend voor zich, kan er zich niet van losmaken en kan geen troost vinden. We merkten reeds te voren op, hoe lang hij de smart over z'n broeders dood heeft gevoeld.

Even hartroerend is de klacht op de dood van z'n vrouw, met wie hij bijna 25 jaar verenigd is geweest. In de twaalf strofen spreekt hij eerst uit, hoe onoverkomelijk dit voor hem

¹⁾ Zie blz. 33 hiervóór.

²⁾ Zie zijn „Vertrouwing aan Geraerdt Vossius".

zo pijnlijk verlies zal zijn; hoe hij de verscheidene nog een blijk van troost heeft willen afvragen; hoe zij hem als een geest is verschenen om hem aan te moedigen z'n heldendicht af te werken, en hoe hij haar beeld, in z'n eenzaamheid, eeuwig in z'n hart zal bewaren.

Geen andere vrouw heeft dan ook dat beeld verdrongen.

Twee kinderen bleven hem over: Joost, die z'n vader tot last en verdriet, en Anna die hem een steun en een baak is geworden.

KINDER-LIJCK *).

- Constantijntje*¹⁾, 't zaligh kijntje²⁾,
 Cherubijntje³⁾, van om hoogh⁴⁾,
 D' ydelheden, hier beneden,
 Uitlacht met een lodderoogh⁵⁾.
 5 Moeder, zeit hy, waarom schreit ghy?
 Waarom greit⁶⁾ ghy, op mijn lijck?
 Boven leef ick, boven zweef ick,
 Engeltje van 't hemelrijk:
 En ick blinck'⁷⁾ er, en ick drinck' er,
 10 't Geen de schincker alles goets
 Schenckt de zielen, die daar krielen,

1) *Constantijntje*. 't Jongetje werd zo gedoopt naar de grote *Konstantijn*. Vondels vrouw, had het liever, als 't geen familienaam kreeg, een Bijbelse naam gegeven. Noem het dan *Gad*, had Vondel gezegd. En toen had ze er in berust.

2) *kijntje*. Deze *ij* als een vertweeklanking te denken van de *i*; in zeer veel gevallen ontstond de uitspraak *ij* uit *ie*. Verg. „scharlesiep” naast „slijpen” als dubbelvormen. Ook kon de *i* een korte *i* worden: „vriend” en „vrind”.

3) *Cherubijntje* = „engeltje”. Een Cherubijn is in de Oud-Christelijke kosmogonie een engel van de hoogste orde, evenals een Serafijn. Daaronder staan nog twee lagere orden.

4) *van om hoogh*; lees: die van omhoog . . . uitlacht, zegt: „Moeder, enz.

5) *loderoogh* = (eigenlijk: verliefd lonkend), hier: „in zalig genot lachend oog”.

6) *greit* = „weent”. Vgl. ons „grienen”. En daarnaast „menen” (meinen) naast „mienen”.

7) *blinck'*, n.l. in het licht van hemelse glanzen.

*) Evenals de twee volgende Lijkdichten, afgedrukt naar de „Verspreide Gedichten”, 1644. (Univ. Bibl. Amsterdam.)

Dertel van veel overvloets ¹⁾.
 Leer dan reizen, met gepeizen ²⁾,
 Naar pallaizen ³⁾, uit het slick ⁴⁾
 15 Dezer werrelt, die zoo dwerrelt ⁵⁾.
 Eeuwigh gaat voor oogenblick ⁶⁾.

UITVAERT ⁷⁾ VAN MIJN DOCHTERKEN.

De felle Doot ⁸⁾, die nu geen wit ⁹⁾ magh zien,
 Verschoont ¹⁰⁾ de grijze liên.
 Zy zit om hoogh, en mickt met haren schicht
 Op het onnozel wicht,
 5 En licht ¹¹⁾, wanneer, in 't scheien,

1) *De schincker* is God. En de afgestorvenen genieten de weldaden die ze bij God ontvangen; in de spraak van de zuigelingen, als „drinken” ze zich aan de „overvloed”, „dartel”. — Hier houdt de roepstem van Konstantijntje op. Het kind zegt dus: „klaag niet, hier is 't nog veel beter dan op de aarde”. Konstantijntje moet dus met z'n welvoldaanheid ôns leren, dat er een beter leven is. Vondel laat zich door z'n allerjongste onderrichten. En nu is 't zijn beurt, om ons te onderrichten. Dat doet hij in de vier slotregels.

2) *met gepeizen*, d. w. z. met (uw) gedachten. We leven en werken hier wel, maar onze gedachten moeten verder gaan, wil hij zeggen.

3) *pallayzen*, overeenkomstig de voorstelling (zie de oude prenten!) van de Hemel als een Godsstad.

4) *slick* = „slijk”, als om de tegenstelling met de heerlijkheid der hemelse „pallayzen” uit de drukken.

5) *dwerrelt* = „wentelt” n.l. in figuurlike zin; „die zo onvast is, en nooit rust voor onze ziel kan geven”.

6) De zin is: het eeuwige gaat vóór of boven het tijdelike. In de woorden „eeuwigh” en „oogenblick” ligt, wat hun betekenis betreft, de grootst mogelijke tegenstelling.

7) *Uitvaert* = „gang naar 't graf”, „begravenis”. Eertijds zei men ook: „een lijck begaen” of „beganckenisse houden”.

8) *felle Doot*; de „Doot” is hier verpersoonlijkt; *fel* = „kwaad”, „verbit-terd” en daardoor „wreed”.

9) *wit* = „vrolikheid” bij De Groot, Leopold en Rijkens. In een van de brieven van Betje Wolff (*Bijvoegsels en Verbeteringen*, door Frylink) komt voor: „... en dan licht d⁰, want d⁰ mag heel wel wit zien”. Verg. nog „witjes lachen”, wat een innerlik genoegen uitdrukt.

10) *verschoont* = „ontziet”.

11) *en licht*, n.l. de „Dood”, uit leedvermaak; dus, wel is ze wreed.

De droeve moeders schreien.
 Zy ¹⁾ zagh 'er een, dat, wuft en onbestuurt ²⁾,
 De vreught was van de buurt,
 En, vlugh te voet, in 't slingertouwtje sprong;
 10 Of zoet Fiane ³⁾ zong,
 En huppelde, in het reitje,
 Om 't lieve lodderaitje ⁴⁾:
 Of dreef, gevolgt van eenen wackren troep,
 Den rinckelenden hoep ⁵⁾
 15 De straten door: of schaterde op een schop ⁶⁾:
 Of speelde met de pop,
 Het voorspel van de dagen,
 Die d' eerste vreught verjagen ⁷⁾:
 Of onderhiel ⁸⁾, met bickel en boncket ⁹⁾,
 20 De kinderlijcke wet,
 En rolde en greep, op 't springend elpenbeen,
 De beentjes van den steen:

1) *Zy*, n.l. de „Dood”. 't Woordgeslacht was weleer vrouwelik: „ter dood brengen”.

2) *wuft en onbestuurt*, drukken het volmaakt zorgeloze van 't nog aan niets anders dan aan spelen denkend meisje uit. Ze liet zich gaan, waar haar neigingen haar dreven.

3) *Fiane*, een tans onbekend wijsje, waarschijnlijk gezongen bij 't touwtje springen.

4) Een rondedans om 't „lodderaitje” (?). Waarschijnlijk een spel als: „Er zit een in de gouën ketel,” enz.

5) *rinckelenden hoep*, doordat de hoepel, over de keien gedreven, een rinkelend geluid maakte.

6) *schop* = „schommel”. Het „schateren” ziet op de pret, die het kind had door het „schoppen”.

7) *van de dagen*, *Die* enz. d. i. de dagen van 't moederschap, waarvan de zorgen de „eerste vreught” (n.l. uit de dagen, waarin de „pop” maar „spel” was), verjagen.

8) *onderhiel* = „onderhield”; *onderhiel de kinderlycke wet* = „handhaafde de regelen van 't spel”; eig.; zette spelende, de tradities van de Kinderwereld voort; leefde met de jeugd van alle tijden mee.

9) *boncket* = „ivoren stuiter” (*sphaerula eburnea*. Kil.) wat toege- licht wordt door „'t springend elpenbeen”. De „bikkels” zijn „kootbeentjes”. Die beentjes rolt („rollen” = gedurig omkeren) en „grijpt” Saartje op de „steen”, waarvoor liefst een „zerk” wordt gekozen.

En had ¹⁾ dat soete leven
 Om ²⁾ gelt noch goet gegeven:
 25 Maar wat gebeurt? terwijl het zich vermaackt,
 Zoo wort het hart geraackt,
 (Dat speelzieck hart) van eenen scharpen flits ³⁾,
 Te dootlick en te bits ⁴⁾.
 De Doot quam op de lippen,
 30 En 't zieltje zelf ging glippen.
 Toen stont helaas! de jammerende schaar
 Met tranen om de baar
 En kermde noch op 't lijck van haar gespeel ⁵⁾,
 En wenschte lot en deel
 35 Te hebben met haar kaartje ⁶⁾,
 En doot te zijn als *Saertje*.
 De speelnoot vlocht (toen 't anders niet moght zijn ⁷⁾)
 Een krans van roosmarijn ⁸⁾,
 Ter liefde van heur beste kameraat.
 40 O krancke troost! wat baat
 De groene en goude lover?
 Die staatsi gaat haast over ⁹⁾.

1) *had* = zou hebben.

2) *om* = „voor”; verg. nog: „vrijf om een dubbeltje!”

3) *flits* = „pijlspits”.

4) *bits* (eig. verwant met „bijten”, [kwetsen]) = „dodelik”, „fel”.

5) *gespeel* = „speelgenoot”; eig.: met wie men samen speelt. Verg.: genoot, gezin, (ge)maat; en verder de spraakkunsten.

6) *kaartje* = „vriendinnetje”. Stamwoord lijkt 't Ital. *carra*, en is in spel bij aanspreking of in zangwijzen waarschijnlijk ge vulgariseerd. Verg.: „amice” en „dominee”.

7) *toen 't anders niet moght zijn* = „toen 't niet anders kon”, „er niets aan te doen was”.

8) *krans van roosmarijn*, een krans om 't hoofd van jonggestorven kinderen, vooral meisjes, is nog in 't Z. gebruikelik. Bij de Grieken was 't een gewoonte. (Zie Soph. in *Electra* vs. 1145; Eurip. in *Phoeniss.* vs. 1329 en 1626). De blaadjes zijn van boven zwakgroen, van onderen viltkleurig, maar sterk naar binnen gekruld. Saartje's makkertjes maakten er een kransje van met groene en gouden lovertjes versierd.

9) *De staatsi gaat haast over.* d. i. Het feestelike, dat de droefheid v. d. meisjes aan de versiering gaf, is „spoedig” gedaan; het troost wel, maar die troost is „kranck”, „zwak”; de oudersmart blijft.

LYCKKLAGHT ¹⁾ AAN HET VROUWEKOOR ²⁾

over

HET VERLIES VAN MIJN EGA.

O heiligh Koor, dat van den mijnen
 't Vergaen en onvergaen gebeent
 Bewaert ³⁾, en sachte rust verleent,
 Tot dat de son vergeet te schijnen ⁴⁾;

Nu groeit 't getal van uwe ⁵⁾ lijcken
 Door een ⁶⁾, dat meest mijn geest bedroeft,
 En met de lykschroef 't harte schroeft,
 Die voor geen jammerklaght sal wijcken ⁷⁾.

Nu parst uw harde serck het kermen
 En traenen uit het hart en oogh,

1) *Lyckklaght* = „doodsklacht”; verg. lijkkleed, lijkkist, lijkkeur.

2) *Vrouwekoor*, een van de dertien koren in de Oude Kerk; eig. Lieve-Vrouwen-Koor.

3) *'t Vergaen en overgaen gebeent bewaert*; blijkbaar was dit dus een familiegraf; in elk geval is Willem van de Vondel, de broer van de dichter (zie blz. 34) den 12 Jan. 1628 in de Oude Kerk begraven; *'t vergaen gebeent* slaat dus op de as van vroegere doden; *'t onvergaen* op z'n laatstverloren panden.

4) *Tot dat* enz. Dus altijd zullen ze rusten. Immers de zon wordt geacht door te blijven schijnen.

5) *uwe*, n.l. van 't Koor, dat aangesproken wordt.

6) *Door een* = „met een (lijk)”.

7) Te lezen: „En met de lijkschroef, die voor geen jammerklaght sal wijcken, 't harte schroeft.” De voorstelling is: de schroef van de lijkkist, die de dode voor altijd van hem afsluit, schroeft hem in het hart, d. w. z. veroorzaakt hem smart. Zie ook de volgende strofe: de zerk, die het lijk drukt, drukt tegelijkertijd hem zo op het hart en de ogen, dat die druk aan 't hart z'n zuchten, en aan 't oog de tranen ontperst.

Om mijn Kreüse¹⁾, die om hoogh
Gevaren, smolt in bey mijn armen²⁾:

Terwijl ick t' Aquileia streefde
Met Constantijn, den grooten held,
Door swaarden, op de keel gestelt,
Door vlam, die naer de starren sweefde³⁾.

Ick wenschte noch om eenigh teecken⁴⁾
Van haar, die als een schim verdween;
Wanneerse⁵⁾ my te troosten scheen,
En in den droom dus toe te spreekken:

Myn lieve bedgenoot, dees saacken⁶⁾
Gebeuren geenssins sonder Godt.
Vernoegh⁷⁾ met uw getrocken lot⁸⁾,
En wil uw heldenwerck niet staacken.

1) *Kreüse*, de vrouw van Aeneas, die omkwam bij haar vlucht uit Troje, maar kort daarna als geest verscheen, en aan Aeneas z'n toekomst en de behouden komst in Latium voorspelde. Dit opdoemen van Creüse's kwam sterk in de mode. In Hooft's „Baeto” is 't „Ryckheldin”; in z'n „Velzen” de „Vechtstroom”; in Vondels „Gysbrecht” is 't „Rafaël”. Hier moet ook de verscheiden „Maria” Vondel in z'n streven de weg wijzen.

2) *om hoogh gevaren*, n.l. de ziel; *smolt in bey mijn armen*, n.l. het lichaam; *smelten* = „wegsterven”.

3) *Terwijl ick* enz. Dit afsterven gebeurde, terwijl Vondel met „Constantyn” door „swaarden” en „vlammen” „streefde”, d. i. geheel met z'n geest en de tijden van Constantijn meeleefde, en dichtende en studerende, met hem de oorlogsgevaren deelde. Die gevaren leest men in *swaarden, op de keel gesteld* en in *de vlam, die naer de starren sweefde*. Men had dus door levengevaarlike moeielikheden te worstelen. *Aquileja*, even over de oostel. grenzen van Italie. Hier ontmoette Constantijn z'n tegenstander Maxentius voor 't eerst.

4) *teecken*; n.l. van troost of bemoediging, in elk geval van verstandhouding.

5) *Wanneerse* enz. Toen ze, n.l. terwijl hij wachtende was.

6) *dees saacken*, n.l. dat zij van z'n zijde geroepen werd.

7) *Vernoegh* = „vergenoeg u”. Verg. omtrent het wegvallen van het refl. voornw., ons: „bedaar!” (zich bedaren); „buk!” (zich bukken); „keer om!” (zich omkeren).

8) *getrocken lot*; eigenlijk niet opzettelijk „getrokken”, maar verplicht om te „trekken”, d. i. blindelings te nemen zoals het toegeworpen wordt. Hier speelt „Fortuin” weer z'n spel, die de lotswisselingen voor de stervelingen beledigt.

Dat ramp noch druck uw dagen korten,
 Voor dat ghy siet, naar uwen wensch,
 Den vluchtigen tyran Maxens
 Bestorven in den Tiber storten ¹⁾).

Dan sal uw ziel ten hemel draven,
 Wanneer het triomfeerend hoofd ²⁾
 't Gewijde swaard, aen God verlooft ³⁾,
 Ontgord, op der Apostlen graven ⁴⁾).

Bestel ⁵⁾ mijn sterflijck deel ter aerde,
 In 't Koor der segenrijcke Maeghd,
 Daar sulck een schaar ⁶⁾ den naam af draagt,
 En die mijn naam oock gaf zijn waarde ⁷⁾).

'k Verhuis, van 't aardsche juck ontslagen,
 Om hoogh, in 't hemelsche gebouw.
 Besorgh ⁸⁾ de panden van ons trouw,
 Twee kinders, die ick heb gedragen.

Soo spreekend weeck sy uit dit leven
Marie ⁹⁾, al laat ghy my alleen,

¹⁾ De zin is: De dood kome niet eer, voordat uw taak gereed is. En dit is gereed, als in z'n werk, Maxentius, ten derden male door Constantijn geslagen, zich van de Pons Milvius in de Tiber stort; *bestorven* = „doodsbleek”, van wanhoop n.l. en dus „als dood”.

²⁾ *het triomfeerend hoofd*, d. i. Constantijn.

³⁾ *aen God verlooft* = „opgedragen aan God” en daardoor „gewijd”; *verloven*, eig. *zich verloven*: „door een gelofte zich (aan God) verplichten”.

⁴⁾ *op der Apostlen graven*, n.l. op die van Petrus en Paulus. Deze waren onder Nero gemarteld. Op die martelaarsgraven moest nu het kruis geplant, volgens de legende, als het tekenend slotbedrijf van de overwinning door 't Kruis.

⁵⁾ *Bestel* = „bezorg”. Verg. ons „teraardebesteding”.

⁶⁾ *sulck een schaar*, d. i. zulk een groot aantal.

⁷⁾ n.l. die van liefhebbende Moeder.

⁸⁾ *Besorgh* = „zorg voor”. Zie aant. 7 op blz. 14.

⁹⁾ *Marie*, verg. de naam van 't Vrouwekoor. Zij heette van huis uit Maaike de Wolff.

Uw vriendschap, uw gediensigheên ¹⁾
 Staan eeuwich in mijn hart geschreven.

Hoe veer dees voeten moghten dwalen,
 'k Sal derwaart ²⁾ mijn bedrukt gesicht
 Noch slaan, daar voor het rijzend licht
 Uw bleecke star ging onderdalen ³⁾.

¹⁾ *gediensigheên*, al de blijken, dat zij hem graag wou helpen. Een feit is het, dat zij hem ongehinderd aan z'n studie liet, en zelf de winkelzaak waarnam. Hij verloor dus veel aan haar „vriendschap”. Vandaar dan ook dat mooie slotvers.

²⁾ *derwaert* = „daarheen”; *slaan* = „richten”, „wenden”; vgl. „een blik slaan”.

³⁾ *daar voor het rijzend licht*, enz. Het beeld is aan de natuur ontleend. De sterren dalen, één voor één neer, verblekend voor de rijzende zon. Maria is nu de ster, ze verdwijnt voor 't licht van God. M. a. w. eenmaal op 't einde, gaat het leven op in God. Vondel wil nu zeggen: ik zal altijd aan het uur van scheiding denken.

V.

DE GETEMDE MARS.

De rampen, die Vondels persoon troffen, en de schokkende gebeurtenissen, die heel Europa in vuur en vlam zetten, deden hem hoe langer hoe meer z'n gedachten wenden naar het verblijf, waar z'n krachtig Geloof hem de ongekende rust van een eeuwige Vrede waarborgde. Deze Vrede riep hij nu ook over de aarde in. Hij herinnerde zich, wat Christus voorspeld had, en zag al te duidelijk, hoe de werkelijke toestand vloekte met de voorstellingen, die de ware Christen zich gaarne van het samenleven der volken in één broederschap vormde. Deze bevindingen maakten hem wars van de afgescheiden, en zowel onderling als inwendig verdeelde secte-kerken; de éénheid van Geloof, de terugkeer tot één algemene Kerk zou de grenzen tussen de verdeelde volken en burgerijen wegwissen. Die ene Kerk, stelde Vondel zich voor, moest wezen de Moederkerk. Vondel werd dan ook later Katholiek. Ondertussen heeft hij, vooral sedert omstreeks 1632, toen de zaken in Duitsland en elders, een onafzienbaar verschieft van eindeloze oorlogen opende, met klimmend verlangen z'n verzuchtingen geuit over 't wegblijven van de éénheid onder de Westerse volken, als de eerste grondslag die nodig was voor de verwezenliking van 't Christelik ideaal op aarde. Veel zorg baarde hem, bij 't onderling bestrijden der Christenmogendheden, het krachtig opdringen der Turken. Keer op keer heeft hij de vorsten en volken tot toezien vermaand. Ten slotte scheen er, na lange jaren, een betere toekomst te dagen. De Oranje's, en vooral Frederik Hendrik hadden met hun heldendaden 's Lands Vrijheid verzekerd, en inzonderheid de laatste, had de oorlog op het behalen van een eervolle „peis" gericht. Die tijd van „peis" scheen nu aan te zullen breken. De Amsterdamse regenten gaven een krachtige stoot. De handel, stelde men zich er voor, zou, indien ze niet langer door de lasten van de krijg belemmerd werd, een ruimere vlucht kunnen

nemen. Groot was dan ook de blijdschap, toen, na lange onderhandelingen, het verdrag er de 15e Mei 1648 door ging. Heel Amsterdam vierde feest. Vondel had z'n Leeuwendalers, een nationaal „Landt-spel" klaar gemaakt. Dit werd alvast den 7e Mei, met het vaste uitzicht op de aanstaande bekrachtiging, te Amsterdam voor de eerste maal opgevoerd. Verder bestaan er van Vondel nog twee gelegenheidsdichten op het heugelijke feit. Het ene heeft tot titel: *De Getemde Mars*, een allegorie, met een voorzang *Aen onze Vredevaders*, te weten: de Heren Burgemeesters van Amsterdam, het andere is een eenvoudig gebleven *Vredezing*. Tegelijkertijd verschenen ook de *Bouwzing* en 't gedicht op de „*Grondsteenlegging*" van 't „Stadthuis" zoals later een zang op de „*Inwijdinge*" van dat monumentale Vrede-gedenkteken tot stand kwam: alle, met zoveel andere tijdzangen op personen en blijde gebeurtenissen, sterk sprekende getuigenissen van Vondels oprechte deelneming in de bloei van z'n woonstad en z'n vaderland, alsmede van z'n hoop op een eerlang aanbreekende tijd van Christelike broederschap, die de voltooiing van de éénheid ener Algemene Christelike Kerk in 't verschiep zou stellen. We vestigen, vóór we uit deze gedachtegang hier of daar een greep doen, eerst de aandacht op het schone vers van 1647, op 't eindigen van de Europese oorlog krachtens de vredetraktaten van Osnabrück en Munster, een feit dat zowel voor 't hele Westen van Europa onmiddellijk, als voor Vondels hoopvolle blik op een hersteld „Kerstenrijck", een zegenrijke gebeurtenis is geweest.

De voorstelling van zaken in „*De Getemde Mars*" is deze. De aardbewoners hebben de oppergod Jupiter getergd. Deze zendt, in toorn ontstoken, de godheid Mars, die nu de aarde met z'n plagen bezoekt. Nu klaagt Europa, Jupiters dochter, bij haar vader over de rampen, die Mars over haar landen brengt. Jupiter laat zich verbidden, en laat Mars terugroepen. Maar Mars, die vermaak in z'n bedrijf heeft gekregen, wil niet gehoorzamen. Integendeel, z'n gramschap richt zich op Jupiter zelf. Hij wil de Hemel bestormen. Heel de wereld daverd er van, de Goden ontstellen. Wat raad? Daar komt, uit Nederland aangevlogen, een liefelike Goddelike verschijning. Niemand

kent haar, maar waar ze komt, zwijgt het krijgsumoer. Als Mars ze ziet, ontzinkt z'n wapen z'n hand. Ze nadert, en de weerloze God, pas zo vreselik, ziet z'n armen in een ogenblik tijds gebonden. Nu voert ze hem, door een dankbare schare gevolgd, in triomf door deze landen. 't Is de Godin des Vredes, die de Krijgsgod voor goed getemd en gekneveld heeft.

De bedoeling is zichtbaar. Nederland heeft, door middel van Oranje, (zie reeds blz. 33) bij 't aanschouwen van 't leed waaronder het ganse Westen gebukt lag, en bezorgd, dat de woeste razernij, die de oorlog stond te kweken, de ganse aardbodem in beroering zou brengen, het initiatief genomen tot het beëindigen van de oorlog en 't is haar gelukt de algemene rust te herstellen.

De voorstelling is meer aardig en vleiend, dan juist. De man, die na de koning van Spanje zelf, veel heeft gedaan, om de volken tot elkaar te brengen, was paus Urbanus VIII. Deze heeft, evenmin als Frederik Hendrik, het tot stand komen van de vrede beleefd. En ook al heeft Vondel, in het onderhavig geval, juist niet de eer mede aan de paus gegeven, hij is van diens hoge verdiensten overtuigd geweest, en heeft hem meer dan eens, met diepe eerbied, in z'n verzen herdacht.

AEN ONZE VREDEVADERS¹⁾,
VADERS DES VADERLANDS²⁾

de Heeren

Burgemeesters van Amsterdam *).

Nu berst een bron van blyschap uit onze aders,
Op 't klincken van de zilvre Vretrompet³⁾,

¹⁾ *Vreddevaders*, d. i. Bewerkers van de Vrede. De Vaders zijn hier de „Makers”.

²⁾ *Vaders des Vaderlands*, d. i. Behoeders van 't Vaderland. De Vaders zijn hier de Verzoekers”.

³⁾ *Vretrompet*; in letterlike zin op te vatten. De gebeurtenis werd met trompetgeschal op de straten verkondigd. *Zilvre*, wegens de heldere vrolijke klank.

*) Opnieuw afgedrukt naar de afz. uitgaaf in folio, bij Abr. de Wees. (Univ. Bibl. Amsterdam.)

Daer ghy een wyze op 's weerelts Vrede zet¹⁾,
O Amsterdamsche oprechte *Vredevaarders*.

Uw wijsheit holp d' Oranje snoeren vlechten,
En banden, daer 't Gewelt aen leit getemt²⁾,
De barsse Krijgh³⁾, zoo lang van rust vervremt,
En op wiens hart geen vredewensch kon hechten⁴⁾.

Europe, ja al d' aertkloot met vier deelen⁵⁾
Des aertskloots, rolt u juichende te moet,
Naer dien ghy stopt de Wel van 't burgerbloet,
En d' eerste smoort dees Hydra van krackeelen⁶⁾.

Nu kroonen u de Burgers in uw veste,
Dewyl ghy gaerne uw eigen nut vergeet⁷⁾,

1) *Daer ghy een wyze op 's weerelts Vrede zet*; d. i. gij geeft voor die Vrede een zangwijs aan; gij maakt, dat ik ze zingen kan.

2) *daer* (n.l. aan de Oranjebanden). *'t Gewelt aen leit getemt*; d. i. 't oorlogsgeweld ligt aan banden, kan geen schade meer doen; *Oranje snoeren en banden* ziet niet op de kleur, maar op de herkomst. Eig. is „Oranje” de „band”, waarmee 't „Geweld” bedwongen ligt. En de wijsheid v. d. Amsterdamsche regenten „hielp” mede, om te zorgen, dat die „banden”, d. i. de „Oranjes” tot dit doel met vrucht werkzaam konden zijn.

3) *De barsse Krijgh*, enz. Deze twee versregels te denken als bijstelling bij *'t Gewelt*, dat hier verpersoonlijkt is.

4) *en op wiens hart* enz. Wij zouden zeggen: „en op wiens hart de wens naar vrede geen vat had”. Zulk een wens kon er n.l. niet leven, en er zelfs geen kans krijgen om 't leven te vatten.

5) *al d'aartkloot* = „heel de aardbol; *met vier deelen*, d. w. z. het vijfde (Australië) was nog niet als zodanig bekend. Het *rollen* van de „aardkloot”, ook als we er „wentelen” onder verstaan, zeer fieguurlik te nemen. „Wentelen” zou Amsterdam evenzeer mee doen. De zin is: alle aardbewoners juichen u tegemoet.

6) *d'eerste* = „het eerst” (van allen); *Hydra en krackeelen* = „monster van krakelen”. De krakelen = het monster. [Oorspr. een fabelachtig beest met zeven koppen, die om het serpent te overwinnen, tegelijk moesten afgeslagen worden; zo niet, dan schoten ze op nieuw uit. De vernietiging er van was een der 12 Herculiese werken.] De „Hydra” komt in de 17e eeuwse allegorische prentverbeeldingen onnoemelijk veel voor.

7) *vergeet* = „op zij zet”. Verg. in deze zin onze uitdrukking: „je vergeet het maar, dan heb je er geen last van”; *nut* = „voordeel”. Alzo: de Regenten zetten gaarne hun eigen belangen op zij, om 't Vaderland en 't algemeen welzijn te dienen. Het zijn dus heel andere dan die in de „*Roskam*” gekapitteld worden.

En hangt uw zorgh en arrebeit en zweet
Aen 't Vaderlant en algemeene beste ¹⁾.

Ay hanthaef zoo het wit ²⁾ der oorelogen,
Den *Vrijdom*, uw bevochten errefgoet ³⁾,
Dat ieder duicke in schaduw van dien Hoedt ⁴⁾.
Zoo bloeie uw stadt in eendraght, en vermogen ⁵⁾.

DE GETEMDE MARS.

De weerelt had, van weelde en voorspoet droncken,
Jupijn geterght, en zijne Majesteit,
Nu jaren langk zijn' eisch en recht ontzeit ⁶⁾;
Dies zijne wraeck in 't endt begon 't ontvoncken ⁷⁾.

't Is tijt, sprack hy, in 't midden van de goden ⁸⁾,
Dat Mars ons Recht bewaere ⁹⁾ met zijn zwaert:
De menschen zijn te wijt van deught veraert ¹⁰⁾:
Zij passen noch op wetten, noch geboden ¹¹⁾.

1) *hanghen aen* = „besteden”; *algemenen beste* = „gemenebest” in de zin van „algemeen belang”.

2) *wit* = „doel”. Te lezen met de klemtoon op *zoo* = „in die mate”.

3) *Vrydom* en *errefgoet*; beide bijstellingen bij *wit*.

4) *Hoedt* = „vrijheid”. (Vgl. de voorstelling op de penningen der Republiek); *duicken* = „schuilen”. De zin is: dat ieder moge schuilen in onze Vrijheid ieder moge beschermen.

5) *vermogen* = „macht”.

6) *ontzeit* = „ontzegd”. De mensen, door weelde en voorspoed overmoedig geworden, hadden gezegd, dat Jupiter zich te veel rechten aanmatigde en wat minder eisen moest hebben. Dat hadden ze al jaren lang gedaan, en nu is 't de Oppergod genoeg.

7) *ontvoncken* = „ontbranden”. Driften worden bij vlammen vergeleken. Verg.: gloeien van wraak, branden v. begeerte.

8) *in 't midden van de Goden*, d. i. terwijl al de Goden het moesten aanhooren.

9) *bewaere* = „zorge voor”. Zie blz. 17, aant. 8.

10) *veraert* = „ontaard”.

11) *passen op* = „zorgen voor” (de naleving).

Door 's Vaders¹⁾ last klom Mars op zijnen wagen,
 Getrocken van twee wolven²⁾, wreet van muil.
 Het aertrijck schrickte, en kendeze³⁾ aen 't gehuil;
 Een voerspoock⁴⁾ van afgrijsselijcke plagen.

Zoo hoort in zee de zeeman 't onweêr ruisschen,
 Dat hem genaecht, en dreight met dootsgevaer.
 Hy neemt hier op by tijts dien veurbo waer⁵⁾,
 Eer 't water ziede⁶⁾, en luidt beginn' te bruisschen.

Op dat gerit⁷⁾, dien storm, uit Mavors⁸⁾ oorden,
 Op 't rollen en het hollen van zijn as⁹⁾,
 Begon het al te dreunen wat 'er was,
 Het Schelt, de Rijn, de Donauw, en zijn boorden.

Al 't ongediert van menschen, diep gescholen
 In bergh en bosch, in wout en wildernis;
 Al wat veraert¹⁰⁾, verwoet, verwildert is
 Komt naer dees lucht gestoven uit zijn hollen.

1) 's Vaders; Mars was n.l. de zoon v. Jupiter en Juno.

2) van twee wolven; de Goden werden voorgesteld in wagens door de ruimte te jagen. De bespanning verschilde. De zonnwagen werd getrokken door „vurige paarden”; Mars' bediende zich van „wrede wolven”. De wolf was dan ook aan Mars „gewijd”; zoals de adelaar aan Jupiter en de pauw aan Juno.

3) kendeze = „herkende ze”. Verg. blz. 30, aant. 6.

4) voerspoock = „voorbode van onheil”.

5) Hy neemt dien veurbo waer, = „hij behartigt die wenk, in die „voorbode” gegeven.

6) Eer 't water ziede = eer 't water mocht koken; zieden = „koken”; vgl.: „zeepzieder”; „zoodje”. „zieden” is hier: woelen en borrelen, als kookte het; vgl.: „ziedende golven”; „kokende branding”.

7) gerit = „gerij”; „het rijden”.

8) Mavors; oudlatijnse en nog bij dichters gebruikelijke naam van Mars. Verg. Staring's „Bede aan Mavors”.

9) van zijn as = „van z'n strijdswagen”.

10) veraert = „ontaard”; veraert, verwoet en verwilderd: zijn verl. deelw. van refl. werkwoorden met passieve betekenis. Zie daarentegen aant. 6 op blz. 6.

Men zagh al 't schuim tot heiren t' zamenrucken,
De Roof, de Moort, de Vloeck, de Stokebrant,
Gewelt, Verraet 1). Megeer 2) bedekte 't lant
Met eenen vloet van gruwlijcke ongelucken.

Het stof begon tot aen de lucht te wassen,
Gelijck een zee van zant en roock en smooch.
De zon, die uit den Oosten 3) opquam, doock 4)
Voor 't weerlicht van geweer en harrenassen.

Toen viel een nacht van rampen, zoo veel jaren,
Op 't hart des volcks 5), dat sedert 6) geenens dagh,
Geen schemerlicht van vreught of voorspoet zagh,
Maer gingk bedrukt in duisternissen waeren 7).

Men zagh helaes! nu langer by geen starren,
Of zon, en maen, maer by den lichten brant
Van stadt op stadt, van overrompelt lant
En Staten, aen 't verbijsren 8), en verwarren.

1) Persoonsverbeeldingen. Al deze bezoeken komen, waar de oorlog woedt. Zie ook de persoonsverbeeldingen in Hooff's „Geraert van Velzen.”

2) *Megeer*, een van de drie Furieën. (De andere waren *Alecto* en *Tisiphone*.) Ze hadden hun verblijf in de hel en hielpen er de bozen straffen; ze kwamen soms ook op aarde. Men stelt ze voor, met een brandende toorts in de ene, en een dolk in de andere hand, de haren met slangen doorvlochten. Waar de Furieën zijn, heersen de boze hartstochten. Vandaar de *vloet van gruwlijcke ongelucken*.

3) *den Oosten*. Oorspr. het Oost, het West. (Vandaar deze datief-vorm) naar analogie met het Noord en het Zuid. (Verc.)

4) *doock* = „schuilde weg”. De glans van de duizende wapenen en harnassen verduisterde haar licht. Toen werd het nacht op aarde. Zie volg. strofe.

5) *op 't hart des volcks*; eig.: op de mensen, maar 't „hart” voelde de ontzetting van de tijden.

6) Lees: sedert (die tijden) geen dag, geen schemerlicht (zelfs) van vreugd of voorspoed zag. De voorspoed en de vreugde waren niet eens als een „schemering” meer waar te nemen. Dit moet de „druk” van de sociaal-ethiese duisternis weergeven.

7) *waeren* = „ronddolen”. Hier wordt dit beeld van de duisternis” nog vastgehouden.

8) *verbijsren* = „van 't spoor zijn”, „van de wijs zijn”, en dus synoniem met „verwarren”. — In deze strofe wordt gesproken, als heerst er een atmosferiese duisternis, alleen verlicht door de „brand” van steden en Staten. De bedoeling is weer: het ongeluk heerst; alles wordt slechts gezien en kan slechts belang wekken uit het oogpunt van een op vernielende wijze gevoerde oorlog.

Dat hongrigh vier greep d' uitersten van Spanje
 Van weerzijde aen, 't oproerigh Lissebon
 En Katalonje, en 't razend Roussiljon.
 De brant sloegh voort in Yrlant, en Britanje 1).

Italie, oock aen 't blaecken ondertusschen,
 Broght water aen 2), en schutte vast den brant,
 Die van 't geberghte en Adriatisch strant
 Haer overviel, en lastigh viel te blusschen 3).

Ja d' oorloghsvlam sloegh over in de daecken
 Van Krete, daer het uit de bare zee
 Zijn kroon verheft. Dat deed Europe wee.
 Och, 't is hoogh tijt, hoogh tijt om op te waecken 4).

Zoo riepze 5), en zagh, te rugge naer Sicilje,
 Dat eilant in een' gloet van oproer staen;
 Die vlam, van daer, in 't hof te Napels slaen,
 Tot bijstren schrick der Rijcken van Kastilje.

1) Nu telt Vondel de verwoestingen op van dat *hongrigh* grijpend oorlogsvier. – *Lissabon*, dat in 1640 het teken van de opstand gaf, waardoor Portugal zich vrij maakte van Spanje. *Catalonie*, dat tegelijkertijd opstond en Franse hulp inriep. *Roussillon*, dat door de Fransen werd vastgehouden en in 1659 aan Frankrijk bleef. *Ierland en Brittanje*, door de opstand tegen Karel I; in *Italie* voerde Venetie een grens- en zeeoorlog tegen de Turken, die de krijg overbrachten op het altijd nog aan de Venetianen behorende Kreta; *Sicilie* kwam in opstand, en *Napels*, onder Masaniello. Beide waren Spaanse bezittingen.

2) *Broght water aen*, d. w. z. Venetie bracht de oorlog naar de zee, en vervolgens naar 't Oosten over. Daardoor „*schutte*”, d. i. keerde ze de „*brant*”, d. i. 't oorlogsvuur van de bergen en Adriatische grenzen af.

3) *lastigh viel te blusschen*, ziet op de moeilijkheid om de Turken de baas te worden. Toch werden ze in 1649 door de Venetianen en de Hollanders bij Smyrna geslagen. Vondel dichtte toen een vers *Op de Neerlaegh der Turksche Vlote* (1649).

4) *opwaecken* = „ontwaken”.

5) *Europe* is hier verpersoonlijkt, en overeenkomstig de Griekse fabelleer, voorgesteld als de zuster van Cadmus, de mythologische stichter van 't 7-poortige Thebe. Jupiter nu, had haar in de gedaante van een stier, ontvoerd, naar Kreta. Als een vergoeding van de smaad haar aangedaan, zou een deel van de wereld haar naam dragen.

Zy gingk Jupijn haer' noot en jammer klagen.
 Och Vader¹⁾, och, wat baetme nu mijn faem,
 En dat een deel der weerelt mijnen naem,
 Zoo dier gekocht, in eeuwigheit zou dragen?

Bewillighde ick uw minn' tot zulck een ende²⁾?
 En schonck ick u den bloessem van mijn tijt³⁾,
 Om aen te zien hoe Mars mijn' bruitschat rijt⁴⁾,
 Verscheure, en schenne, en dompele in ellende?

Verwaerloost ghy het lant van uw geboorte,
 Uw voesterplaets, die u het leven gaf?
 Vergeetghe uw wiegh, en aengebeden graf?
 Onthaelt nu Mars mijn' vyant in die poorte⁵⁾?

D' erfvyanden, die mijn geluck benijden,
 Gansch Asie wil my met maght aen boort⁶⁾;
 De Libiaen stuwt zijn gedroghten voort⁷⁾.
 Hoe kan 't Europe ontworstlen, of ontrijden?

1) *Vader*, nu niet als bij Mars, de „Verwekker”, maar hier „Opperste der Goden”.

2) *Bewillighde ick* enz. Heb ik daarom mij gegeven aan uw liefde, dat dit het „ende”, d. i. het doel moest zijn? Verg. ons: „tot dat einde”. Zie vers 3 van deze strofe.

3) *den bloessem van mijn tijt*, = „haar onschuld”.

4) *mijn bruitschat*, d. i. wat Jupiter haar tot loon voor 't verlies van haar onschuld toegewezen had, n.l. het werelddeel Europa. Zij zegt dit, nu ze op Krete door de oorlog benauwd wordt, en herinnert ook Jupiter, dat Krete z'n geboorteland is; *rijt*, (rijte) = „verscheure”.

5) *Onthaelt* = „ontvangt”. — *mijn vyant (erfvyant)* is Azie, vertegenwoordigd door de Osmanen, die Kreta beoorlogen; — *in die poorte* eig. „binnen de muren”, hier: „in mijn land”.

6) *Asie*, lees *A-si-e* (in 3 lettergrepen); *wil my aen boort* (scheepsterm) „wil op me aanvallen”.

7) *De Libiaen*, enz. De Osmanen waren meester van een groot deel van Afrika. Ook van hier wierven ze hun benden. Zeer waarschijnlijk waren onder dit mengelmoes afwijkende volksstammen. Dit zou dan de term „gedroghten” verklaren.

Der Goden Tolck daelt neder op die klaghten ¹⁾,
Op dat hy Mars in 't velt te rugge roep',
Daer hy braveert ²⁾, in 't midden van den troep,
Verhit op bloet, en moort, en menscheslaghten.

Maer Mars, ocharm! in stede van bedaeren ³⁾,
Verbittert op den oppersten Jupijn,
Schelt d' aerde quijt ⁴⁾, om Heer van al te zijn ⁵⁾,
En ruckt te hoop de kracht der oorlooghsscharen.

Hy roept: nu staect dit snoot gevecht, ghy Reuzen ⁶⁾:
Brengt bergen aen van muurwerck: schept uit puin
Van woeste ⁷⁾ steen een stormkat ⁸⁾, steil en schuin,
Om Jupiter het beckeneel ⁹⁾ te kneuzen.

Al langh genoegh verzaet ¹⁰⁾ van bloed en tranen,
En menschevleesch ¹¹⁾: wy moeten hooger gaen ¹²⁾:

1) *Der Goden Tolck*, d. i. Mercurius, die, nu Europe gehoor krijgt, Mars moet terugroepen.

2) *Daer hy braveert*, d. i. „waar hij (d. i. Mars) woedt”. *In 't midden van den troep* om uit te drukken, dat hij onvermoeid en zonder aan iets anders te willen of kunnen denken, met heel z'n hart meedoet. Zie ook z'n „verhit” zijn op „bloet”, en „moort”, en „slachtingen”. Daardoor wordt, wat volgt, verklaarbaar.

3) *in stede van* = „in plaats van”; *bedaeren* = „zich bedaren”, „bedaard worden”, met weglating van *te*.

4) *Schelt d'aerde quyt* = „ontheft de aarde van z'n verplichtingen” (om n.l. Mars de schatting van de oorlog langer te betalen).

5) *om Heer van al te zijn*, opdat hij meester van 't heelal kan worden. Mars verlaat n.l. de aarde en richt z'n wapenen tegen Jupiter zelf.

6) *snoot* = „verachtelik”, „minderwaardig” (omdat Mars een hemeling is.) *ghy Reuzen*; dit zijn Mars' trawanten: Gewelt, Roof, Moord, enz. Ze moeten nu 't vechten staken, maar materiaal aanbrengen.

7) *woeste* = „woestliggend”, door 't vernielen.

8) *stormkat* = „stootwerktuig met een beweegbaar schutdak. Dit dak, en ook de ram, moeten „steil” oplopen. „Mars” zoekt het denkbeeldige te bereiken, met opdrijving van de grenzen van 't bereikbare.

9) *beckeneel* = „hersenpan”, „schedel”. 10) *verzaet* = „verzadigd”.

11) *bloed, en tranen, En menschevleesch* enz. Telkens komen deze zaken in 't gedicht terug (verg. ook aant. 2) om daarmee aan te duiden, welke zware offers zich de volken moeten getroosten.

12) *hooger gaen*, d. i. een hooger doel bejagen.

Wy moeten naer den opperscepter staen ¹⁾,
En ons een' wegh ter eeuwige eere ²⁾ baenen.

Hy heeft zich eens van Reuzen vrygevochten,
En onder wight van rotsen hen beknelt:
Nu zwichte ³⁾ hy ten leste voor 't geweld
Van Helden, die het aertrijck t' onderbroghen ⁴⁾.

Zoo sprack hy, en al 't puyn rees op by hoopen
Tot aen de lucht ⁵⁾: daer zagh de Majesteit
Der Goden ⁶⁾ Mars met al zijn heir bereit,
Gereet, en heet ⁷⁾ om daetlijck storm te loopen.

Hier viel een storm van boven, en van onder ⁸⁾.
De hemel stondt in enckel vier en gloet.
Het buskruit weeck den blixem niet een' voet ⁹⁾.
De berghkortouw ¹⁰⁾ versufte voor geen' donder.

¹⁾ *staen naer* = „begeren”. Verg.: „iemand naar 't leven staan”.

²⁾ *ter eeuwige eere*. Welke die eer is, drukt de volgende strofe uit. In de voortijd n.l. hebben eens de „Reuzen” de hemel bestormd, maar zijn teruggeslagen, en onder de neergeworpen rotsen verpletterd; nu is 't de beurt aan Jupiter, overwonnen te worden.

³⁾ *zwichte* = „moge (hij eens) zwichten; *ten leste*, = „eindelijk, nadat hij zo lang de onverwinbre is geweest”.

⁴⁾ *die het aertrijck t' onderbroghen* = „die de aarde onderwierpen”. Die zó dapper waren, laat Mars horen, om de aarde te bedwingen, hebben ook recht op de roem, de Hemel te regeren.

⁵⁾ *en al 't puyn*, enz. Schilderachtige voorstelling, hoe na 't woord van Mars, allen zich onmiddellijk beijveren, zich een weg toe te reden.

⁶⁾ *de Majesteit der Goden*, òf „Jupiter”, òf: daar zagen de Goden in hun Majesteit, d. i. in hun verheven rust, enz.

⁷⁾ Ze zag of zagen Mars *bereit*, *gereet*, *en heet*. Men lette op de climax. Eerst spreekt alleen de wil van Mars, daar komt bij, z'n onmiddellijk in werking tredende macht; daarna, z'n onstuimig temperament. Vandaar ook dat „*daetlyck*”.

⁸⁾ *van boven, van onder*, n.l. „van weerszijden”.

⁹⁾ *Het buskruit*, enz. (zie ook *berghkortouw*); Mars strijdt n.l. met aardse wapenen. (De voorstelling is, zo we weten, dat dit alles pas voor de Munsterse vrede gebeurd is, en Nederland de Vredegodin er op afzond, om Mars te temmen.) Deze wapens nu, „wijken”, en „versuffen” (d. i. verstommen) niet voor de bliksem en de donder. Vergelijk de „vlam” van 't buskruit met de „bliksem”; 't „rollend knallen” van 't berggeschut met de „donder”.

¹⁰⁾ *kortouw* (kartouw) uit Middenlat. cartunam(-a), een afl. van Lat. *quartus*,

De hemel kraeckte¹⁾, en al 't gestarrent²⁾ schudde,
 Gelijck de blaên by buien aen een' boom.
 De hemel scheen een wagen zonder toom;
 Al 't hemelsch heir een herderlooze kudde³⁾.

Neptuin⁴⁾ verloor den drietand, die de stranden
 En rotsen schudt. De Krijgsgodt wrong Vulkaen
 Den moker uit zijn vuisten, onder 't slaen,
 En klonck den staf van stael uit Plutoos handen.

Hy brack de speer van Pallas, ruckte 't wapen,
 Meduses hooft, van haren slincken arm⁵⁾,
 En schrickte voor geen slangen⁶⁾, die noch warm,
 En klam van gift, naer bloed en aders gapen.

het rangtelwoord van *quatuor* = vier. Een kartouw schoot n.l. 25 pond, d. i. $\frac{1}{4}$ van de grootste, 100 pond schietende kanonnen (Verc.). Ze konden dus gevoegelijk bij operaties op bergachtig terrein worden gebruikt.

¹⁾ *kraeckte*, doordat ze schier uit de voegen ging.

²⁾ *gestarrent*, met een enk. grondw. „starren”; vgl. ons „gesternte”.

³⁾ De Goden, ontsteld door de woede van de storm, luisterden niet meer naar een aanvoerder. Ze hadden er wel een, maar het scheen van niet. Ieder moest zwichten op z'n beurt. Neptunus, Vulcanus, Pluto, Pallas, Hercules, Bacchus, Saturnus: al wie wapens droegen, moesten het afleggen.

⁴⁾ Vondel laat Neptunus en Pluto, broers van Jupiter, mee vooraan strijden. Ieder heeft tot wapen z'n attribuut: Neptunus de drietand; Pluto (god v. d. onderwereld) z'n staf; Vulcanus, de hellegod, z'n moker; Pallas, de godin v. d. wijsheid en van de kunsten, ook van de oorlogskunst, haar speer en haar Medusa-hoofd; Hercules z'n knots; Bacchus z'n panters; Saturnus z'n zeis.

⁵⁾ *Meduses hooft*, d. i. het hoofd v. Medusa, een van de drie Gorgonen (de andere waren Euryale en Sthenia). Medusa had Pallas beledigd, en nu veranderde Pallas tot straf, heur haardos in slangen. Later sloeg Perseus haar het hoofd af. De ogen behielden hun oorspronkelijk vermogen, om alles, wat ze aanstaarden, in steen te veranderen. Hier wordt voorgesteld, als heeft Pallas dat Medusa-hoofd tijdelijk in bezit.

⁶⁾ *En schrickte*, enz.: „En liet zich niet afschrikken”, enz. Zo moedig is Mars. Verg. ook dat „warm”, „klam van gift”, en het „gapen” naar „aders” en „bloed”. Dit alles, om Mars' blinde oorlogsdrift te tekenen, en daarmee tevens het gevaar uit te laten komen, waarin de goden verkeren.

Alcides¹⁾ most zijn handknots nederleggen.
 De Wijngodt zagh vast naer zijn Panthers om²⁾:
 En Tritons schulp³⁾ was by trompet en trom
 Te heesch, te schor om vijanden t' ontzeggen⁴⁾.

De gansche burgh des hemels⁵⁾ stont verlegen.
 Saturnus maeide al wat naer boven quam,
 Tot dat hem Mars de kromme zeissen nam,
 En die gebruickte in plaets van zijnen degen.

Toen zagh Jupijn zijn Recht in twijfel hangen⁶⁾,
 En 's hemels kans aen 't keeren, slagh op slagh⁷⁾,
 Zyn vyant had geen ooren tot verdragh,
 Noch wou geen wet van hooger hant ontfangen⁸⁾.

1) *Alcides*, „Hercules”. Eig.: uit het geslacht zijnde van *Alceus*, wiens kleinzoon hij was. De „handknots” had evenwel al heel wat heldendaden verricht. Daarom te lezen als stond er: Zelfs Alcides enz.

2) *De Wijngodt*, n.l. Bacchus, die eermaals, in de strijd tegen de Titam, zo dapper z'n vader (Jupiter) had geholpen. Aan hem zijn de „panthers” gewijd, waarmee hij dikwels wordt voorgesteld. -- *vast* = „onderwijl”. Hij had ze dus niet bij de hand, waarschijnlijk miste hij ze al.

3) *Tritons schulp*, Triton, een zee-god (zoon v. Neptunus en Amphritite) had een zeeschelp tot hoorn, om de krijgsgenoten te verzamelen. Deze „schulp” was niet bij machte (*te heesch, te schor*) om de geluiden van „trompet en trom” te overstemmen.

4) *ontzeggen* = „aanzeggen” n.l. de oorlog; „de oorlog verklaren”; Zo ook: *ontseg-brief* = „oorlogsverklaring”. (Verg. echter 't Gr. Woordenb., waarin *ontseggen* = „opzeggen”.) Verg.: *ontbieden* = „aanzeggen”; en in Jephtha, vs. 305: „Zal ick 't ontbodt van mijnen heer misachten?”, waarin *ontbodt* = „aanzegging, bevel”.

5) *burgh des hemels*; de te verdedigen hemel wordt hier als een „burcht” gedacht, een vesting, van welke muren de vijanden moeten worden afgeslagen.

6) *in twijfel hangen*, ontleend aan de voorstelling van 't „Recht” als een in evenwicht hangende weegschaal. Nu verliest n.l. dat evenwicht z'n vastheid: de naald wijst onzeker; het Recht „hangt” in „twijfel”.

7) *'s hemels kans*, d. i. het (oorlogs)-geluk aan de zijde van de Goden; *keert* = „wendt zich af”, naar de zijde van Mars. *slagh op slagh* (nog gebruikelik) = „keer op keer”.

8) *Zyn vyant*, enz. Jupiter begint te onderhandelen. Mars wil van geen „verdrag” weten, noch zich door Jupiter „voorwaarden” laten opleggen. Hij wil doorzetten, en zich de heerschappij verzekeren. V. wil laten horen, hoe onzedelik en zineloos de oorlog maakt. Ze kent geen meester, geen vader. Verstand en gemoed zwijgen. Alleen spreekt een blinde woeste passie.

Wat raet, Jupijn ¹⁾? uw hof begint te blaecken.
 Uw blixem trof vorhene Faëton,
 Den stouten zoon en voerman van de Zon ²⁾,
 Die 't al verbrande, en zengde uw hooge daecken.

De Vader zagh om troost uit aller wegen,
 En uit de lucht van Neêrlant een Godin
 In eene wolck verschijnen, meer noch min ³⁾
 Als Venus komt te wagen aengestegen:

Als Pallas door den hemel aen komt strijcken.
 't Moet Pallas zijn, of Venus zelf, of geen
 Van beide, of uit haer aengezicht gesneên,
 Om twee in een gemengelt te gelijcken ⁴⁾.

¹⁾ *Wat raet, Jupijn?* Nu is 't de dichter, die in die benarde omstandigheden hem aanspreekt. „Kijk eens” zegt V., „nu staat je hof (woning) in brand; zou je nu niet doen, als weleer, toen Faëton „uw hooge daecken zengde”? Jupiter (zie volg. strofe) wil dat nog niet doen; hij is altijd nog „Vader”, en wil dus eerst ergens anders nog „troost” zoeken. Terwijl hij zo rondkijkt, meewarig, moeten we ons voorstellen, komt daar in eens uit Nederland de reddende Engel.

²⁾ *zoon en voerman van de Zon*, volgens de bekende overlevering, naar welke Faëton, de zoon v. Apollo, de Zonnegod (hier „de Zon”, omdat „de Zon” in Apollo gepersonifiëerd is) voor één dag de Zonnnewagen (ook weer een verbeelding van de voortsnellende Zon), mocht mennen. Onervaren, kon hij de rossen niet beteugelen; en 't onbetoomde zonnevuur zette 't heelal in brand. De vertoornde Jupiter bliksemde hem in de Eridanus (de Po). Zie Vondels treurspel van die naam.

³⁾ *meer noch min* (d. i. niet meer of niet minder) = „zo (als)”. Dit uit te breiden: (als) Venus . . . , of als Pallas

⁴⁾ Let op, hoe Jupiter uitkijkt, en gist, wie dat kan zijn, en alvast bij zich zelf namen noemt, om die ook weer uit z'n hoofd te zetten, omdat het niet kan, en ze er toch wel weer op lijkt; en hoe, in een brede beschrijving, ze in haar verheven majesteit en schone kleurenglans hem imponceert. Ondertussen komt ze nader, en nu gaan ook de andere goden gissen, en worden betoverd door de schoonheid en de machtige bekoring van de verschijning. — *uit haer aengezicht gesneên*, *Om* enz. Van beide, (want zó lijkt ze op Venus en Pallas) een „mengeling”, d. i. een samensmelting van de juiste afdrucken van hun gelaat. Voor de term „gesneên”, verg.: „gesneden beelden”.

Gerustheit¹⁾ schijnt uit haer gezicht te stralen.
 D'olijfkrans, versch gevlochten²⁾, dekt het hoofd.
 Haer aenschijn³⁾ elck een' blijden dagh belooft,
 En troost al wat zijn' adem niet kan halen⁴⁾.

Het wit gewaet, bezaeit met groene *) olijven⁵⁾,
 Verrijktze⁶⁾ met een' glans van majesteit,
 Die hooger draeft dan 's menschen sterflijckheit
 Bereickt⁷⁾. Zoo komtze allengs⁸⁾ wat nader drijven.

De wagen wort van Nederlantsche Leeuwen⁹⁾
 Zachtmoedigh voort getrocken door de lucht.
 Zy luistren mack naer heure roede en tucht,
 En weten nu van brullen, noch van schreeuwen¹⁰⁾.

1) *Gerustheit* = „kalm vertrouwen” voortkomende uit een vredig en veilig gevoel. Immers dit is een toestand, de vrede eigen.

2) *D'olijfkrans*, het zinnebeeld van de vrede, en als „krans” (soms ook „tak”) tot een attribuut toegewezen; *versch gevlochten*, om uit te drukken, dat ze met „vernieuwde” ijver zich voor haar taak heeft toegerust.

3) *aenschijn* = „gelaat”.

4) *En troost al wat zijn' adem niet kan halen*, d. i. en geeft troost aan allen die zich benauwd gevoelen.

5) *wit gewaet*, teken van „oprechtheid”, die zich vrij van smetten weet. – *groene olijven*, als vredes-symbolen.

6) *Verrijktze* enz. Te lezen: Het wit gewaad verleent haar, (en zó, dat ze er mee verrijkt wordt,) een glans van majesteit.

7) *Die hooger draeft* enz. die de glans te boven gaat, welke een sterfelijk wezen bereiken kan. Jupiter ziet dus, dat de onbekende meer is dan een sterfelijk wezen.

8) *allengs* = „gedurig”.

9) *van Nederlantsche Leeuwen voortgetrocken*, d. i. overeenkomstig de ganse voorstelling: de Republiek is het, die door de vrede de oorlog aan banden legt. De Republiek zendt ze dus uit, en geeft haar z'n eigen equipage. Natuurlijk zijn dit dan „Leeuwen”.

10) *van brullen, noch van schreeuwen*. Vondel wil zeggen: tot heden deden ze dat wel, en joegen er de vijand mee op de vlucht. En ondanks die leeuwenmoed, lopen ze nu gedwee. Zo'n macht heeft de „Vrede” op de woestheid.

*) In latere uitgaven: gulde.

Men ¹⁾ twijfelt of dit Cibeles ²⁾ magh wezen ³⁾:
 Maer z' is te jongk ⁴⁾, en voert geen torenkroon ⁵⁾.
 't Is Juno niet, op haren leeuwetroon ⁶⁾;
 Noch Ceres, voor wiens sickel ⁷⁾ slangen vreezen.

Ootmoedigheid en Liefde voor haer zwieren ⁸⁾,
 En ademen een' dauw en frisschen geur,
 De lucht ontlaet ⁹⁾, en krijgt een blijder kleur.
 Men hoort rondom de vogels tierelieren.

Zoo plagh in May de Morgenstar te klimmen ¹⁰⁾,
 Voor 't rooespoor van 't blancke schemerlicht,
 En trock naer zich een ieders aengezicht,
 Eer noch de zon haer pruick hief uit de kimmen.

¹⁾ *Men*, d. i. de Goden en Godinnen, die nu op de „burcht” op de uitkijk staan.

²⁾ *Cibele*, echtgenoot van Saturnus, en dus de moeder van Jupiter.

³⁾ *magh wezen* (nog gebruikelik) = „kan wezen”. Verg.: „wie mag dat toch wezen?” Eig.: „zou kunnen” en dus modaal (potentialis).

⁴⁾ *te jongk*. Cibeles, is, ondanks de eeuwige jeugd van de goden, toch ouder op 't oog dan de onbekende.

⁵⁾ *torenkroon* = „gekanteelde corona”, omdat Cibeles de stichtster was van steden en burchten.

⁶⁾ *leeuwetroon* = „troon met leeuwekoppen versierd”.

⁷⁾ *voor wiens sickel*, enz. Ceres, als godin van de landbouw, hanteert de „sikkel”. Op de akkers, die haar gewijd zijn, weert ze de „serpentes”, d. i. het ongedierte.

⁸⁾ *Ootmoedigheid en Liefde* (persoonsverbeeldingen bij de „Vrede”, zoals „Gewelt”, „Roof”, „Moort”, enz. bij Mars). Vondel wil zeggen: waar de „Vrede” is, zijn ook de „Liefde” en de „Ootmoed”. Ze „zwieren” voor haar uit, d. w. z. waar de „Vrede” tegemoet wordt gezien, zijn alvast de „Liefde” en de „Ootmoed”. Meer nog: waar ze tegemoet wordt gezien, verandert de „natuur”; d. w. z. alles krijgt in 't licht van de vrede een ander aanzien. Vondel zet n.l. de allegorie konsekvent door. Ook in zeer veel van z'n andere gedichten, vooral de „Bruyloftzangen” zijn zeldzaam schone allegorieën.

⁹⁾ *ontlaet*, eig. „zich ontlaten”; verg.: „ontroeren”, „ontzetten” (bij intrans. gebruik) = „wordt zachter”. Verg. ook het „ontlaten” van de grond en van de lucht bij invallende dooi. Hier met de verdere strekking: „wordt mooier”, klaart op”.

¹⁰⁾ *Zoo plagh* enz. Hier wordt de naderende Godin vergeleken met „Venus” (de „Morgenstar”) die voor 't opdagen van de zon, vóór de rozige („rozespoor”) en de hogerop in 't kleurloze overgaande luchten („blanke schemerlicht”: let op dat „spoor” dat na de „blanke”-heit komt!) ieders aandacht trekt. Zo doet nu ook de „Vrede”.

Toen riep Jupijn: ry aen, ry aen, ghy Schoone:
 Betem nu met een' lonck van uw gezicht
 Den barssen Godt, die voor geen blixems zwicht:
 Geen schooner parle aen 't loof van uwe kroone¹⁾.

Dus nadert zy den Godt der oorelogen;
 Die staeckt den storm, als hy dat aenschijn ziet²⁾.
 Hy ziet zich blind, en kent die Godtheit niet,
 En zuight terwijl de voncken uit heur oogen³⁾.

Een luchtje speelt, en zwaait de blonde locken
 Om hals en neck. De minnelijcke mont,
 De roode roos, op 't sneeuw der wangen, wont
 Het hart des Godts, dat walght van al zijn wrocken⁴⁾.

't Geweer⁵⁾ ontzigt van zelf zijn ruwe⁶⁾ handen.
 Zy stijgt hier op om laegh, en vleugelt⁷⁾ vlugh
 En bint hem bey zijn armen op den rugh
 Met geen metael, maer zachte Oranje banden⁸⁾.

1) *Geen schooner parle* (parel) enz. Dit is, als de Godin met haar „lonck” de barse krijgsgod bedwingt, zal deze overwinning de schoonste daad zijn, die ze ooit heeft volbracht. Een krans („kroone”) n.l. van de roem wordt beschouwd als te zijn gevlochten uit „blaren” en versierd met „parelen” beide: d. z. roemrijke of edele daden.

2) *storm* = „bestorming”; *aenschijn* = „gelaat”.

3) *En zuight* enz. Niet alleen dat Mars de oorlog staakt, maar bij 't aanschouwen van de „Godin”, verzet hij ook z'n neigingen. Hij „*zuight de voncken*”; d. i. hij tracht onophoudelijk de, hem in liefdegloed „ontvonkende” blikken vast te houden. Ondertussen wordt ze nog bekoorliker. (Zie volg. strofe.)

4) *wont Het hart des Godts*. d. i. Mars is door de liefdevonken gekwetst; en wel zo, dat hij „walght” van z'n „*wrocken*” tegen de Goden.

5) *'t Geweer* = „z'n wapen”. 't Laatste voerde hij Saturnus' „zeis”, zo we weten.

6) *ontzigt* = „ontvalt langzaam”, dus als ongemerkt en onbewust; — *ruw*, n.l. zo pas nog zo „ruw” doende. Die ommekeer bracht de „Godin”.

7) *vleugelt* = „bindt”.

8) *Oranje banden*. Over de zin: zie blz. 33 en 48.

Zoo drijftze Mars groothartigh ¹⁾ voor haer wielen,
 En voert hem in triomf heel Neêrlant door.
 Haer volgen op dat zegenrijcke spoor
 Een dicken drang en wolk ²⁾ van danckbre zielen ³⁾:

Die zingen: lang regeer' de Vregodinne,
 Zoo lang verwacht: zy maeckte Mars gedwee,
 En stack zijn zwaert, dat bloedigh zwaert, in schee
 Dat Nijdt noch Tijdt haer' scepter overwinne.

¹⁾ *groothartigh* (magnanimus) = met grootheid van ziel = „edelaardig”, „nobil”. Met of zonder de betekenis: „heldhaftig”.

²⁾ *dicken drang en wolk* zeggen beide hetzelfde, n.l.: een menigte. Vgl.: „een wolk van getuigen”.

³⁾ *danckbre zielen*. Heel die optocht, zingende door de lucht, en trekkende over 't grondgebied van de Republiek, is een passend „bouquet” op dit schitterend vuurwerk, dat Vondels warme vaderlandsliefde aan het heugelijk te vieren vredefeest gaf.

VI.

OLYFTACK AEN GUSTAAF ADOLF.

De ontzettende rampen, waardoor Duitsland bij 't woeden van de opnieuw verlevendigde oorlog, vooral in de vreselijke vernieling en moord van Maagdenburg getroffen werd, deed Vondel, bij 't zegevierend oprukken van 't Zweedse leger, bezorgd de ogen wenden naar z'n geboortestad Keulen. Die stad was hem lief, niet alleen uit de ingeschapen trek die ons in 't algemeen aan de plaats van onze teerste kinderjaren bindt, maar ook wegens de heilige en eerwaardige tradities, welke aan de oude Rijn- en Bisschopsstad, haar stichting en haar groei, verbonden waren, en haar niet weinig luister bijzetten. In latere tijd, na z'n overgang tot de Katholieke Kerk, heeft hij dan ook in het treurspel der *Maeghden*, de martelaarsdood van St. Ursula en haar volgelingen behelzende, z'n tol der liefde en der verering voor haar heilige geschiedenis, kwistig betaald; en ook Keulen zelf, heeft in 1887, bij 't 300-jarig eeuwfeest van Vondels geboorte, haar beroemde zoon niet vergeten. In 1632 evenwel brengt hij, in verzen namelijk, aan de koninklike overwinnaar, op z'n tocht naar de Neder-Rijn, een „*Olyftack*”. Hij wil met dit zinnebeeld de koning de Vrede brengen. Hij smeekt Gustaaf Adolf diens goedgunstigheid jegens de grijze Bisschopsstad af. Hij wenst, dat de edelmoedige vorst het Heilige zal ontzien. Hij herinnert hem aan 't voorbeeld van Alexander de Grote, die, grootmoedig, zich liet verbidden het heilig Jeruzalem te sparen. Met zulk een illuster voorbeeld voor ogen, moge Gustaaf ook de door 't Christendom geheiligde oorden ontzien, en edelaardiger dan een Attila, door 't sparen van de Bisschopsstad, de harten der volken winnen. Hij zal in roem nog boven de faam van de Macedoniër gaan.

Vondel behoefde zich niet ongerust te maken. Keulen bleef gespaard. Trouwens, in het Zweedse leger heerste destijds de strengste tucht. Van 's Konings troepen had de bevolking, in vergelijking met wat Wallensteins benden bedreven, weinig last. Alleen, de steden moesten schattingen opbrengen. Ze deden het gaarne; vele zelfs haalden de koning, om z'n persoonlijke eigenschappen, z'n krijgsgeluk en om de beweegredenen van z'n tussenkomst, feestelik als een redder in.

Helaas! in 't zelfde jaar nog, 1632, stierf de koning de heldendood bij Lützen.

OLYFTACK AAN GUSTAAF ADOLF,

om syne Majesteit te bewegen datse Keulen, mijn Geboortestadt verschoone).

't Wild vogelkijn dat singt, daar 't onbeknipt is ¹⁾:

Al d' ope lucht is mijn ²⁾;

Noch steent ³⁾ het, om te sijn

By 't lieve nestje, daar het uitgekipt ⁴⁾ is.

5 Ick meed ⁵⁾: hoewel myn blyde geest vaart speulen,

Daar draaiboom sluit nocht heck ⁶⁾;

Een heimelicke ⁷⁾ treck

Verleit ⁸⁾ het hart naar mijn geboortstad Keulen.

1) *daer 't onbeknipt is*, = „terwijl (zolang) het nog niet gevangen is”. Vgl. ons: „vogelknip”.

2) *Al d'ope lucht is mijn*. Dit zingt n.l. elke vogel, zolang hij vrij is. En nochtans, ondanks de vrijheid te vliegen, waar alles voor hem open staat, verlangt hij, om in 't nestje te wezen, waar hij uitgekomen is.

3) *steent* = „klaagt”, van verlangen n.l.

4) *uitgekipt* = „uitgebroed”.

5) *Ick meed* = „ik mede”; „ik insgelijks”.

6) *Daar draaiboom* enz. D. i.: Mijn geest is vrij, laat zich door niets beperken, kan dus, even als de vogel, alle richtingen uit. Nochtans ben ik, zegt Vondel, als de vogel, en trekt mij m'n geboortestad.

7) *heimelicke* = „verborgen”, „innerlik diep”; dus oppervlakkig niet dadelik in 't bewustzijn tredend.

8) *verleit* = „lokt”.

*) Opnieuw afgedrukt naar de „Verspreide Gedichten”, 1644. (Univ. Bibl. Amsterdam).

- Daar heb ick eerst om honigh uitgevlogen ¹⁾,
 10 Ontrent den blonden ²⁾ Rhijn,
 Beplant met Rinschen wijn;
 En als een bie violendau gesogen.
 Uit dit geboortsogh word mijn sorgh geboren ³⁾,
 Nu 't Sweedsche vaandel vlieght ⁴⁾
 15 Daar ick ben opgewieght:
 Nu 't grof geschut vast ⁵⁾ dondert in mijn ooren.
 Hoe wensch ick, als een Rijnswaan, Mars t' ontmoeten,
 En met de borst in stroom,
 Aldus door sang ⁶⁾ zijn toom
 20 Te temmen, langs het stof van paardevoeten ⁷⁾!
 De sware smack van Tyrus trotse muuren
 Deê zidderen in 't rond
 Den Asiaanschen grond ⁸⁾,

¹⁾ Aan z'n geboortehuis hing de „Viool” uit, de bloem n.l., en wel, zo 't schijnt, de „bosviool”. Vondel wil nu zeggen, dat hij in de „viool” thuis lag, en kan dat, zo die „viool” als een bloem wordt voorgesteld, niet anders doen dan als „insekt”. Gelukkig kiest hij zich zelf als „bie”. De „bie” (bij) „zuigt”: ook dit woord bezigt hij. De „honig” uit de „viool” noemt hij „violendau”. De zin is: ik heb daar in die „Viool” m'n eerste voedsel opgedaan. — De voorstelling „bloem” brengt hem op 't beeld van schone dreven, met wijnbergen beplant. Het geheel is een zeer gelukkige vinding, en altoos een mooie passage.

²⁾ *blond*, is mij niet duidelijk.

³⁾ *Uit dit geboortsogh* enz. Weer een mooi vers. Dus: mijn zorg (voor de stad) ontstaat uit, niet de gezogen spijs zelf, maar uit de herkomst van die spijs, de Rijnrovers.

⁴⁾ *vlieght*; lees: vliegt het waar, enz.

⁵⁾ *vast*, „onderwijl”, „alreeds”.

⁶⁾ *door sang*; door een lieflijk gezang 's konings strijd lust betomen; *Mars* = „de Koning”.

⁷⁾ De voorstelling is, dat de Koning met een talrijke ruiterschaar in gestrekte draf aanrukt, terwijl het stof door de paardevoeten hoog wordt opgejaagd. En daarnaast, „langs het stof der paardevoeten”, zingt de Rijnzwaan z'n, de oorlogsdriften temmend, lied.

⁸⁾ *De sware smack* enz. De diepe val enz. Tyrus werd wegens z'n langdurige en hardnekkige verdediging, door Alexander streng gestraft. Vandaar dat „Azië” sidderde.

En schreeuwde ¹⁾, dat 'er niets gemaackt is om te duuren.
 25 't Verslegen Sion laat zijn schilden hangen ²⁾.
 Het heiligh Priesterdom
 Sich statigh toereed ³⁾, om
 Den dappren triomfeerder wel ⁴⁾ t' ontfangen.
 Hy naackt in 't end: laddus treed hem tegen,
 30 Met Godgewijde pracht
 Van 't Kerckelijck geslacht ⁵⁾,
 Om den gesteurden veldheer te bewegen ⁶⁾.
 De jonge krijgsheld blijft verwondert staren
 Op 't priesterlick gewaad;
 35 En 't Goddelijck gieraad
 Sijn bittre wraack verweldight tot bedaren ⁷⁾.
 Hy leest Jehovas dieren naam gesneden
 In 't voorhoofd, op den hoed ⁸⁾.
 Hy siet der steenen gloed,

¹⁾ *En schreeuwde*, d. i. en gaf als met luide stem te kennen, dat niets, ook niet de sterkste en prachtigste stad, als Tyrus was, onvergankelijk is. De dichter stelt nu voor, dat alle dergelijke steden gewaarschuwd zijn. Bij Alexander telt noch ouderdom, noch aanzien, noch pracht. En nu wordt Jeruzalem, dat toch ook z'n ouderdom, aanzien en pracht bezat, voor zich zelve bevreesd.

²⁾ *laat zijn schilden hangen*, d. i. laat z'n armen, die de schilden ter verdediging dragen, hangen; m. a. w. wil zich niet verdedigen, maar hem tegemoet komen.

³⁾ *sich toereed* = „zich gereed maakt”; *statigh* = „met waardigheid”, om door een vertoon van z'n „staat” ontzag in te boezemen.

⁴⁾ *wel* = „op passende wijze”.

⁵⁾ *Van 't Kerkelijck geslacht* = „van 't Priesterlik geslacht”, n.l. met de pracht der priesterlike kledij.

⁶⁾ *om den gesteurden veldheer te bewegen* = „om de vertoornde veldheer in 't gemoed te treffen”, d. i. z'n stemming te verzachten.

⁷⁾ *verweldight* = „dwingt”. Dit is de invloed der gewijde sieraden der opperste Levieten. Vondel laat nu horen, wat Alexander zo aandoet.

⁸⁾ Waaruit de priesterlike pracht bestaat, volgt nu. *op den hoed* (eig. op de mijter), n.l. aan de voorkant (vandaar: *In 't voorhoofd*) was met een violetkleurig snoer een gouden plaat gehecht. Deze plaat heette de heilige diadeem. (zie Exod. XXIX : 6.) Op de plaat stond: Heilig aan Jahwe!

- 40 Den glans van goud en purpere offerkleeden ¹⁾.
 Ootmoedigh stijgt hy van den hoogen paarde ²⁾,
 En eert den priester Gods,
 En Salems tempelrots ³⁾,
 Met neigend hoofd en afgeleiden swaarde ⁴⁾.
 45 Hierusalem, bekleed met groene meyen ⁵⁾,
 Hem feestelijck begroet;
 Terwyl hij met sijn stoet
 Op Davids burgh ⁶⁾ sich vreedzaam laat geleyen.
 So vreedzaam wensch ick dat met fluit en cyter
 50 Mijn Rijksstad u onthaal ⁷⁾,
 Met geestelicke praal,
 En Roomschen bisschops staf, en witten myter ⁸⁾:
 Dat sy niet swijm ⁹⁾ voor uwen rooden stander ¹⁰⁾;

1) De heilige gewaden moesten worden bewerkt uit *goud*, violet, *purper*, karmijn en getweernd (= dubbelradig) katoen. Op het schouderblad waren twee onyxen, in goud gevat, gehecht. Op de borsttas waren 4 rijen van 3 stenen, in goud gevat, en allen verschillende, ingezet. Zie de namen van al die stenen in Exod. XXVIII. Door die glans verbaasd en perplex, wordt Alexander „ootmoedigh”.

2) *Ootmoedigh stijgt hy* enz. = „stijgt hij af”. Let op *hoogen paarde*; V. wil laten horen in dat *hoog*, waartoe Alexander zich bij 't aanschouwen van de gewijde pracht vernedert.

3) *En Salems tempelrots*, d. w. z. in de priester eert hij ook de Godheid en z'n tempeldienst. *Salem* = Hiëro + „selyma” = heilige Salem. *tempelrots* voor tempel, die, als heel de stad, op rotsen lag.

4) *Met neigend hoofd* enz. Om Alexanders deemoed te kennen te geven.

5) *met groene meyen*, = „met groene takken”. Iets wat daar gebruikelijk was.

6) *op Davids burgh*, hier voor „Jeruzalem”, eig. het Z.O. gedeelte er van.

7) Dat gebeurde te Jeruzalem. Nu moet Keulen op haar beurt „*met fluit en cyter*”, dus feestelik, ook „*U*” „*onthalen*” (= begroeten). *U*, want 't gehele gedicht is een toespraak tot de Koning. *Rijksstad*; Keulen zelf n.l. was een vrije Rijksstad; het Bisdom lag aan de linkeroever van de Rijn, in een langs strook, van Andernach tot Rijnberk. De Aartsbisschop zelf echter woonde er.

8) *bisschopstaf en myter*, tekenen van de Bisschopp. waardigheid. De zin is: de „praal” en de „attributen” zouden u ontzag moeten inboezemen voor de Heiligheid van de stad.

9) *Dat sy niet swijm* = „dat zij (n.l. de Rijksstad) niet bezwijme” = haar „kracht” (hier „macht” en „staat”) niet moge verliezen; dus: dat zij niet moge ondergaan.

10) *rooden stander* = „oorlogsstandaard”.

- Maar hou haar verwe braaf ¹⁾,
 55 En groete u ²⁾, ô *Gustaaf*,
 Als een van God gedreven ³⁾ Alexander.
 Ghy sult haar grijsen ouderdom verschoonen,
 Wanneer sy heusch en mild ⁴⁾
 U toont den wapenschild,
 60 Het bloedigh veld, gewijd met goude kroonen ⁵⁾.
 Dat's d' eeuwige eer der Perssiaansche Wijsen,
 Die met geschenck en stem,
 In 't nedrigh Bethlehem,
 Den grootsten koning offeren en prijzen ⁶⁾.
 65 Dat's ⁷⁾ 't jammerteecken ⁸⁾, dat haar oude straten
 Gedoopt zijn so verwoed
 In 't kuische maaghdenbloed,
 Vergoten van Barbarische soldaten ⁹⁾.
 Ghy sult, als eertijds Francksche en Hunsche rotten

¹⁾ *Maar hou haar verwe braaf* = „maar dat ze kloek haar kleur (= moed, geestkracht), moge behouden. Dit „verwe houden” staat tegenover „swijmen”. Zij (de Rijksstad) is hier verpersoonlijkt in een „Stedemaagd”.

²⁾ *En groete u* = „en moge u begroeten”, als enz.

³⁾ *gedreven* = „gezonden”, *als een Alexander*, als een grootmoedige Vriend en Beschermmer. Vgl. de vorige verzen.

⁴⁾ *heusch en mild* = „beleefd en gediensig”, dus met een tegemoetkomende vriendelijke gezindheid. – Dit dient vooreerst al, om Gustaaf gedwee te stemmen; tans volgt, wàt ze, *heusch en mild*, de Koning als middel om z'n eerbied af te dwingen, wil tonen.

⁵⁾ *bloedigh veld*, enz. Het wapen (-schild) van Keulen vertoont een veld van keel (vandaar: „*bloedigh*”) met drie kronen van goud (benevens elf armijntjes op zilver, die aan de 11.000 „Maagden” herinneren.) De drie kronen verwijzen naar de Drie Koningen, wier gebeente door Helena, de moeder van Konstantijn, naar Keulen zou zijn overgebracht. Zij zijn het, die de wijzen uit het Oosten (*Perssiaensche wijzen*) worden genoemd.

⁶⁾ *offeren* (met *geschenck*), *prijzen* d. i. „loven”, met de „stem”.

⁷⁾ *Dat's*; te weten: *Dat is*; – Eerst zullen de Keulse prelaten zeggen: Dat is (wijzende op 't rood met de kronen) dit; – en vervolgens (wijzende op 't zilver met de elf hermelijnen vlokken) dat is: enz.

⁸⁾ *jammerteecken*, d. i. „het teken van de ramp”, hierin bestaande, enz.

⁹⁾ *Barbarische soldaten*, n.l. de Hunnen. Zie hierover Vondels „Maeghden”, uitgegeven en toegelicht door Dr. C. G. van de Graft (In 't Letterk. Pantheon).

- 70 En woedende Attyla¹⁾,
 Niet sluiten uw gena;
 Maar harten winnen door bedaarde Gotten²⁾.
 So word aldus uw zege niet besproken
 Van 's dichters scharpen³⁾ stijl:
 75 Hier heeft de Gotsche bijl
 Den Agrippijnschen arbeid afgebroken⁴⁾.
 So⁵⁾ sweeftge boven Alexanders vlercken⁶⁾,
 Die Pindars wooning stut;
 Daar mijn gesang beschut
 80 Een stad vol volcks, vol kloosters, en vol kercken⁷⁾.

1) Te lezen: Gij (d. i. Gustaaf) zult, niet, zoals eertijds Attila met z'n Hunse en Frankiese(?) rotten, uw genade sluiten; *sluiten* = „afsluiten”, „onthouden”, „weigeren”.

2) *Gotten* = „Zweden”; „bedaarde Gotten” = „bezadigde troepen”. *Bedaard*, eig. „gewoon zijn zich te bedaren”, en dus een part. adj. met actief reflexieve kracht. Verg. blz. 6, aant. 6.

3) *scharpen stijl*: „vinnige wijze van zeggen”. En nu volgt, wat een dichter, als Gustaaf z'n genade toont, niet zou moeten zeggen.

4) *de Gotsche bijl* (bijl = het werktuig der vernieling) *heeft afgebroken Den Agrippijnschen arbeid*. d. i. „het Noorden heeft de stichtingen van Rome vernield.” Dit gebeurde n.l. door de Goten in Italie.

5) *So*, d. i. als dat niet zo is, en gij Keulen spaart.

6) *sweeftge* enz. d. i. gaat ge Alexander, die ook reeds hoog in roem is, te boven. De reden volgt.

7) Pindarus was een Thebaan. Toen Thebe verwoest werd, gelastte Alexander, 't huis van Pindarus te sparen. Alexander „*stutte*”, d. i. hield dus staande, slechts één woning. Vondel komt op voor een hele stad. Die stad wordt „*beschut*” door zijn „*gesang*”. Als nu Gustaaf niet maar één woning, maar een hele stad „*vol volcks, vol kloosters, en vol kercken*” (let op dat uitmeten, achter elkaar!) wil sparen, gaat hij ver boven Alexander, „*sweeft*” boven diens „*vlercken*”, en wordt dus nog hoger verheven.

VII.

ORANJE MAY-LIED.

De held, die de oorlogsgod, — om 't beeld te blijven gebruiken, — met z'n Oranjebanden zou bedwingen, was Frederik Hendrik. In hem zag Vondel de man, die de lange oorlog ten slotte zou beëindigen, en altans, aan 't Gemenebest de zo zeer begeerde vrede verschaffen zou. Wat de dichter, toen deze Vorst 't bewind aanvaardde, nog meer vleide, was de verwachting, dat bij 's Prinsen vredelievende gezindheid, de kerkelijke partijen onderling op een betere voet zouden komen te staan. De uitkomst beantwoordde grotendeels aan wat men zich had voorgesteld, en Vondel bezong, in 1630, in z'n gelegenheidsvers *Op den bou van den Christen Tempel t' Amstelredam*, en vooral in z'n *Inwyng van den Christen Tempel*, de welkome stichting van de Broederschap der Remonstranten. Ondertussen had hij z'n lier ook voor andere gebeurtenissen gestemd. Op *De Begroetenis van Frederick Hendrick* en het *Oranje Maylied*, van 1626, volgde de overschone *Geboorteklock* op de jonge Prins Willem; een werk, te lang echter, om in deze bundel op te nemen, evenals het uitvoerig gedicht op de *Verovering van Grol* (1627). Dan volgen z'n *Wellekomst aan Frederick Henrick*, ter gelegenheid van diens bezoek te Amsterdam (April 1628), de *Zegezang* op den Bosch, (September 1629) en de *Stedekroon van Frederick Henrick*, na de inneming van Maastricht, in Augustus 1632. Al deze gelegenheidsverzen geven blijk van Vondels belangstelling in de loop der gebeurtenissen; maar ook elk van deze zangen, en niet het minst duidelijk reeds in de *Begroetenis* (1626), spreekt hij het verlangen uit, dat deze heldendaden slechts mogen strekken tot het verhaasten van een gelukkiger en broederliker tijd. Doch

hoe verder de jaren lopen, hoe slechter het in Europa voor het dagen van die Vrede-eeuw uitziet. En nu komt er inderdaad voor Vondel een moeielik leven, waarin hij voor de vervulling van de Christelike verwachtingen weinig hoop vindt. Tevens treffen hem, zo we reeds opmerkten, huiselijke rampen. Van die tijd af dagtekent, niet ineens, maar na een inwendige groei, die eerst tot rijpheid moest komen, z'n overgang tot het Katholicisme. De invloed van z'n tans gesterkte verwachtingen laat zich ook bemerken in z'n gelegenheidsverzen. Reeds had hij Gustaaf Adolf een *Olyftack* aangeboden, ten einde hem te bewegen z'n geliefde geboortestad Keulen te willen sparen; in 1633 geeft hij een treurdicht *Op het overtyden van Isabella Klara Eugenia*, voor hem veeleer een vredelievende zuster in Christus, dan de onze belangen vijandige Aartshertogin; in 't volgende jaar treurt hij *Op de tweedraght der Christe Princen*, maar juicht over 't *Bestand tusschen Polen en Sweden* (Oct. 1635). Vooral verdragen en verbintenissen tussen Vorstelijke hoven zijn hem voortaan welkom. Hij hoort van niets liever dan van een huwelijk, die de gemeenschappelijke belangen der Staten verbinden mag. In 't biezonder zal hij de snaren spannen, als 't reeds zo door hem gevierde Oranjehuis zich verenigen gaat met het rechtgelovige Engelse koningsgeslacht der Stuarts. Met geestdrift pluist hij de historie na tot het bijeenbrengen van de heuglike feiten, die keer op keer spreken voor de eeuwenlange vriendschap, die zich, weleer als tans, in 't aanknopen van famieliebanden tussen de regerende Vorstenhuizen heeft zoeken te betuigen. Eerst na de val van Karel I komt de teleurstelling, die weliswaar in 1660 met de troonsbeklimming van de tweede Karel voor nieuwe hoop plaats maakt, maar welke hoop door de beginselloosheid van deze lichtzinnige heerser voor goed wordt beschaamd. Ten slotte ziet Vondel z'n staatkundige illusies, — die zo we weten, een algemeen verbroederd Christenrijk op 't oog hebben, met de krachtige Republiek der Nederlanden als voorvechter of als bondgenoot in de flank, — het best geplaatst in 't Duitse Rijk, dat reeds in de Middeleeuwen de drager van de Roomse Keizers-idee, ook toen ter tijde nog, in Vondels oog, de traditieën van z'n vroegste

dagen handhaven wil, en strijdende aan de grenzen tegen de Islam, de Christenwereld tegen 't Ongeloof verdedigt niet alleen, maar onder z'n Keizerlike Habsburgers nog eens de „eeuw van Augustus” als een Godsgeschenk aan de volkeren van 't Westen zal vermaken.

De „eeuw van Augustus”, zeiden we. En met opzet. Want Vondel bediende zich het liefst van de denkvormen en spreekvormen van de Antieken, en in 't biezonder moest een in Vergilius werken uitgesproken ideaal de richting aangeven, waarin de dichter de geschiedenis van de wereld zag bewegen. Dit ideaal, eeuwen lang in Christelike zin vertolkt, zou die van een wereldvrede zijn, die onder Keizer Augustus aan de volkeren, door een nog niet verschenen, maar eerlang in 't leven te treden knaap zou worden geschonken. De voorspelling, door een Sibille gedaan, en de zinspelingen op die tijd en die knaap door Vergilius, dagtekenen uit de vóór-Christelike tijd, maar werden in latere tijden als vóór-Christelike openbaringen aan uitverkoren geesten aangemerkt. In 't kort, Vergilius gold voor een Christen-profeet, en dit heeft z'n schier bovennatuurlike roem en de meest symboliese opvatting van z'n werken niet weinig in de hand gewerkt.

Ook Vondel is een Virgilius-vereerder en projecteert, ook op de lands-historie, de beroemd geworden passages uit diens „Eclogen”, welke bij Vondel de baak zijn, die aan 't verleden en 't toekomende de weg wijst. Zo komt het, dat de vrede-aanbrengende Frederik Hendrik (Vondel, die veel in de namen der mensen zag, wijst telkens op dit Vrederijk), gedacht en voorgesteld wordt als de Keizer zelf, die, werkelijk, en inderdaad in 't tijdvak waarin de geboorte van Christus, de beloofde „Heiland der wereld” viel, na eeuwen van oorlog, de tempel van Janus gesloten had. Zelfs de „Eclogen”, (of Herdersdichten) komen bij onze Joost, nu eens bij deze, dan weer bij een andere gelegenheid, en naar de omstandigheden gewijzigd, voor. Wat Huet zo geestig gezegd heeft, dat namelijk Vondel de adelaar is, die zo hij zich poogt te verheffen, door de band van de antieke traditie wordt vastgehouden, is alleszins waar. Daarvoor trouwens was hij een zoon van de 17de eeuw,

die zowel in de wetenschap als in de kunsten, met uitzondering schier van onze gehele schilderkunst, leunde tegen wat de Oudheid op het gebied van de geest geleverd had. Doch Vondel ging zover, dat hij er vermaak in vond, veel er van te herhalen en spelend om te werken. Zo gaf, onder meer, de geest van Virgilius' Eerste Ecloge ook het aanzijn aan z'n *Oranje May-Lied*.

In die Eerste Ecloge toch, roemt een gelukkige herder, Tityrus geheten, — eigenlijk is het Vergilius zelf, die de gunst van de Keizer verwierf, weer in 't bezit van z'n land te mogen worden gesteld, — en die in een zalig nietsdoen z'n leven kan slijten, tegenover de minder gelukkige herders, die ellendig door 't oorlogsrumoer uit hun velden verdreven zijn, z'n genoegelijk leven, en prijst de schenker van zoveel goeds, die hem door z'n weldaden z'n leven lang zal verplichten. Het beeld van deze genoegelijke landman is in de literatuur van 't Westen overal bewaard gebleven. De „fluit", waarop hij speelt, de „boom" onder welks „schaduw" hij rust, de „koele bron" en zelfs de „steenrots" in de nabijheid, zijn zelfs als onontbeerlike elementen beschouwd in de schilderijen van het landleven; voorstellingen, die door het gewijde van het traditioneel-antieke, de waarneming van het natuurgetrouwe landschap, en in 't algemeen, van de werkelijkheid, lange tijd heeft in de weg gestaan en het ontstaan van een zuivere kunstopvatting heeft belemmerd.

In 't *Oranje May-Lied* is de „beukeboom" van Tityrus een „Oranje-boom" geworden. Het schuilen onder die boom, waar Tityrus zo wel bij voer, wordt hier, als een waarborg van veiligheid en vrede, als een ongekend genot geroemd. Wie dit vreedzaam lot toebereidde, is niet Augustus, maar onze Frederik Hendrik, de vader van de kleine Willem. Hem zij de eer, hem en z'n zoon! Zij zijn de te danken Goden. De Hollandse boeren en boerinnen, spelende en zingende, dansende en vrijende in de lustige Mei-maand, loven de Vorst, terwijl Prinses Amalia het toneel met welbehagen aanziet.

De allegorie is doorzichtig. Ze vertelt, hoe Hollands bevolking zich voorstelt een leven van genoegten te zullen leiden onder de hoede en bescherming van de Oranje-vorst.

ORANJE MAY-LIED *).

OP DE WIJSE: *Si c'est pour mon pucelage.*

I.

O hoe salig is 't te duycken¹⁾
 Onder den Oranje boom²⁾:
 By een kristalijnen stroom³⁾
 Gouden appelen te pluycken⁴⁾;
 En te ruycken geur en lucht
 Van die schoone Oranje vrucht.

II.

Wil de blixem, hagel, donder
 Bloem en kruid en lover slaen,
 Duycken speelt, laet overgaen⁵⁾;
 Mannen, duyckt, en houdt u onder⁶⁾:
 Onder desen boom is 't stil,
 't Weer mag ruysschen⁷⁾ hoe het wil.

III.

Wil de zon met hitte steecken,
 Mannen, duyckt hier in de schaeu⁸⁾,
 Zyt gy dorstig, mat en flaeu,

1) *duycken* = „schuilen”. Eig.: „zich buigen”, „in een gekromde houding staan of zitten”. Vanhier: „schuil gaan”.

2) *Oranjeboom* voor 't Oranje-bewind. Zoals de takken van de boom, gaat de zorg aan de Oranjevorst over wie zich onder z'n bescherming stellen. De *gouden appelen*, zijn nu de Oranjeappels, die geur en verkwikking geven, zoals 't Oranje-bewind aangenaam en verkwikkend aandoet. Het geheel is een voorspelling.

3) *een kristalijnen stroom* = „glasheldere stroom”. Deze behoort ook bij 't allegorische landschap.

4) *pluycken*, destijds een vorm naast „plukken”.

5) *Duycken speelt*, enz. D. i. duik (schuil) telkens weer, (al krijgt dit een spelend aanzien,) en laat (de buien) over (u heen) gaan.

6) *houdt u onder*, n.l. onder de Oranjeboom.

7) *ruysschen* = „leven maken”, „aangaan”.

8) *schaeu* = „schaduw”.

*) Opnieuw afgedrukt naar „I van Vondels Poesy, Het Tweede Deel”, Schiedam, 1647. (Univ. Bibl. Amst.)

Hier vloeyt Peneus met sijn beecken ¹⁾:
 Hier zyn Tempe ²⁾; hier is geur:
 Hier is lessing ³⁾, hier is kleur.

IV.

Zijtge schuw voor eenich ondier,
 Voor een adder of een slang;
 Weest voor geen fenynen bang ⁴⁾:
 Duyckt in luwte voor de son; hier,
 Hier zyn alle beesten tam,
 En de wolf gelijck een lam ⁵⁾.

V.

Maer indien Hollanders vragen:
 Waer het daelt ⁶⁾ dit vreedsaem lot:
 Antwoord: waerlijck aen een God ⁷⁾,

¹⁾ *Hier vloeyt Peneus*, d. i. hier is het Tempe-dal, en – want ook dit is beeldspraak – hier is het verrukkelijk vreedzaam oord, dat de mens alle lafenis en geestesgenot aanbiedt. – Het Tempe-dal, in Thessalië, tussen de Ossa en de Olympus wordt doorvloed door de Peneus. Het dal is een echt bronnen- en bekenland. De oude schrijvers roemen z'n natuurpracht, verlevendigd door 't gezang der vogels.

²⁾ *Hier zyn Tempe*, d. i. hier (is) zijn (n.l. v. Peneus) Tempe (d. i. z'n dal).

³⁾ *lessing*, n.l. voor de dorst, de matheid en de flauwheid. *geur en kleur*: waarschijnlijk met verwijzing naar de geurige appels.

⁴⁾ *Weest voor geen fenynen bang*, ziet op de vergiftige serpente. Het landschap is ook hier weer zuidelijk en wel op z'n Tempe's, gedacht.

⁵⁾ Zowel het venijnloze gedierte als de tamheid van de wilde beesten is een vingerwijzing naar de gouden eeuw, die volgens 't algemeen gevoelen der Middeleeuwen, en ook nog wel van de nieuwe tijd, in de 4e ecloge v. Virgilius (met de komst van het Christus-kind) zou voorspeld zijn.

⁶⁾ *Waer het daelt* = „vanwaar”, en dus „van wie” het „daalt”, d. i. als een zegen van boven komt. Het „lot” wordt beschouwd als een hemels geschenk.

⁷⁾ *aen een God*, en niet „van een God”. Onder het maken van 't vers, heeft ongevoelig het denkbeeld van een God, van wie de weldaad komt, plaats gemaakt voor de Godheid aan wie we onze dank zijn verplicht. De hele regel is een weerklank van de bekende versregel, zo vaak door Vondel aangehaald of verwerkt: „*Deus nobis haec otia fecit*” d. i. „God, (of: een God) heeft ons dit genoeg verschaft”.

Die in vrede schept behagen;
 Die, op eenen oogenblik,
 Twist en tweedracht strect tot schrick¹⁾.

VI.

Dat 's Prins *Frederick*, de Vader
 Van Prins *Willem*, kleene Vorst,
 Die noch lurckt²⁾ aen 's voesters borst,
 Uyt een milde koester-ader³⁾,
 Melck, die sonder ongeval⁴⁾,
 Hollands Heyland⁵⁾ queecken sal.

VII.

Laet ons twee autaren⁶⁾ wijen,
 Een den Vader, een den Soon,
 En met liefelijcken toon
 Hunnen grooten naem belijen,
 En hun Godheen⁷⁾ al verheugd
 Eer bewijzen voor dees deugd⁸⁾.

1) *strect tot schrick* = „tot een schrik verstrekt”. De Godheid schrikt de de twist en de tweedracht af.

2) *lurckt* = „zuigt”. *voester* = „voedster”, „min”.

3) *milde koester-ader* = „milde, weldoende bron”, hier: de boezem van de minnemoer.

4) *sonder ongeval* = „als er niets tussenbeide komt”.

5) *Hollands Heyland* = „de Verlosser van Holland” (d. i. de jonge Willem) met stille verwijzing naar de Heiland der wereld.

6) *twee autaren* (altaren), om aan de een als aan de ander, afzonderlik, eer te bewijzen.

7) *hun Godheen*; hier wordt, op antieke wijze, gedacht aan de „Goddelikheid” van een heilaanbrengende held. Beide toch zijn „heilaanbrengers” en verlangen dus „verering”. Ook Tityrus wil op 't altaar offeren.

8) *deugd* = „heldhaftigheid”.

VIII.

Want wy sien ons gladde koeyen
 Onbeschroomt¹⁾ te weyde gaen,
 d'Uyers uitgespannen staen²⁾;
 Die van room en boter vloeyen.
 Melcker-buur die siet syn lust³⁾,
 Daer hy schrander⁴⁾ Elsken kust.

IX.

Daer hy wentelt in de bloemen,
 In het piepend klavergroen⁵⁾:
 En sy weygart hem geen soen;
 Sal haer siel doch niet verdoemen⁶⁾:
 Want de susters van de ste⁷⁾
 Soenen selfs hare herders me.

X.

Daer hy met een dartel rietje⁸⁾,
 Of een dunnen stroyen halm,
 Onder Elskens soeten galm,

1) *onbeschroomt* = „onbevreesd”, n.l. omdat ook het vee het gevoel van vrede met zich draagt. (De volgende verzen geven de redenen op van de eerbewijzingen aan de „Godheen”. Daarom vangt de strofe ook aan met *want*.)

2) Op deze volle („*uytgespannen*”) uiers zinspeelt ook de 4e ecloge, bij 't aanbreken van de Gouden Eeuw. Zelfs is de vertaling letterlijk: *distantia . . . ubera*.

3) *lust* = „genoegen”; *siet syn lust* = hij ziet nu, door al die weelde, wat z'n genoeg kan wezen.

4) *schrander* (behoort bij Melcker-buur) = „wijs geworden”, door wat hij heeft gezien en begrepen. Melcker-buur en Elsken als eigennamen te beschouwen voor de soort.

5) *piepend klavergroen* = „knarsend klavergroen”, n.l. onder de druk van de voetzool, wanneer het nog (zoals in Mei) teer is.

6) *verdoemen* = „verderven” door de zonde, n.l.

7) *susters van de ste* = „de stadsmeisjes” van dezelfde leeftijd n.l.; *herders* = „minnaars”.

8) *met een dartel rietje*, de bekende „herdersfluit”, uit een rietje gesneden of samengesteld uit de halmen van de scharlei. (*horminum savitum*, Kil.)

Lindeboomen na het liedje,
 Met den top ten sang bekeert,
 Graeg en nyver luystren leert ¹⁾).

XI.

Waterlandsche melck-boerinnen
 Vlechten handen aen den rey ²⁾,
 Om te loven desen May,
 Die haer lockt en nood tot minnen;
 En Prins *Frederick* word lof
 Toegesongen na het hof ³⁾).

XII.

Onder 't singen onder 't spelen
 Sit Mevrouw *Aemilia*
 En slaet beyde Prinsen ga,
 Die haer edel harte stelen;
 En sy vind den Maytyd schoon
 In het midden van twee Goôn.

¹⁾ De hele strofe is: Daer hy . . . lindeboomen, met de toppen gebogen, met welgevallen en bestendige aandacht naar het liedje leert luisteren.

²⁾ *aen den rey* = „rij aan rij, om te dansen“. Hier klimt de vrolijke feeststemming ten top.

³⁾ *na het hof*, naar (in de richting van) het hof, d. i. de plaats, waar de Prinsen en de Prinses met hun gevolg de feestvreugde aanzien. Zo ontvangt de Prins de hulde voor de weldaden, die hij om zich heen verspreidt.

VIII.

DE HYMEN VAN ORANJE EN BRITANJE.

Nog meer betekenis kreeg in Vondels oog de taak van 't Oranje-huis, toen in 1642 de verbintenis tot stand kwam tussen Frederik Hendrik's zoon, de jonge „Welhem” en de Britse prinses Maria, de spruit uit de verbonden huizen der Medicis en der Stuarts. Door dit huwelijk zouden drie vermaarde vorstengeslachten verenigd worden. Van nu af, zou er, door krachtiger samenwerking der vorstenhoven, meer gang in de historie komen; het verschiep op een toekomstige eenheid ging open, en voor de vermoeide toeschouwer daagde, na zoveel schemeringen en gestoorde verwachtingen, de morgen van het zo vurig gewenste Christen- en Vrederijk. Uit zou het tans zijn met het aanheffen van „bloedende zegezangen”; geen vreugd zouden de volken meer scheppen uit de wonden en het verdriet van een „schreiend christendom”. Integendeel. De dichter zou de jubeltoon doen klinken op „Hymens”, die Europa „vermaegschappen” en het zouden voeden met de hoop op een „goddelijcken pais, die duisent jaren duurt”.

Vondel heeft inderdaad de verwachtingen uitgesproken, die hij op dit huwelijk meende te moeten bouwen. Als Katholiek, die naar de glorie van z'n Kerk haakte, is het hem niet ten kwade te duiden, dat hij zich de bemoeiingen van de heldhadtige Oranjetelg in de richting van de Christelike triomfen denkt. Nu 't Prinselik huis bestraald wordt met de glans van Oud-Katholieke vorstenhuizen, die in de historie bewijzen genoeg geleverd hebben van hun aanhankelijkheid aan de Christelike Kerk, zal ook Oranje's arm zich in dienst stellen van de overoude taak dier geslachten, en 't zwaard gaan voeren ter bekamping van 't Ongelovig Heidendom. De Franse en Engelse koningen

waren als kruisvaarders naar 't Heilige Graf getogen. Ook deze Willem zal eenmaal, als een „Christen-Amiraal” het Oosten bekampen, en 't kruis weer planten op 't altaar van de Sofia-kerk. Zijn heldenkracht zal 't zijn, die aan 't gevaar van de Osmanen een einde zal maken; „Agars bleke maan” zal op zijn komst verzinken voor 't schitterend licht van 't Kruis; hij zal op de aarde de Vrede, en in de Kerk de eenheid brengen; hij zal met „pais en overvloed” de volken binnenleiden, en Tityrus-Vondel, zal onder de lommer van de Oranjeboom, zingende en spelende, hem, die de tijden vervult, met deze lof vereren: Deze is de God, die ons de rust onzer dagen bracht: *Deus nobis haec otia fecit!*

Te midden van deze, helaas, later door allerlei toevallen van 't „Noodlot” gestoorde verwachtingen, dicht Vondel, in beurtzangen,

DE HYMEN ¹⁾
van
ORANJE EN BRITANJE ^{*)}.

ZANGK.

Zie, ay zie het Westen blozen ²⁾.
Zie het mengen wit met root ³⁾.
Wat al Lelien en Rozen ⁴⁾
Baert het uit zijn zwangren schoot ⁵⁾.

¹⁾ *Hymen* = „huwelik”; eig.: de Godheid van 't huwelik, en zoon v. Bacchus en Venus.

²⁾ De voorstelling is, dat er een nieuwe Zon opkomt, uit het Westen. Die „Zon”, brengster van licht, leven en geluk, is Prinses Maria Stuart. De hele strofe schildert 't opkomen van den dag.

³⁾ *wit en root*: „het matte licht van de schemering en de daarop volgende in 't rose overgaande tinten. Zie blz. 29, aant. 7.

⁴⁾ Dezelfde gedachte, met verwijzing naar de „Lelie” in 't Bourbonse wapen, en de „Roos” van Lancaster en York.

⁵⁾ *Baert het* enz. Het Westen is een verbeeld persoon geworden, die al die kleuren en tinten als rozen in zich draagt en nu ze als één zee van opeenvolgende schakeringen ter wereld brengt.

^{*)} Afgedrukt volgens de tekst bij Unger.

Zie dien dageraet eens kriecken¹⁾,
 Van den Teems af tot de Maes²⁾.
 't Is een lust die lucht te riecken³⁾.
 Wat getjilp en wat geraes
 Schijnt de Lentezon t'ontmoeten,
 Die recht avrechts overwaeit⁴⁾?
 Wat al Stroomgoôn gaen haer groeten,
 Uit den Vyver opgekraeit
 Door de Faem, vooruit gestoven,
 Voor dien nieuwen zonneschijn⁵⁾.
 Durf ick wel mijn oogh gelooven,
 En mijn ooren? wie magh 't zijn,
 Die haer stralen op komt dringen,
 En my noopt zoo vroegh te zingen?

TEGENZANGK.

't Is de dochter van Britanje,
 Vrouw Maria, die dus bralt⁶⁾,
 En den zoon van 't fiere Oranje,
 Schaemroot⁷⁾ in zijne armen valt.

1) *kriecken*: „aanbreken”; eig.: (uit het duister) „grauw worden”; „opklaren”.

2) *Van den Teems* enz. De „Zon” komt n.l. uit 't Westen, uit Engeland.

3) *te riecken*. De dageraad wordt geacht ook frisse en aangename geuren aan te dragen, om het denkbeeld te versterken van liefelijkheid.

4) *recht avrechts* (woordspeling!): „juist andersom”, d. w. z. van een andere, dan de gewone kant.

5) *Uit den Vyver* (d. i. de Haagse Vijver) *opgekraeit* (opgewekt door 't *kraeien* d. i. 't „uitklinken”) van *de Faem*. De „Faam” d. i. de roep van wat die „*nieuwe zonneschijn*” is, is de Prinses „*vooruit gestoven*”. Dit „stuiven”, als zat de wind er achter, drukt de „snelheid” en alzo de „drang” uit van die „Faam” om haar lof te melden. Zo veel goeds voorspelt die „Zon”, wil V. zeggen.

6) *bralt*: „praalt”.

7) *schaemroot*, om haar zedigheid uit te drukken; *in zijne armen valt*, om, bij die zedigheid, haar genegenheid te tonen. Let ook op die verklaarbare „zedigheid” tegenover 't *fiere* Oranje(-geslacht).

't Is de Roos¹⁾ van al de bloemen,
 Daer men noch Bourbon in leest,
 En de Stuarts²⁾, niet te noemen,
 Dan eerbiedigh, en bevreest³⁾;
 Naemen eertijts aengebden,
 Door het gansche Christendom⁴⁾;
 Toense 't ongelooft bestreden,
 En den Heiden maecten stom⁵⁾,
 Door de spiegels hunner wercken,
 Onverdonckert, onvergaen⁶⁾;
 Door de wortels hunner kercken,
 Die de Hel voor 't voorhoofd slaen⁷⁾,
 Als stantvastige getuigen
 Van Godts naem, waer voor wy buigen⁸⁾.

1) *de Roos van al de bloemen*, de schoonste, of de roemrijkste van alle „bloemen”, d. i. van de vorstelike vrouwen, altijd weer met verwijzing naar de oudste Engelse emblemen v. Lancaster en York.

2) *Bourbon en Stuarts*; d. i. de Moeder, Henriette Marie, was een zuster v. Lodewijk XIII en dus een Bourbon; de Vader was Karel I van Engeland.

3) *niet te noemen*, enz. ziet op de Stuarts; *eerbiedigh en bevreest*: „met eerbied en ontzag”.

4) *het gansche Christendom* = „de ganse Christenheid”. Zie ook Vrijdom (blz. 86, aant. 10) = „Vrijheid”.

5) *Toen ze 't ongelooft bestreden*; n.l. Richard Leeuwenhart v. Engeland en Philips Augustus v. Frankrijk, tegen de Saracenen.

6) *spiegels hunner wercken*; d. i. hun werken zijn de „onverdonckerte, onvergaene”, d. i. „eeuwig klare”, „spiegels”, d. i. „voorbeelden” voor anderen.

7) *Door de wortels hunner kercken*: „door de vaste beginsels van hun (Rooms) geloof”. Die vaste trouw aan de Oude Kerk staat tegenover de macht v. d. Satan, overwint de Boze, slaat hem vlak „voor 't voorhoofd”. Eigenaardig, spreekt V. in plaats van „Satan” van z'n verblijfplaats: „de Hel”; voor de „hechte trouw” der Katholieke stamhuizen spreekt hij van de „wortels hunner kercken”; tussen beide blijft de vijandschap, en nu slaan de wortels, die we ondergronds denken, tegen 't voorhoofd v. d. Hel, die we als „Onderwereld” voorstellen. Zó diep gaan nu de wortels: zó hecht staat hun geloof.

8) Om al die redenen worden nu die namen dier rechtgelovige huizen „aangebden”: 10. om hun strijd tegen 't Heidendom, 20. om hun geloofstrouw, en ten slotte, omdat ze „stantvastige getuigen” zijn van God. Dit ziet wel op Maria Stuart. In een treurspel van haar naam (1644) heeft V. haar martelaarschap verheerlijkt.

ZANGK.

Recht¹⁾: daer komtze, d'onbesmette,
 Daer een Karel hoop op sticht²⁾,
 En haer moeder Henriette,
 Leitstar van 't gekroonde Licht³⁾.
 Och, onnoosle⁴⁾, komt ghy slapen
 By dat grimmigh leeuwenbloet⁵⁾,
 Die voor dagh zijn Vaders wapen
 Aen zal schieten, om, vol moedt,
 In een buy van gloënde kogels,
 Heen te vliegen naer een wolck
 Van geklaeuwde en bitse vogels,
 Schricklijck spookende oorlooghsvolck?
 Och, hoe wil die Schoone droomen,

1) *Recht* = „Juist”.

2) *Daer een Karel hoop op sticht*: „waar Karel (I) z'n hoop op vestte”. Tot toelichting diene, dat Karel in ongenoegen leefde met z'n Parlement, met Schotland en Ierland, en nu trachtte door een verbintenis met de Oranjes, de machtige Republiek voor zich te winnen. Het huwelijk was daarom met haast, in 't voorjaar van 1642 in Engeland geschied: beide waren nog kinderen. In Mei, (de Prins was onderwijl teruggekeerd,) bracht de Koningin het bruidje hier, en zocht tegelijkertijd, door de verkoop van kroonjuwelen, aan geld te komen. Zij werd luisterrijk ontvangen.

3) *Leitstar* = „leidster”; „geleidster”; *'t gekroonde Licht* is de Prinses, die hier, om de allegorie vol te houden steeds nog een „Licht” is.

4) *onnoosle* = „onschuldig (kind)”. Ze was destijds 11 jaar.

5) *grimmigh leeuwenbloet*, n.l. de Prins, die 16 jaar was. Hier *grimmigh*, om de tegenstelling uit te drukken met de „onnozelheid” van 't kind. Haar man is een „oorlogsheld” die „vóór dag”, d. i. in de nacht reeds, als de kinderen nog slapen, z'n „Vaders wapen”, d. i. het heldenzwaard aan zal gorden om 't oorlogsgevaar op te zoeken. En nu wordt dat, wat hij bekampen gaat, uitgemeten: hij is „vol moedt”; hij geeft niet om „kogels”, zelfs niet „gloënde kogels”, ja niet om een „buy” er van; hij „vliegt” er zelfs door; hij durft het wel opnemen tegen een „wolck” d. i. zoveel, dat ze de zon verduisteren, — van „geklaeuwde” (van klauwen voorziene) en „bitse” (kwaadaardige) vogels, d. i. vijanden, die hem op allerlei manieren kunnen verontrusten en kwetsen; in één woord: „schracklyck spookend oorlooghsvolck”. Is, vraagt Vondel, zo'n kind dat van niets nog afweet, niet bang voor een die voor niets staat? Past zo'n lam bij zo'n bloedleeuw? *Och*, vervolgt hij medelijdend, — enz.

Datsy haren jongen Heer ¹⁾
 In een rosbaer t'huis ziet komen ²⁾
 Eens voor eeuwich, en niet meer ³⁾,
 Zachte Venus, 't kon u rouwen
 d'Ysre vuist van Mars te trouwen ⁴⁾.

TEGENZANGK.

Neen, de Vader ⁵⁾ heeft die slagen
 Voor den Zoon al doorgestreên;
 En zal voor den oorloogswagen
 Op den vredewagen treên ⁶⁾,
 Door ons juffers voortgetogen ⁷⁾
 In den zegenrijcken ⁸⁾ Haegh.

1) *wil* = zal; *Heer* = Vorstelijk Gemaal.

2) *rosbaar* (en geen „draagbaar”): baar, door paarden getrokken, om dooden en gewonden te vervoeren. De zin is: ze zal telkens er aan denken, dat men hem nog eens thuis zal brengen.

3) *eens voor eeuwich*, d. i. éénmaal (thuis brengen) voor altijd, en nooit weer.

4) *Zachte Venus*, enz. De zin is: de Prinses zou berouw kunnen krijgen, een oorlogsman getrouwd te hebben. *Venus* (en vooral „*zachte Venus*”) wil niets dan een leven van tederheid; *Mars* (en vooral een met een „*Ysre vuist*”) wil 't wapengeweld. Deze twee passen elkaar dus niet. Vandaar het onderstelde „berouw” van Prinses Marie. (Let ook op het aanvatten, door de „zachte” Venus, van de „yzeren” . . . „vuist”.) – Het geheel is echter rhetories opgezet. De vraag is slechts: zou dat passen, als dat zoo was! –

5) *de Vader*; n.l. Frederik Hendrik, die de slagen heeft „doorgestreên”, d. w. z. strijdende tot het einde heeft gebracht.

6) *voor den oorloogswagen* enz. D. i. in plaats van de oorlogswagen, (die hij verlaat,) de vredewagen te beklimmen. Het beeld is aan de Oudheid, met z'n strijd- en triomfkarren ontleend. In de prentenallegorie van die tijd is steeds de voorstelling zo; wie overwint, staat in een „zegekar”.

7) *voortgetogen* = „voortgetrokken”; *door joffers*; „door meisjes”. Wat gebruikelijk was, en hier een fijne hulde is aan Prinses Marie, die ook als „meisje” een „held des vredes” begeert.

8) *zegenrijcken* = „rijk aan zegen”, n.l. door 't voorrecht de Prins in te halen.

Rust Maria: luick uwe oogen:
 Droom van moort nog oorlogsvlaegh;
 Maer van zoete vrebazuinen
 En van hinde- en hartejaght¹⁾
 In 't gekluwent stof²⁾ der duinen.
 Droom, hoe Willem, voor den nacht,
 Komt zijn moede leën verquicken,
 Nat van zweet, begruist³⁾ van stof,
 Daer ghy met twee minneblicken⁴⁾
 Hem verwelkomt in zijn hof⁵⁾;
 En, gekust voor mont en wangen⁶⁾,
 Kust, om 't wilt voor u⁷⁾ gevangen.

TOEZANGK.

Brengt zoo puick van telgen voort⁸⁾,
 Daer u geen trompet verstoort,
 Noch geen donder van kortouwen⁹⁾
 Helpt zoo Vrijdoms¹⁰⁾ Tempel bouwen.

1) De zin is: droom niet van oorlog (*oorloogsvlaegh* = „oorlogsbui“, dus „tijden van oorlog“), maar van vrede-toestanden (de vrede werd afgekondigd met „bazuinen“, d. i. trompetten), of liever, droom van jachtvermaak. Let op de climax van krijg tot vermaak!

2) *gekluwent stof* = „verwarde stof“, door de paardehoeven.

3) *bgruist*: „met gruis (en stof) bedekt“; „bestoven“.

4) *Daer ghy met twee minneblicken*: „terwijl (als, wanneer) gij met uw ogen vol liefde, enz.

5) *hof* = „vorstelike woning“.

6) *En, gekust voor mont en wangen* enz.: en, terwijl gij gekust wordt voor mond en wangen, (hem) kust, voor het enz.

7) *voor u*, wat de genegenheid van Willem en de bereidwilligheid, hem met een kus te belonen, moet verklaren.

8) *puick van telgen*: „uitgelezen (geslacht) van nakomelingen.

9) *Daer u geen trompet* enz. D. i. „terwijl ge niet door oorlogsgesuchten wordt gestoord. — *kortouwen*, een klein soort kanonnen; zie blz. 56, aant. 10.

10) *Vrydoms* = „Vrijheids“ zie blz. 83 aant. 4. *Vrydoms Tempel bouwen*: „de Vrijheid bevorderen“.

Strengelt eilanden en zeen
 Met uwe armen hecht aen een ¹⁾.
 Oorlooght in het veld van vrede ²⁾,
 Daer ³⁾ het zwaert rust in de scheede;
 Dat veel eerlijcker roest,
 Dan 't gebouwde lant verwoest ⁴⁾.

¹⁾ *Strengelt* enz. „Verbind de landen en volken“. Maar tegelijkertijd: „Verwek in de panden van uw innige verbintenis de eendracht der volken“.

²⁾ *Oorlooght in het veld van vrede*. Dit kan natuurlijk niet. De zin is: Stoeit met elkaar op het terrein van de eensgezindste liefde.

³⁾ *Daer* = „terwijl“.

⁴⁾ *Dat veel eerlijcker roest*; enz. De zin is: „Dat, roestende, veel eer-voller doet, dan met het bebouwde land te verwoesten“.

IX.

VRYE ZEEVAERT AEN M. H. TROMP.

Vondels verwachting, dat Marie Henriëtte haar schoonzoon, eenmaal, na een welvolbrachte kruistocht naar 't Oosten, in de armen zou sluiten, werd niet vervuld. De burgeroorlog was begonnen; de kansen van de Stuarts verminderden met den dag; en zowel de Medicis als de Republiek betoonden zich nagenoeg onverschillig jegens de zaak van de Koning. Een door de banden des bloeds en door eenheid van belangen verenigd Europa bleek een hersenschim te zijn. De Engelse Monarchie zou vallen en de partij van de Opstand zegevieren. Sterk hinderde dit Vondel, die in de Souverein een stedehouder Gods erkende, welke z'n gezag ontleende aan de „Koning der Koningen”. In de Opstand zag hij dan ook een gewelddadige, ja, zelfs zondige aanranding van 't Goddelik Recht der Vorsten, en brandmerkte mannen als Fairfax en Cromwell met de naam van Luciferisten¹⁾. Op een krachtige wijze gaf hij aan z'n afkeer tegen Karels bestrijders lucht. *Strafford* en *Montrose* werden onderwerpen van verzen, waarin hij hun martelaarschap verheerlikte. Met z'n *Maria Stuart*, waarin de „ketterse” koningin Elisabeth als een moordenaar werd gebrandmerkt, liep hij zelfs van stadswege een boete op. Menig berijmd pamflet slingerde hij de Rondkoppen naar 't hoofd. Ten slotte komt de Republiek met het Parlement in een oorlog. Begrijpelijk is het nu, dat Vondel in het bevechten van de Engelsen dapper meedoet. Met z'n scherpe en ijverige pen brengt hij hun heel wat prikken toe. Z'n toejuichen van onze zeehelden is tevens een spuwen op de Puriteinen. De Engelse natie is hem dan ook hatelik, zolang ze 't Puriteins en republikeins bewind duldt; komt op een goeden dag, zonder schokken en als sprak het van zelf, het Koningshuis weer op

¹⁾ Zelfs gingen sommigen zo ver, in Vondels „Lucifer” een symbolisering van de Engelse Opstand te zien.

de troon, dan slaat Vondels gezindheid plotseling om, en de Theems en de Amstel gaan, als van ouds, weer hand aan hand. Doch wat geeft hem ten slotte het opschroeven van de politiek der Stuarts? Straks draait de weerhaan van Englands gunst, en dezelfde Karel II, die bij z'n troonsbestijging de uitbundigste lofspraak waard scheen te zijn, moet vier jaar later ongemakkelijk onder handen genomen worden. Dan regeert hij over een volk van „koningsmoorders”; dan laat hij zich door „Puriteinen” en andere zonen van de „Nijd” tot een oorlog overhalen; dan verstoort hij, tegen alle illusies in, die hij als katholiek gezinde Stuart aan de Mensheid zou moeten geven, moedwillig de vrede der Christenvolken. Kortom, de Stuarts hebben van af 1664 bij Vondel uitgediend; hun „Christelijkheid” verliest voor hem haar bekoring; ze zijn hem te heerszuchtig en te vals; ze willen heren zijn van de zee en ontzien zich niet in volle vrede Christenbloed te plengen. Maar, vermaant Vondel in een van z'n vaderlandse zangen¹⁾, de straf zou niet uitblijven. De Hemel kon voor een wijle 't geween van de onderdrukte volken aanhoren, — maar als het uur van 't Strafgericht komt, blijft het Opperste Hof aan niemand iets schuldig, en zal het hen, die geroepen, maar te licht bevonden worden, als afvalligen veroordelen en verstoten.

Zoals we opmerkten, was het Republikeinse Engeland onder de Protector, in 't oog van Vondel, een bewind uit den Boze. Gemakkelijk kwam hij nu tot de voorstelling dat een hels Gedrocht, dat zich aan 't bloed van een Christelike Koning — bedoeld wordt Karel Stuart — had bedronken, zich verhit op het voor Engeland hatelike Gemenebest der Nederlanden werpt. En zo is dan, in de slag bij Portland, die Tromp in Febr. 1653, onder 't afhaken van een handelsvloot uit Frankrijk, aan de Engelsen leverde, en die onbeslist is gebleven, in een van de zegezangen, ter gelegenheid van deze zeeoorlog gedicht, de Engelse Macht een „Draak”, die z'n kaken openspert om onze retourvloot te verslinden, maar die door Tromp, als een tweede „Perseus” teruggedreven wordt.

¹⁾ In z'n „Zegezing over den Zeestryt” (1666).

De voorstelling is in zoverre onjuist, dat het aan de mythologische „Perseus” gelukte, het monster, dat Andromeda bedreigde, niet te verdrijven, maar het voor goed onschadelijk te maken.

VRYE ZEEVAERT¹⁾

onder de Vlagge van
Den Doorluchtigen Zeeheldt,
MARTEN HARPERTSZ. TROMP,
Ridder, L. Amirael van Hollant en Zeelant *).

Pulchrumque mori succurrit in armis.

De Plaegh²⁾ van inheemsch en uitheemsch³⁾,
't Gedroght, dat met zyn dolle honden⁴⁾
In 't bloedigh moorthol⁵⁾, aen den Theems
Den Grooten Herder⁶⁾ had verslonden,
5 Zich droncken zoogh⁷⁾ aen 's Konings strot,
En knaeghde, op 't Koninglijck geraemte.
Den romp, van hoofd en kroon geknot.
Die moortpest⁸⁾, zonder Godt en schaemte⁹⁾,

1) *Vrye Zeevaert* enz. De historieschrijvers verklaren te recht, dat het de Engelsen te doen was om de opperheerschappij, ons echter om de „Vrye Zeevaert”. Dit verklaart vele van onze interventies. *Pulchrumque mori*, etc. = „Schoon schijnt 't ons toe, in 't harrenas te sterven”.

2) *De Plaegh*, *'t Gedroght* en *Die Moortpest* zijn verschillende benamingen voor het „Monster”, dat in vs. 1–12 op onze vloot afkomt.

3) *van inheemsch en uitheemsch*; D. i. die een kwelling was voor Engeland zelf (t.w. de koningspartij) en z'n naburen.

4) *dolle honden*: „z'n (door geloofsijver) hartstochtelike handlangers”.

5) *moorthol* = „Londen” (waar de koning onthoofd werd).

6) *Den Grooten Herder* = „De Koning”.

7) *verslond*, *zoogh*, *knaeghde* en *knotte* (afbijten met de tanden) zijn alle bedrijven van het „Monster”.

8) *moortpest* als levend wezen; verg. onze zegswijze: „hij is een pest voor z'n omgeving”.

9) *zonder Godt en schaemte*, wegens 't slaan van hun schendende handen aan een Godsgezalfde.

*) Afgedrukt volgens de tekst bij Unger. De Schiedamse uitgaaf (in „Rott. Zeepraatjen”, Leid. Univ. Bibl.) heeft een sterk van Vondel afwijkende spelling.

- Nu vlammende op een verschen buit¹⁾
 10 Van Fransch gewas, quam nederzacken,
 En dreef voor stroom den bloetstroom uit²⁾
 Om balgh en buick met roof te packen³⁾:
 Maer die den afgront palen stelt⁴⁾
 En ketent helsche monsterdieren,
 15 Ontvonckte 't hart van onzen Helt⁵⁾
 Tot voorstant⁶⁾ van zyn Batavieren.
 Dees⁷⁾ zag den gruwel in 't gezicht⁸⁾,
 Die helsch met vijfmael veertien koppen
 De zon bedroefde, en 't hemelsch licht⁹⁾;
 20 En, om ons zee haer keel¹⁰⁾ te stoppen,
 Zich dwers voor Hollants kielen smee¹¹⁾;

1) *op een verschen buit*, in tegenstelling met de voorafgaande prooi: het Koninklijk hoofd v. Karel. 't „Beest” is „droncken”, verlekkerd op meer, en wil nu de „wijn”-vloot te lijf. Verg. *van Fransch gewas* in 't volgende vers.

2) *den bloetstroom*: „de Theems”; zie vs. 3. – *voor stroom* en *nederzacken* (verg. ons „afzakken”) wijzen op de bereidwilligheid van het element, om de daden der Boosheid te bevorderen.

3) *balgh* = „lichaam”, rond en hol gedacht (vgl. „blaasbalg” en „belgen”) en daardoor hongerig naar prooi, om de buik te vullen, vgl. ook *packen* = „optasten”; „volstoppen”.

4) *Maer die* enz. D. i. Maar hij, die de snoodheid v. d. Hel grenzen stelt, enz. *Die* is 't Opperwezen, die 't kwaad beteugelt. – *afgront*: „diepte”, „onderwereld”, als 't verblijf v. d. Boze. Vgl. ook „Hemel” in plaats van „God”; „hof” in plaats van „Koning”; „Binnenhof” in plaats van „Staten” enz.

5) *van onzen Helt*: „Marten Harpertsz. Tromp”.

6) *voorstant* = „bescherming”; vgl. „iets voorstaan”, d. i. iets steunen, iets bijstand bieden.

7) *Dees*; n.l. Tromp.

8) *Dees zag* enz. Deze sloeg z'n ogen niet neer, en kende geen vrees, maar keek hem recht aan, stond z'n man. – *gruwel*: „iets, dat doet gruwen”; Hier van een wezen, tans meest van een zaak of misdrijf gezegd.

9) De Engelse vloot telde 70 schepen. De voorstelling is, alsof de draak (de Eng. macht) 70 koppen vertoont. Door die macht der Duisternis (d. i. van den Boze) verdonkert het Zonlicht, met zinspeling op de, uit d'„afgront” opgestegen, tegenstander, het „Hemelsch” licht genoemd.

10) *keel* = „toegang”.

11) *zich . . . smee*: „zich wierp”. 't Is nog altijd het „Monster” dat hier ons wordt voorgesteld. Nu de strijd aanbreekt, wordt Tromp een Perseus, die in de Griekse mythe wordt voorgesteld met gevleugelde voeten, en in de litteratuur en de kunst vereeuwigd is gebleven als de held, die Andromache uit de handen van een „monster” verlost.

- Waer op de Ridder aen quam rennen
 Op zyne vleugels, vlugh en breet¹⁾,
 Voorzien met vijfmaal veertien pennen²⁾.
 25 Hy voerde een slaghzwaert in de vuist.
 Het Monster braeckte donderklooten³⁾,
 Granaten, blixems, buldert, bruischt⁴⁾;
 Bedreef geweld met staert en pooten⁵⁾;
 Blies roock en smooch, en vlam en vier
 30 Uit zyne kieuw, en kopre keelen⁶⁾:
 Maer Hollants Perseus trof het dier,
 Dat zalf noch kruit de borst zal heelen⁷⁾.
 Drie volle dagen hiel hy 't staen⁸⁾.
 Hoe beet het op syn ysre tanden⁹⁾!
 35 Hoe schoot het toe¹⁰⁾! gelijk d'Orkaan
 Op d'Indiaensche golf en zanden¹¹⁾;

1) *op syn vleugels*, enz. D. i. drijvende op de zeilen van z'n schepen. — *breet en vlugh* om z'n vermogen en snelheid te laten uitkomen.

2) *vijfmaal veertien pennen*: „zeventig oorlogsbodems.

3) *donderklooten*: „kanonskogels”.

4) *buldert, bruischt* = „buldert”, „briest”. Deze geluiden van het „Monster” geven tegelijkertijd de uitwerking van 't geschut en 't voortstuiven door de schuimende golven weer.

5) *met staert en pooten*; d. i. op alle mogelijke wijzen. Dit ziet op de algemene en levendige strijd, door de Engelsen gevoerd.

6) „*kieuw, en kopre keelen*”: *kieuw* (eig. *kieuwen*, openingen aan de de zijden); „geschutpoorten”; *kopre keelen*: „kanonnen”. Eig. zijn de vuurmonden nooit van koper geweest, omdat dit metaal zich niet laat gieten; wel van messing. Deze uit messing en ijzer gegoten stukken heetten gotelingen in tegenstelling met de oudste, gesmede „bussen”. Later, toen alle kanonnen gegoten werden, bleven de kleinere soort de naam van goteling behouden. Zie Gr. Woordenb. op „goteling”.

7) *Dat zalf noch kruit* enz. D. i. „onherstelbaar”. De voorstelling is overdreven. De vijand verloor 't meeste aan doden, wij echter aan schepen, terwijl van de 250 koopvaarders minstens 24 werden afgesneden en buit gemaakt. Zie Brandt, *Leven van De Ruyter en „Rotterdams Zeepraatjen”*, Schiedam, 1653.

8) *hiel hy 't staen*: „hield hij het uit”.

9) *Hoe beet* enz. Om z'n razende spijt uit te drukken.

10) *Hoe schoot het toe!* n.l. „toeschieten” (als een roofvis b.v.) op z'n prooi. Dit geschiedde de tweede dag (1 Mrt. 1653), toen 't de vijand vooral om de koopvaarders te doen was.

11) *gelijk d'Orkaan* enz. Hier wordt gezinspeeld op de geduchte cyclonen en Tornado's.

- Tot dat het entlijck, afgemat,
 Gescheurt, verminckt, begon te deizen ¹⁾,
 En liet ons rijke vloot, van schat
 40 En rijckdom zwanger ²⁾, henereizen:
 Hoewel 't alree de vrucht vermant,
 Verslonden had ³⁾, ten roof geschoncken
 Aen zyn alvratigh ingewant ⁴⁾,
 Van moort en diefstal dol en droncken.
 45 Dus ⁵⁾ quam de Hollantsche Amirael,
 Die voor geen zeehelt vlagh moet strijcken ⁶⁾,
 Een man, gelijk een punt van stael ⁷⁾,
 By geen Romainen te gelijcken ⁸⁾,
 Zyn Maestroom in, en wert begtoet.
 50 Van 't Vaderlant, en Zeven Staten,
 Die hem verschenen te gemoet ⁹⁾,

1) *deizen*: „afdeinzen”.

2) *zwanger*: „bevracht”.

3) *Hoewel 't alree de vrucht vermant, verslonden had*. D. i.: hoewel het reeds de „vrucht” (d. i. dat gedeelte van de „zwangre” vloot, dat prijs gegeven moest worden) „overmand” had, „verslonden” (d. i. „ingerekend”) had. Deze koopvaarders werden met 2 oorlogsschepen afgesneden. Lang genoeg waren ze gewaarschuwd, op te zeilen. Maar door hun traagheid van beweging en door de werkeloosheid of lafheid van sommige onderbevelhebbers konden ze niet voldoende gedekt worden. Eindelijk werden ze in de vloot, nu als een halve maan uitgespreid, opgenomen.)

4) *ten roof geschoncken*: „prijsgegeven aan z'n roofzucht. – *alvratigh*: „onverzadelik”. Dit volgende vers is een bijstelling bij „ingewant”. Het monster heeft eerst „gemoord” en daarna „gedieft” en is nu van z'n bedrijven „verblind” en „beneveld”.

5) *Dus* enz. D. i. Op deze wijze, n.l. ongemoeid, enz.

6) *Die voor geen zeehelt* enz. D. i.: „die voor niemand onderdoet”. Met zinspel op de ontmoeting met Blake in Aug. 1652, die, wegens het niet spoedig genoeg strijken van onze vlag, tot de vredebreuk forceerde. – *moet*: „heeft te”; „behoeft te”. Nog gebruikelik; b.v.: „je hebt te gehoorzamen”.

7) *gelijk een punt van stael*: „onverbiddelek voor de vijand”.

8) *By geen Romainen te gelijcken*. D. w. z.: zo men hem met anderen wil vergelijken, dan niet met Romeinen. Want ook deze komen hem in onverzettelikheden niet nabij.

9) *Die hem verschenen te gemoet*. Waarschijnlijk door een deputatie. In elk geval moest hij met z'n onderbevelhebbers Pieter Floriszoon, Witte de With en De Ruyter in de vergadering van de Staten van Holland komen, waar allen vleidend werden toegesproken. Beloningen mede, bleven niet uit. Jan Evertsen echter had zich onthouden. (Zie „Rotterdams Zeepraatjens” voornoemd.)

Ten trots van all' die vroomheit haten ¹⁾.

Wie vreest nu schutgevaert, of, scherp,
Of zeegevaerte, en watersmetten ²⁾?

55 O *Harpertszoon*, ghy zyt ons harp!
O *Tromp*, men zal uw deught trompetten ³⁾,
Waer ⁴⁾ 's hemels gunst ons Zeevaert bouwt ⁵⁾.
U komt een Scheepskroon toe van gout ⁶⁾.

¹⁾ *Ten trots van* enz. Tromp, en de Ruyter mede, hadden veel last van achterklap destijds. Trouwens, de zaken hadden lang ongunstig gestaan.

²⁾ De zin is: wie vreest nu voortaan de oorlogsgevaaren ter zee? -- *schutgevaert*: „kanongebulder”. *scherp*: „de inhoud v. d. granaten; -- *zeegevaerte*: „zeemonsters”; *watersmetten*: „geweldenarijen ter zee”.

³⁾ De woordspelingen zijn duidelijk. Zie blz. 23, aant. 5. *deught*: „oorlogsdeugd”, heldenmoed”.

⁴⁾ *Waer*: „daar, waar”.

⁵⁾ *ons Zeevaert bouwt* = „de bloei van ons zeewezen verhoogt”.

⁶⁾ *Een scheepskroon van gout*: „Een gouden kroon, als koning van de zee”.

X.

DE ZEETRIOMF DER VRIJE NEDERLANDEN.

Op de blijde hoop, die Vondel koesterde, toen een tweede Maria Stuart met de jonge Willem III verbonden werd, en de zoon der Stuarts, onder de naam van Karel II de troon weer beklommen had, volgde al spoedig een nieuwe teleurstelling. Een nieuwe oorlog met Engeland brak uit. Onder de reeks van lofdichten op de zeehelden in die kamp, op de overwinningen en de eervolle vrede, volgde de opgewekte zang op de Vierdaagse zeesrijd van 11 – 14 Juni 1666.

DE ZEETRIOMF der VRIJE NEDERLANDEN *).

*Scena ut versis discedut frontibus, utque
Purpurea intexti tollant aulaea Britanni*¹⁾.

Nu den hemel lof geschonken.
Nu eens rustigh omgedronken,
En met 's lants triomftrompet
Eenen hoogen toon gezet

1) Dit Latijn is door Vondel zelf, maar niet zeer begrijpelijk vertaald. De zin is: („Zie nu eens,) hoe het schouwtoneel der wereld terugwijkt voor de afgewende hoofden, en hoe Brittannie zelf de voorhang, waarop het zich zelf in purper gezet had, wegnemen moet”. De lezing is: wie zich zelf op de voorgrond stelt, is de oorzaak dat hij 't eerst verdrongen wordt. De inhoud van 't vers geeft er de weerklank op.

*) Opnieuw afgedrukt naar de afzonderlijke uitgaaf in plano van 1666, bij Abraham de Wees. (Univ.-Bibl. Leiden.)

- 5 Op de neêrlaegh van dees plaege,
 Gansch Europe, uit nieu Karthage,
 Toegezworen, in 't bestaen
 Van den ganschen oceaen,
 Waer zijn zeekasteelen drijven
- 10 Trots een zeewet voor te schrijven ¹⁾,
 Als een zeegodt, wiens gezagh
 Alle volken overmagh ²⁾.
 Noit beschaduw't Xerxes 't water,
 Noch Antoon en Kleopater
- 15 Met zoo stout een' overmoedt,
 Dronken van geluk en spoet,
 Als 't geweld van Groot Britanje ³⁾.
 Elk braveerde op 's rijx kampanje ⁴⁾,
 Toen helt Monk, en Askuë
- 20 Quamen bruizen ⁵⁾ over zee,

¹⁾ *Gansch Europe*, enz. (van vs. 6–10) is een bijstelling van *plaege*, d. i. „bezoeking”, die door de „*neêrlaegh*”, d. i. de minderheid, waarin ze door De Ruyter gekomen is, voorlopig bezworen is. De zin van vs. 6–10, met „*plaege*” tot antecedent is: waarmee heel Europa van uit Engeland werd bedreigd, en die berustte in de vermetelheid (der Britten) om de hele oceaen, in hun trots, de zeewet voor te schrijven. De plaag lag dus in de heerszucht van Brittanje, de hegemonie ter zee te willen bezitten. Daarom is 't een *nieu Karthage* (waar de Nederlandse Romeinen wel raad op weten). – *toezweren*, „onder ede toezeggen”; *in 't bestaen*: „in de vermetelheid”. [Karel II had namelijk een penning laten slaan met het opschrift: *nos penes imperium* = „aan ons de heerschappij”, en een andere met het opschrift: *et pontus serviet* = „ook de zee zal ons gehoorzaam zijn”.]

²⁾ *Als een zeegodt*, enz. Dit wordt door 't bovenstaande verklaard. – *overmagh* = „te boven gaat”. Vgl. ons „overmacht”.

³⁾ *Noit beschaduw't* enz. (De gedachte is echter beter uitgedrukt in *beschaduwde*). D. i. De gebieders uit de oudheid (Xerxes, Antonius en Cleopatra hadden n.l. ook vloten) waren nog niet eens zo bezig in zake de heerschappij ter zee als Brittannie. *De overmoedt beschaduw't 't water*, d. i. hangt er dreigend over als onderscheppende het licht (d. i. de vrijheid) en dragende in zich het onweer (d. i. de verdrukking).

⁴⁾ *braveerde op 's rijx kampanje*: „pochte op de krijgstoct, die 't Grote Rijk ging ondernemen”.

⁵⁾ *bruizen*; „onstuimig stevenen door de schuimende golven”. Zie blz. 92, aant. 4.

Daer¹⁾ de vloot der Vrye Landen
 Ankerde op de Vlaemsche stranden²⁾:
 Maer zy hadden op dat spoor³⁾
 Geenen dronken Bacchus voor⁴⁾,
 Licht gewapent voor dien schreier⁵⁾
 Met den grooten berkemeier,
 En Silenus, die noch nat
 Avrechts op den ezel zat:
 Neen bylo⁶⁾, zy vonden gasten⁷⁾,
 Mars⁸⁾, die, vliegende op de masten,
 Met de witte koningsvlagh,
 Tot een' schrik⁹⁾ van 't Britsch gezagh,
 Neêr quam stijgen¹⁰⁾, toen hun rompen¹¹⁾
 't Hooft met stoppen en met pompen
 Bovenhielden, en¹²⁾ half doot
 d'Amiraelen van de vloot

1) *Daer* = „Terwijl”.

2) *Ankerde op* enz. Onze vloot lag op de 11 Juni wegens tegenwind, voor z'n ankers tussen Duinkerken en Noord-Foreland. De Engelse vlootvoogd was *Monk*; *Ayscue* was Vice-Admiraal over 't „witte eskader”.

3) *op dat spoor* = „op die tocht”.

4) *Geenen dronken Bacchus voor*, (hierbij te voegen: en ook geen „*natte*” d. i. „bezopen” *Silenus* voor; „Bacchus” had „Silenus” tot schildknaap: hij zat op een ezel; hier „*avrechts*”, van wege z'n „kennelijke staat”).

5) *voor dien schreier met den grooten berkemeier* = „Bacchus”. *schreier* = „schreeuwer”. (vgl. *bacchari* = tieren, zich aanstellen.) — *berkemeier* = Bacchus „houten drinknap”. De hele bedoeling is: de Britten hebben tegenover zich geen weerloze druktemakers, maar helden van ijzer. Tegenover de Bacchus-veroerders staan de krijgers van „*Mars*”. Zie 't volg. vers.

6) *bylo* (een uitroep met de waarde: bij God!)

7) *gasten* = „kloeke borsten”.

8) *Mars*, n.l. zij vonden onder de geesten Mars, de oorlogsgod zelf.

9) *tot een schrick* = „tot schrik”.

10) *die . . . met de witte koningsvlagh . . . neêr quam stijgen*. Dit ziet op het Admiraalschap van Ayscue dat, aan de grond gelopen, prijs gemaakt en verbrand werd.

11) *hun rompen*; n.l. van hun schepen.

12) *en*; lees: „en zij” enz. Zie over die aftocht naar de Theems: Brandt, 't Leven van de Ruyter.

- Zagen by den hals gegreepen ¹⁾.
 Robbrechts hulp met nieuwe schepen ²⁾
 Stuite geen verbaesde vlucht ³⁾
 40 Na vier etmael, daer de lucht
 Zwart hing van salpeterwolken ⁴⁾,
 Als of d'afgront, uit zijn kolken
 Opedondert, dol van spijt,
 Wekte een' nieuwen reuzestrijt ⁵⁾.
 45 Tromp schijnt scheutvry, en verandert,
 Moedigh op den leeuwestandert,
 Zevenmael van kiel op kiel ⁶⁾.
 Toen de noot hem overviel
 Quam helt *Ruiter* aengeschooten ⁷⁾,
 50 Streven door de donderkloten,
 Als een salamander, fier,
 Ongezengt in 't oorlogsvier ⁸⁾,

1) Niet in de letterlike zin op te vatten. Het ziet op de gevangenneming van Ayscue.

2) Op de vierde dag van 't gevecht (Pinkstermaandag) kwam prins Robbrecht de wijkende Monk met 25 schepen te hulp.

3) *Stuite geen verbaesde vlucht*; d. i. kon de vlucht, ook na de vierde dag, niet tegenhouden. *verbaesde vlucht* = een vlucht, waarbij men zich „verbaast” (hier: zich uit z'n gewone doen, „ontzet”) voelt; verg. „een opgeruimd liedje”, een liedje, waarbij men zich opge(ver)-ruimd voelt.

4) *van salpeterwolken*: „van kruitdamp” (wegens de samenstelling).

5) *wekte een nieuwe reuzestrijt*, lees: had gewekt. – *nieuw*, met bijgedachte aan de „oude” strijd der Titans tegen de Olympus. Zie blz. 56, aant. 2: *afgront* = „onderwereld”; *kolken* = „diepten”; *opedondert* = „met donderend geweld uit de diepten opgerezen”. Dit alles, om de vreselijke werkingen van de elementen te schilderen.

6) *Tromp schijnt scheutvry* = „Tromp schijnt onkwetsbaar”; zie vs. 47, waar aan de herhaalde wisseling van schip wordt herinnerd. Hij bracht er telkens het leven af. – *moedigh op den leeuwestandert*: „vol trots op de hem toevertrouwde post”.

7) *Toen de noot hem overviel*, enz. Cornelis Tromp was met een 5-tal schepen ingebroken op de vijand, werd omsingeld, maar door De Ruyter, met groot gevaar van de orde van de vloot er aan te wagen, ontzet. Later, bij Solebay in 1672, is dit nog eens gebeurd.

8) *Als een salamander* (vgl. ook *ongezengt* = zonder zich te zengen) = zonder schade van 't vuur te lijden. Van de salamander vertelden de oude schrijvers als Plinius en Aristoteles, dat het vuur geen vat op hem had, en het dier, door z'n koud en vochtige natuur, zelfs de vlam uitdoofde.

- Onder blixems van kortouwen ¹⁾,
 Met een ongeschokt betrouwen ²⁾.
 55 Drywerf dondrenze op het meer
 Door Britanje heene en weer ³⁾,
 Met grofzwangre schutgevaerten ⁴⁾,
 Tot met ⁵⁾ ingekrompe staerten
 Alle waterhonden vlugh ⁶⁾,
 60 Na de vierde mael, den rug
 Biedende, zich zeewaert deilen ⁷⁾,
 En met uitgezette zeilen ⁸⁾
 Heenedruipen ⁹⁾, zonder moedt,
 Door een zee van Engelsch bloet ¹⁰⁾.
 65 Askue ¹¹⁾, nu lang verlaeten ¹²⁾,

¹⁾ *kortouwen*: zie blz. 56, aant. 10.

²⁾ *ongeshokt betrouwen*: „niet te schokken vertrouwen”. Inderdaad, was de kalmte waarmee De Ruyter, ofschoon voorzichtig van aard, 't gevaar tegemoet ging, bewonderenswaardig.

³⁾ *Drywerf*, enz. Dit gebeurde op de vierde dag van de slag, toen de Engelse vloot door Prins Robbert versterkt was. Bij de vierde aanval was het opdringen en doorbreken van de loef- en lijzijde algemeen; en vluchtte de vijandelijke vloot in wanorde. Zie Brandt, *Leven van de Ruyter*.

⁴⁾ *schutgevaerten* = „kanonnades”. *grofzwangre* = „zwanger van grof projectiel”.

⁵⁾ *Tot met*. Lees: Totdat met enz.

⁶⁾ *ingekrompe staerten* geven de angst, *vlugh* de snelheid te kennen waarmee de „honden” vluchten.

⁷⁾ *deilen* = „verdelen”; „verspreiden”.

⁸⁾ *uitgezette*: „wijd uitgespannen”, om zo spoedig mogelijk weg te komen.

⁹⁾ *heenedruipen*: „afdruipen” met het bijbegrip van „heen”, „naar verder”. De bijvoeging *sonder moedt*, dient om de indruk van lafheid, te versterken.

¹⁰⁾ *zee van Engelsch bloet*. Ook al weer, om te laten horen, hoe Engeland vernederd werd. Trouwens, de berichten luiden dat de Engelsen 5 à 6 duizend men in 't water en 't vuur verloren hadden; terwijl ze 500 doden en 1200 gekwetsten meevoerden, ongerekend de 2000 gevangenen. Aan onze zijde hadden we 800 doden en 1200 gekwetsten. Van onze vloot waren vier schepen verbrand, en 't volk er van door ons zelf geborgen; van de Engelsen werden 17 verbrand of in de grond geboord -- vandaar het verlies aan mensen -- en zes naar hier opgebracht. Doch Cornelis Evertsen en Van der Hulst sneuvelden.

¹¹⁾ *Askue* in drie lettergrepen uit te spreken: *As-ku-ë*.

¹²⁾ Hij werd den derden dag, door de zijnen aan z'n lot overgelaten, door de onzen omsingeld, en moest zich overgeven. Z'n schoon schip, de „prins Charles” werd verbrand. Hij zelf de volgende ochtend opgezonden naar den Haag; zie vs. 66 en 67. -- *verlaeten*: „aan z'n lot overgelaten”.

Brengt op 't hof der Vrye Staeten 1)
 Zelf de tijding uit den slag:
 En de witte koningsvlagh
 Wort in 't hofgewelf gehangen 2).
 70 *Tromp*, met volle vreught ontfangen 3),
 Tuight 4) hoe Stuarts Waterroos
 Zonk in 't water voor altoos.

1) *Vrye Staeten*; om uit te laten komen dat hij zelf gevangen was. Hij werd op Loevestein geïnterneerd.

2) *de witte koningsvlagh*; n.l. de Admiraalsvlag van 't witte eskader, dat Ayscue aanvoerde. *'t hofgewelf* = „de vergaderzaal der Staten v. Holland”.

3) Naast de Ruyter, werd ook Tromp om z'n onverschrokkenheid hoog geroemd.

4) *Tuight*: „getuigt”. De zin is niet duidelijk. Ieder bevelhebber moest wel verhalen, hoe 't was toegegaan, maar dit geschiedde al dadelik op de vloot, aan Jan de Witt. Vermoedelijk is de betekenis: (De heldendaden van) Tromp leggen de getuigenis af, dat (onder zulke zeehelden als hij) het met de macht van de Britten uit is. — *Stuarts Waterroos*: de macht of heerschappij der Stuarts ter zee. [Opmerkelijk is, hoe Engeland zich door z'n aanmatiging gehaat had gemaakt in Europa, en hoe men de Ruyter geluk wenste met de gevoelige les. Zie de Brieven aan hem bij Brandt. En hoe de vreemde gezanten in Den Haag, op de Algemene jubeldag (30 Juni) allen piktonnen present krijgen en die mee laten opvlammen.]

XI.

OP HET KROONEN VAN LEOPOLD.

Terwijl Frankrijk en Engeland, — het laatste na een korte opleving van sympathie in 1664 voorgoed, — voor Vondel alle belang verliezen, heeft z'n oog zich weer gewend naar 't Duitse Rijk, waar, na de Munsterse Vrede en de teruggekeerde inwendige rust, de Keizerlike Regering z'n staatkunde richt op het bedwingen van de opdringende Turkenmacht in 't Zuiden. Al lang hadden Polen en Venetie, nu met meer, dan weer met minder sukses, in de 17e eeuw het verzet van de Christelike natieën tegen 't Mahomedanisme levendig gehouden; ook wij hadden, voor 't belang van de vrije vaart, in de Middellandse zee aan de expedities van Venetie onze hand geleend. Zo werd dan ook Vondels belangstelling op nieuw gaande gemaakt, toen Leopold, de zoon van Ferdinand III, die reeds in 1655 tot koning van Hongarije en in 1658 tot koning van Boheme gekroond was, in 't laatstgenoemde jaar, na één jaar van onderhandelingen, en ondanks het verzet van de Franse zijde, tot Keizer werd gekroond. Deze keuze ontlokte aan Vondel een gelegenheidszang. Bij hem zat in die voldoening deze gedachte voor, dat hoe meer kroonlanden, en in 't algemeen hoe groter zeggingsgebied onder één monarch verenigd kon worden, hoe beter onder dat ene hoofd de krachten van 't algemeen op een vast doel konden worden gericht. En dat doel, weten we reeds, was in de eerste plaats, de eenheid der Christenheid en de vernietiging van 't ongeloof. Dat tans, bij de troonsbeklimming van deze jonge en veelbelovende Vorst, uit het Turkenhatende geslacht der Habsburgs, voor dit ideaal een gunstige kans op verwezenliking bestond, hieromtrent bestond bij de dichter geen twijfel. Hij profeteerde wel niet de

ondergang van de Islam, maar begroette Leopold als de held, die de traditie van Karel V, de bedwinger van Barbarije, zou wensen voort te zetten. En ofschoon Leopold, niet zoals z'n voorvader deed, de Middellandse zee is overgestoken, heeft hij toch het genoegen gehad, 6 jaar na z'n kroning, de Turken na een beslissende slag bij 't klooster St. Gothard a/d Raab, tot de vrede te dwingen, een gebeurtenis, die Vondel eveneens in een gedicht heeft vereeuwigd. Opmerkelijk is het in z'n kroningsgedicht, hoe hij de Keizer wijst op de zeemacht van onze Staat, als had de Habsburger ons slechts aan te spannen voor de strijd-wagen, waarmee hij zijn gebied te vergroten zoekt. 't Is weer de altijd uitgesproken Idee. De Keizer zet de traditie van Augustus, z'n machtig Rijk de taak van 't oud-Roomse Wereldrijk voort: altijd verder, moeten, bij eendrachtiger inwendige vrede, de grenzen van de Christenheid gaan, en de keizers der Middel-eeuwen, die zich „Rooms” noemen en de Wereldstad aan de Tiber, als de aloude Hoofdstad der Wereld, in hun woorden en daden gedenken, worden voorgesteld met glimlachend welgevallen neer te zien op Leopoldus, de „Altijd Vermeerder des Rijks”.

OP HET KROONEN

van den Roomschen Koning en Keizer

LEOPOLDUS

Altijt Vermeerderaer des Rijx *).

Aurea condet saecula 1).

Laet den Rijnschen berckemeier 2)

Lustigh rustigh 3) ommegaen,

1) *Aurea condet saecula*: „Hij zal de gouden eeuw stichten”. Zie blz. 73 en vgg.

2) *berckemeier* (uit *berck* en *mei*: „meitak”), eig.: houten drinknap uit berkehout, later ook uit beukehout, waarvan men de schors zichtbaar liet; *Rijnsche berckemeier*: „beker met Rijnwijn: dit laatste omdat de „Rijn” hier deze landen met „Germanje” verbindt.

3) *Lustigh, rustigh* komt bij Vondel meer, op deze wijze voor. In de slotzin van z'n „Berecht” voor de „Jephtha” staat: „laetze eens *lustigh en rustigh* in de handen klappen”. — *rustigh*: „kloek”; „moedig”; b.v.: „valt *rustigh* aen” (Jephtha, vs. 242).

*) Afgedrukt naar de tekst bij Unger.

- Nu 's Rijcks Engel¹⁾, die beleier²⁾
 Van het Keurrecht, heeft gestaen
 5 In den raet der Keureheeren,
 Om den zoon van Ferdinand
 Met den Roomschen scepter t'eeren,
 En met heiligh diamant
 Gout en steenen t'overstraelen³⁾.
 10 Wierooct nu de jonge zon⁴⁾,
 Die, uit d'Oostenrijcksche paelen
 Endelijck den nacht verwon,
 Die Europe scheen te dreigen,
 Toen haer d'oude zon ontzonck⁵⁾,
 15 En het hoofd begon te neigen,
 Tot verdriet van out en jongk.
 Ziet dees zon de Main beschijnen⁶⁾,
 En vergulden stadt, en lant.
 Roock en smooch van twist verdwijnen,
 20 Damp en mist van misverstant⁷⁾.

¹⁾ *'s Rijcks Engel*: „de genius of beschermheilige van 't Rijk”.

²⁾ *beleier*: „beleider”; „bestuurder”. De beschermheilige van 't Rijk namelijk heeft de regeling en houdt de leiding van het Recht der Keizerskeuze; en bij deze gelegenheid is de Genius zelf in de „raet der *Keureheeren*”, d. i. van de „Keurvorsten” geweest. M. a. w. 's Rijcks Genius heeft hierin de hand gehad. De keus moet dus een gelukkige zijn geweest. Dit alles ter verheffing van Leopold.

³⁾ Bij 't lezen van de eerste 9 verzen wordt de voorstelling gewekt dat ook 't „vereren” met de „scepter” en 't aanreiken van de kroon door de „Genius” geschiedt. Deze heeft dit echter zo „beleid”. – *En met heiligh diamant* enz. Dit ziet op de rijke pracht van de kroon, die met goud, paarlen en edelgesteenten versierd was, en dan door z'n schittering de vorst letterlik „overstraalde”. – *heiligh diamant*; door 't kruis, (dat op de kroon stond en er z'n christelijke wijding aan gaf, en met diamanten versierd was), alsmede door de 12 stenen op 't schild v. d. voorhoofdsplaat; zie blz. 67, aant. 1.

⁴⁾ *Wierooct*: „bewierookt”.

⁵⁾ *d'oude zon*: „Ferdinand III”; *de nacht* is blijkbaar het tijdperk van regeeringloosheid en van verdeeldheid in 't Rijk, tussen de dood van Ferdinand (23 Mrt. 1657) en de kroning van Leopold (18 Juli 1658).

⁶⁾ *Ziet dees zon de Main beschijnen*. De kroning had n.l. plaats te Frankfort a/d Main.

⁷⁾ *Roock en smooch* enz. De inhoud van vs. 19 en 20, wordt in aant. 8 verklaard; *smooch* = „damp”; de *roock en de smooch* zijn de „twist”;

- Nu verstroien ¹⁾ Turck, en Tarter ²⁾,
 Elck huns weegs, en om een' hoeck ³⁾,
 En wat gruwzaemer, en zwarter
 Duitschlant dreighde met een vloeck ⁴⁾.
 25 *Leopoldus* eert zijn rijcken
 Met Augustus majesteit ⁵⁾,
 Die geen voorzaet zal bezwijcken ⁶⁾,
 Noch in moedt, noch wijs beleit.
 Out Byzanssen staet verschrocken ⁷⁾,
 30 En de Donau steeckt verheugt
 Zijn trompetten, luit de klokken ⁸⁾.
 Al de Rijnstroom juicht van vreught.
 Men verwacht van alle zijden
 Vrede, en vollen overvloed,
 35 Vrolijke eeuwen, gouden tijden ⁹⁾.
 Hoop van Ferdinandus bloet,

evenzo vertoont zich het „misverstant” als „damp en mist”. Immers de helderheid van de politieke hemel wordt door die *twist* en *misverstant* „beneveld”. – *misverstant* = „onenigheid”, door elkaar niet of verkeerd te verstaan. Vgl. „slechte verstandhouding”. De gehele figuur is zeer mooi. Tegenover die duistere „roock” enz. komt nu dat „vergulde” „stadt en land”.

¹⁾ *verstroien*: „zich verstrooien”. Zie over dergelijke intr. werkw. met subj. reflex. betekenis, blz. 6, aant. 6.

²⁾ *Turck en Tartar*, gebruikte eigennamen voor 't algemeen begrip van ongelovigen.

³⁾ *elck huns weegs*: „ieder zoekt een goed heenkomen”, als liet hij bij het geringe uitzicht, alle hoop op samenwerking varen. Zo ook „om een hoeck”, alsof ze zich niet meer durven vertonen. Zo vrezen ze 't optreden van Leopold.

⁴⁾ *En wat gruwzamer, en zwarter* enz. De zin is: „En Duitsland (van zijn kant) dreigde met des te meer verderf.

⁵⁾ *Met Augustus majesteit*: „met de waardigheid van een (keizer) Augustus.

⁶⁾ *Die geen voorzaet zal bezwijcken*, die voor géén van z'n voorvaderen zal onderdoen.

⁷⁾ *Out Byzanssen*: „'t Byzantium van oudtijds”; „Konstantinopel”, d. i. „het Turkenrijk”.

⁸⁾ *En de Donau* enz. Te weten: de landen en steden aan de Donau.

⁹⁾ *Men verwacht* enz. Zinspeling op de „gouden eeuw”. Zie het Latijnse motto.

En den stam ¹⁾, die trots ²⁾, als eicken,
 Opgedraegen aen Jupijn
 Schier vier eeuwen kan bereiken,
 40 Laet den uitgang van den Rijn
 Oock gevoelen uwen zegen,
 En den trouwen Batavier ³⁾,
 Op de gunst van uwen degen,
 Rustiger zijn zeebanier
 45 En de vlagh ⁴⁾ te water voeren,
 Daer men andre starren meet ⁵⁾
 Tegens onze marmervloeren
 Met den hoofde neêrwaert treet ⁶⁾,
 Of den wereldkloot ter zijden,
 50 Steil of rechter ommegaet ⁷⁾,
 En ons kielen 't water snijden.
 Op 't kompas, tot op een' draet ⁸⁾.
 Onder bey de rijzende assen ⁹⁾,

1) *En den stam*. Lees: van den stam, n.l. van 't Habsburger stamhuis.

2) *die trots*, enz. D. i. die (n.l. „de stam”) trots (bijv. bep. bij die) evenals de aan Jupiter gewijde eiken, vier eeuwen kan halen, [en tans terugkerende naar de hoofdzin] laat gij, hoop van Ferdinands bloed, ook uw zegen gevoelen aan, enz.

3) *uitgang van den Rijn* (d. i. de Nederlanden) en verder te lezen: laat den trouwen Batavier aan . . . de vlag te water voeren.

4) *banier* en *vlag* zijn twee woorden voor één begrip.

5) Het volgende te lezen: te water voeren, daar waar men, enz., en waar men . . . *neêrwaert treet*, of waar men . . . *ommegaet* en waar onze kielen . . . *snijden*. — *andre starren meet*: „metende, met andere sterren (voor de plaatsbepaling) te doen heeft”; n.l. op een ander halfroond.

6) (*Daer men*) *tegens onze marmervloeren met den hoofde neêrwaert treet*: „bij onze tegenvoeters”.

7) *of (daer men) den wereldkloot ter zijden steil of rechter ommegaet*, niet erg duidelijk. 't Beste lijkt nu *steil* op te vatten als reizende langs de lengtecirkel, en *rechter* langs de breedtecirkel. Dan komt men in elk geval, nu toch eenmaal de „tegenvoeters” genoemd zijn, bij de „tegenwoners” en de „omwoners” terecht.

8) *tot op een' draet*, zo nauwkeurig mogelijk; verg. ons: „tot op een haar”.

9) *Onder bey de rijzende assen*. De zin is: „waar onze kielen op 't kompas varen naar 't Noorden, naar 't Zuiden, of tussen 't N. en 't Z. in. — *rijzende assen*. Naar 't N. varende, rijst het Noordelijk eindpunt van de denkbeeldige wereldas omhoog, in de Poolster. Naar 't Z. varende, rijst de Zuidel. pool.

- Of in 't midden, daerze recht
 55 In de dyningen zich wassen ¹⁾,
 Die dan holler gaen, dan slecht ²⁾.
 Lust het Cezar ³⁾ Barbaryen,
 Out Karthage ⁴⁾, op 's Grootvaêrs spoor ⁵⁾,
 Met een krijgsvloot te bestryen,
 60 En den Mauritaenschen Moor ⁶⁾;
 Hollant heeft een vloot ten besten
 Voor de maght van Oostenrijk,
 Om die roovers in hun nesten
 Op te komen ⁷⁾, tot een wijck ⁸⁾
 65 Der geboeide Christeslaven,
 Die, gesleeten ⁹⁾ van verdriet,
 Hem verwachten, die de haven
 Met ons zeekortouw beschiet ¹⁰⁾:
 Eenen helt, die, opgewassen
 70 Tegens ongetoomt geweld,
 Met ons hulcken en pinassen

¹⁾ *In de dyningen zich wassen*; d. i. zich laten bespoelen door de deiningen n.l. van beide zijden komende; ook in het *recht*, d. i. „het midden houdende”, en in „gelijk verdeeld” ligt het denkbeeld „in 't midden” nader aangeduid.

²⁾ *Die dan*: „die nu eens”, enz., dan weer *slecht*, d. i. „kalm”, „gelijk”.

³⁾ *Lust het Cezar*: „Indien het de Keizer (n.l. Leopold) mocht behagen, enz.

⁴⁾ *Out Karthage*: „Barbarye”. Niet alleen oud-geografies, maar ook als antipode van het wereldveroverende Rome bedoeld. Zie daarvoor ook de term „Cezar”.

⁵⁾ *op 's Grootvaêrs spoor*: „op 't voetspoor van z'n voorvader Karel V, die in 1535 de Barbaryse zeeroovers tuchtigde”.

⁶⁾ *En den Mauritaenschen Moor*, te voegen bij „Oud-Karthage”. De Noordkust v. Afrika heette in de Romeinse tijd Mauritanië, altans van 't W. tot Numidië.

⁷⁾ *Om die roovers op te komen*. Wij zouden schrijven: „tegen die rovers op te komen”. *Opkomen* is hier echter „aanvallen” en dus een trans. werkw. Vgl. *Jephtha*, vs. 811: „Toen de Ammons heir te paerde Ons opquam” enz.

⁸⁾ *tot een wijck*: „tot een uitwijk”, d. i. „tot een verlossing”.

⁹⁾ *gesleeten*: „uitgeteerd”.

¹⁰⁾ *Hem verwachten, die* enz. Bedoeld wordt Admiraal De Ruyter. Deze was in 1655 naar de Middellandse zee gezonden, om jacht op de Barbaryse zeerover te maken. Een aanslag op de roofschepen van Algiers mislukte echter door windstilte.

Tunis eens de zeewet stelt ¹⁾,
 En ²⁾ die met hun aengespannen ³⁾
 's Handels loop en maetschappy
 75 Steuren ⁴⁾, recht ⁵⁾ als zeetyrannen,
 Nooit verzaet ⁶⁾ van stroopery.
 Laet den leeuw der Batavieren
 En den Roomschen adelaer
 Onder eene vlagge zwieren ⁷⁾,
 80 En de woestheit voor dit paer
 Zwichten ⁸⁾, en alle oorelogen
 Zwijgen onder hunne tucht ⁹⁾,
 En geharrenast vermogen,
 In een zegenrijcker lucht.
 85 Karel groet den triomfeerder ¹⁰⁾,
 Zynen neef, uit eene wolck ¹¹⁾,
 Wenscht hem, dat hy 't rijck vermeerder ¹²⁾,

1) *eens de zeewet stelt*: „eens de wet ter zee zal stellen”, n.l. ten opzichte van de zeeroof. – *hulcken en pinassen*; *hulcken* zijn eig. „vrachtschepen” (*naves onoraria*, Kil.); *pinassen*, eig. van Ital. oorsprong, zijn „oorlogsbotten”. Beide woorden staan voor „oorlogsschepen”.

2) *En die* enz. En, de zeewet eens zal stellen aan hen, *die met hun* (d. i. de Tunezen of in 't algemeen de Barbarijërs) *aengespannen*, enz.

3) *aengespannen* = „verbonden”.

4) *maetschappy steuren*: „. . . en de geest van samenwerking” of „samenwerking” in de „handel verstoren”.

5) *recht* = „precies”.

6) *verzaet* = „verzadigd”.

7) *Laet den leeuw* enz. De zin is (met het oog op hun „schilden” waarop de „leeuw” en de „adelaar” prijken.): laten de Republiek en 't Keizerrijk onder één vlag, d. i. voor 't zelfde doel gaan: – *zwieren* = „zwerven”; „de zeeën doorkruisen” met het denkbeeld van zich heer en meester te voelen.

8) *En de woestheit* enz. Te lezen: „en laat de woestheid voor dit paar (n.l. de verbondenen) zwichten”; – *woestheit*: „de woestelingen”; „de zee-schuimers”.

9) *tucht* = „dwang” door middel van hun „tuchtigingen”. De zin is: laten alle oorlogen ophouden onder hun gezag en onder hun gewapende macht, en laten ze dit doen in een tot zegen dijende tijd. De „*zegenrijcker lucht*” is n.l. geen bep. van omstandigheid, maar van strekking of doel.

10) *Karel* = „Karel V”; – *den triomfeerder* = „Leopold”; – *neef* = „naneef”.

11) *uit eene wolck* = „uit de hemelse gewesten”. In de prentvoorstelling dier tijden gebeurde dit altijd uit „een wolck”.

12) *dat hy 't rijck vermeerder*: toespeling op de titel „Semper Augustus”.

Als een zegenaer van 't volck,
 En den knoop¹⁾ der Nederlanden
 90 Ongeschent²⁾ houde, en behoë
 Voor onduitsch gebit en tanden³⁾,
 Tot den lesten adem toe.
 Op dien wensch uit 's hemels transsen⁴⁾,
 Geeft de Keizerlijke kroon
 95 Op zijn hoofd nu schooner glanssen⁵⁾,
 En de Duitschen voor zijn' troon
 Roepen van omhoogh gedreven:
 Lang moet⁶⁾ *Leopoldus* leven.

1) *den knoop*: „de Unie”.

2) *ongeschent*: „ongeschonden”.

3) *voor onduitsch gebit en tanden*: „voor beledigingen en aanrandingen van niet keizerlike natieën.

4) *uit 's hemels transsen*: 't is n.l. Karel V, die dit wenst. Men lette op, hoe Karel weer de eenheid van alle Duitse landen wil. D. w. z. 't is Vondel, die dat Karel laat wensen, als een stem van boven.

5) *schooner glanssen*; Vondel zegt, dat door die wens uit de Hemel de betekenis van het Keizerschap nog hoger (en heiliger) waarde krijgt. De Duitsers voelen dit, laat V. voorkomen, nu ook; ze juichen de toekomstige eenheid toe, en met een door de Hemelse stem geheiligde geestdrift, roepen ze nu: „Lang enz.

6) *moet* = „moge”. De omschrijving v. d. optativus door middel van moeten kwam zeer veel voor, en was in 't Middelned., altans in de praesens, regel: „Gode moete u goeden avont geven”. (Reinaert).

UITGAVEN VAN J. B. WOLTERS TE GRONINGEN.

Aardrijkskunde van Nederland (uitgeg. door het Onderw.gezelschap „Bierum”) f 0,25	F. A. R. Beekman en G. A. C. van Goor, Duitsch Leesb. v. middelbare en andere scholen, I 17e druk f 0,50
Aardrijkskundig Schrijfboek van Nederland (Bierum). 9e druk 0,10	F. A. R. Beekman en G. A. C. van Goor, Duitsch Leesboek II 9e druk 0,75
Aardrijkskundig Schrijfboek van Nederland en zijne bezittingen (Bierum) 0,25	F. A. R. Beekman en G. A. C. van Goor, Duitsch Leesboek III 6e druk 1,00
Aardrijkskundig Schrijfboek van Europa en de Werelddeelen (Bierum) 0,20	F. A. R. Beekman en G. A. C. van Goor, Duitsch Leesboek IV, V à 1,00
Absentielijst. Ingericht voor 6 maanden Inger. v. 9 m. f 0,45 Inger. v. 12 m. 0,45	F. A. R. Beekman en G. A. C. van Goor, Oefen. in het spreken en schrijven der Duitsche taal, met Hulpboekje I 9e dr. 1,00
Agenda ten gebruike aan Inrichtingen v. Middelbaar en Gymnasiaal Onderwijs 0,50	F. A. R. Beekman en G. A. C. van Goor, Oefeningen II—III 5e druk à 1,25
Ch. Altena, Duitsche grammatica v. Ned. scholen 3e druk 0,50	F. A. R. Beekman en G. A. C. van Goor, Oefen. in het spreken en schrijven der Duitsche taal, m. Hulpboekje, uitg., B 1,50
Ch. Altena, Hochdeutsche Sprachlehre für niederländische Schulen. 0,50	F. A. R. Beekman en G. A. C. van Goor, Opgaven ter Vertaling, B. 1,00
R. v. Assen, Wandkaart v. Friesland, bijgewerkt tot heden, in 9 bladen, in losse bladen f 12,00: opgeplakt ongevernist f 21,00, gevernist 22,00	Fred. Berens, Deutsches Lesebuch für Handelsschulen 1,00
Atlasje van Nederland (Bierum) 2e druk 0,25	J. v. d. Berg, 1ste Teekenschrift v. d. lagere school 1—6. 7e druk à 0,10
Avonden (Hist.). Bundel, uitgeg. door h. Hist. Genootschap te Gron., ter gelegenheid van zijn tienjarig bestaan. Eerste bundel f 3,50; tweede bundel 4,50	J. v. d. Berg, Teekenschrift v. d. lagere school, cah. 1—4 9e druk à 0,15
J. D. Bakker, De kleine taalgids, A I, 1e en 2e halfjaar. 4e druk à 0,15	J. v. d. Berg, Teekenschrift v. d. lagere school, cah. 5—8 7e druk à 0,20
J. D. Bakker, De kleine taalgids, A II—IV f 0,30, V f 0,35, VI. 4e druk 0,50	F. Lz. Berghuis, Water- en burgerlijke bouwkunde, geb. 25,00
J. D. Bakker, De kleine taalgids, B I f 0,25, B II—IV. 3e druk à 0,25	Dr. J. Bergsma, Teksteritiek van den Karel ende Elegast 0,75
Dr. J. M. S. Baljon, Commentaar op het evangelie van Mattheus, geb. 5,25	Dr. J. Bergsma, Woordenb., bev. Drentsche woorden en spreekwijzen, compleet in 4 afl., bij inteek. à 1,25
J. van Baren, De vormen der Aardkorst 6,50	Dr. J. Bergsma, Syntactische Oefeningen 1,25
W. H. M. Bartels, Nederlandsche Schoolliederen Ia, Ib 4e druk à 0,20	Dr. A. van Berkum, Atlas der O. G. in kaarten en platen, ingen. f 2,75, geb. 3,50
W. H. M. Bartels, Ned. Schooll., II 4e dr. 0,25	D. B. Best, Easy Steps in English Composition I 2e druk 0,60
W. H. M. Bartels, Ned. Schooll., III 4e dr. 0,30	D. B. Best, Easy Steps, II 1,00
W. H. M. Bartels, Ned. Schooll., V 4e dr. 0,30	D. B. Best, Extr. f. transl. into Dutch 2e dr. 0,50
W. H. M. Bartels, Ned. Liederen, VI, 3e dr. 0,40	T. J. Bezemer, Door Nederlandsch Oost-Indië, gebonden. 7,50
Dr. J. W. Beck, L. Apul. fabula de Psyche 0,75	Bibliothek für Schule u. Haus (Deutsche). I. Jan Ligthart, Dennoch ein Bolz. Ein Schausp. für Kinder in 3 Aufz. Übersetzung von Fred. Berens. 0,50
Dr. J. W. Beck en Dr. J. v. Wageningen, Opst. ter oef. in de Grieksche Vormleer. I. Beginselen der Etymologie. 3e druk 1,00	II. John Habberton, Die besten Kinder v. d. Welt. Fr. Bearb. n. „Hel. Babies” von Fred. Berens 0,50
III. Verba op -μ en onr. verba 3e druk 1,00	III. Weruméus Buning, Erinner. eines Seekadetten. Bearb. v. Fred. Berens 0,50
IV. Opst. ter oef. in de Gr. synt. 2e druk 1,00	IV. Aus der frohen Schulzeit. Erz. von Berthold, Eckstein, Miss Braddon. Gesammelt Fred. Berens 0,50
Dr. J. W. Beck en Dr. J. v. Wageningen, Vocabul. bij de Gr. opst. I—IV 4e druk à 0,60	V. Fred. Berens, Die macht des Guten 0,50
F. A. R. Beekman, Voor Meisjesscholen. Oef. ten dienste voor het onderw. in de Duitsche taal met Hulpboekje 1,00	
F. A. R. Beekman, Korte Handl. bij het gebruik d. Oef. ten d. van het onderw. in de Duitsche taal 0,40	

Bibliotheek van Nederlandsche Letterkunde, uitgegeven door T. Terwey, voortgezet door Dr. C. G. N. de Vooy en J. Koopmans.		A. M. Bogaerts en M. J. Koenen, Practische Taalstudie I: Woorden en uitdr. 12e dr. f 1,25	
No. 1. Vondels Jephtha . . . 2e druk f 0,60		Pract. Taalst. II: Taal en Taalst. 7e dr. 1,25	
No. 2. Vondels Gijsbr. v. Aemstel 3e dr. 0,60		Pract. Taalst. III: Taalgebruik en Woordverklaring 7e druk 1,25	
No. 3. Uit Hoofts Nederlandsche historien 2e druk 0,60		S. A. Boorsma en S. Th. A. Goetz, Deutsches Lesebuch für die untern Klassen	1,00
No. 4. Huygens, De Zeestraet, Uit de zedeprinten. De stedestemmen en de dorpen 2e druk 0,60		Dr. H. Bos, De Planten. Beginselen der plantkunde 1,90	
No. 5-6. Bredero's Spaansche Brabander 2e druk 1,20		Dr. H. Bos, Beknopt Leerboek der Plantkunde 3e druk 2,90	
No. 7. De Genestet's Leekedichtjens door Dr. H. U. Meijboom . 2e druk 0,60		Dr. H. Bos, Leerb. der Plantk., I 2e druk 3,00	
No. 8. Uit van Effen's „Hollandsche Spectator”, door J. Koopmans . . . 0,60		Dr. H. Bos, Leerb. der Plantk., II 2e druk 4,50	
L. C. T. Bigot, Taalopg. ten d. van hen, die zich voorbereiden voor de akte van Hoofdonderwijzer(es) 0,40		H. Bos en B. W. Drenth, Notariële akten 0,75	
Bijdr. tot de kennis van de prov. Groningen en omgel. Streken, deel I, geb. f 5,50, deel II 5,50		Prof. J. Ritzema Bos, De Vogels. Leesb. voor school en huis 0,30	
J. Bickers, Het Nachtegaaltje 2- en 3st. Kinderliederen 9e druk 0,25		Prof. J. Ritzema Bos, Schetsen uit het dierenrijk 4e druk 0,40	
Mr. A. S. de Blecourt, Fivelgoër Landl. Dr. L. H. K. Bleeker, De zonde der gezindheid in het O. T. 0,50		Prof. J. Ritzema Bos, Landbouwdierkunde. Nuttige en schadelijke dieren van Nederland, 2e goedkoope uitgave, 2 dl. . . 9,00	
G. H. Bleeker en H. Marwitz, Schoolkaart van Palestina 6 bladen met handleiding 2e druk in losse bladen f 3,90; opgepl. ongev. f 10,00 gevernist 10,90		Prof. J. Ritzema Bos, Schoolplaten van voor de akkerbouw schadelijke dieren. 2 ser. elk v. 6 pl. m. geïll. handl., p. ser. onopgepl. à f 7,50; opgepl. op zw. cart. à 9,90	
G. H. Bleeker en H. Marwitz, Kleine Bijb. aardrijkskunde. Handl. bij de Schoolk. van Palestina, geïllustreerd . 3e druk 0,40		Prof. J. Ritzema Bos, Insectenschade op bouw- en weiland 2,50	
G. H. Bleeker en H. Marwitz, Nieuwe Schoolk. v. Palestina 4 bl. m. hdl. in losse bl. f 4,90; opgepl. ongev. f 12,00, gev. 12,50		Prof. J. Ritzema Bos, Ziekten en Besch. der Landbouwgewassen, I. . . 2e druk 0,90	
G. H. Bleeker en H. Marwitz, Wandkaart van Bijb. Gesch. 6 bl. m. hdl. in losse bladen f 5,90; opgepl. ongev. f 12,40, gev. 12,90		Prof. J. Ritzema Bos, Ziekten en Besch. der Landbouwgewassen, II . . 2e druk 0,90	
G. H. Bleeker en H. Marwitz, Bijb. aandr.k. Handl. bij de Wandk. van Bijb. Gesch. 1,00		Prof. J. Ritzema Bos, Begins. der Dierkunde 2e druk 0,90	
G. H. Bleeker en H. Marwitz, Schoolatlas voor Bijb. Gesch. in kaarten en platen 2e druk f 0,50, 25 Ex. en meer . . . à 0,40		Prof. J. Ritzema Bos, Lichaamsbouw en levensverrichtingen der huisd., I, II à 0,90	
J. H. Blum, Zestig jaartallen uit onze Geschiedenis 4e druk 0,075		Prof. J. Ritzema Bos, Ziekten en besch. der ooftboomen 4 dln. à 0,90	
J. W. Boerman en K. M. Knip, Natuurlijke Historie. Beknopt leerboek der dier- en plantkunde, voornamelijk ten dienste van kweek- en normaalscholen, I, Dierkunde, geb. 1,75		Prof. J. Ritzema Bos en Dr. H. Bos, Leerboek der Dierk., ing. f 2,90, geb. 8e dr. 3,50	
J. W. Boerman en K. M. Knip, Natuurlijke Historie, II, Plantkunde, geb. 1,75		Mr. P. G. Bos, Het stapelrecht 4,90	
Dr. J. Böeseken, Leerboek der Scheikunde ing. f 2,75, geb. 2e druk 3,25		P. R. Bos, Nederland en zijn Overzeesche Bezittingen 4e druk 0,25	
Dr. J. Böeseken, Ontwikkeling van enkele chemische problemen. 0,50		P. R. Bos, Aardrijkskunde voor de volkschool 10e druk 0,40	
Dr. J. Böeseken, Wisselwerkingen tusschen wetensch. onderz. en de org.-chem. techn. 0,50		P. R. Bos, Bekn. leerboek der aardrijkskunde, 12e geïllustreerde druk, herzien door J. F. Niermeyer. ing. f 2,25, geb. 2,60	
		P. R. Bos, Bekn. Leerboek der Land- en Volkenkunde, 5e geïll. druk, herz. door J. F. Niermeyer, geb. 1,75	
		P. R. Bos, Leerb. der Land- en Volkenkunde, 6e geïll. druk, herzien door J. F. Niermeyer, gebonden 2,75	
		P. R. Bos, Teekenatlas 4e druk 0,15	
		P. R. Bos, Teekenschrift . . . 3e druk 0,05	
		P. R. Bos, Atlas voor de Volksschool 22e druk, bewerkt door J. F. Niermeyer, ing. f 1,00, gec. f 1,40, geb. 1,75	
		P. R. Bos, School-Atlas d. geheele Aarde 18e druk, herz. door J. F. Niermeyer, gebonden 4,90	

P. R. Bos, Eerste Atlas voor de Volkssch., 9e druk, ingen. f 0,30, gec.	f 0,55	D. Boswijk en W. Walstra, Schoolwoordenboekje	f 0,25
P. R. Bos, Kleine Atlas v. Ned. en zijne Oost- en West-Ind. Bezittingen, 2e druk, ingen. f 0,60, gec.	0,85	D. Boswijk en J. G. Zijlstra, Het rekenen in de lagere school 1e en 2e stukje (getallen 1-20)	0,25
P. R. Bos, Kleine Atlas v. de Volkssch., 8e druk, ingen. f 0,50, gec.	0,75	D. Boswijk en J. G. Zijlstra, Het rek. in de lagere school 3-8 stukje	0,25
P. R. Bos, Geïllustreerde Atlas voor de Volkssch., 3e druk, ingenaaid f 1,00, gecartonneerd f 1,40, gebonden.	1,75	D. Boswijk en J. G. Zijlstra, Het rekenen 300 vraagstukken, voorlooper van het 6e stukje	0,25
P. R. Bos, Nederland in Woord en Beeld. Schoolplaten voor Aardr.k. ond. Volgens aquar. naar de natuur geteekend door B. Bueningck. 4 series, per serie f 7,50, opgeplakt op zwaar carton.	9,90	D. Boswijk en J. G. Zijlstra, Vijfhonderd rekenkundige vraagstukken	0,30
Handl. bij Nederland in Woord en Beeld door A. F. Cremer.	2,00	D. Boswijk en J. G. Zijlstra, Cijferoefeningen 2 deeltjes	0,25
P. R. Bos, Schoolkaart van Azië, in 4 bl. Staatkundig, in losse bl. f 6,50; opgepl. ongev. f 13,00, gevern.	13,50	D. Boswijk en J. G. Zijlstra, Theorie der Rekenkunde, I, 1e leerkr. 3e dr. f 0,50, I, 2e leerkring	0,50
P. R. Bos, Schoolkaart van Azië, in 4 bl. Natuurkundig, in losse bl. f 6,50; opgepl. ongev. f 13,00, gevern.	13,50	D. Boswijk en J. G. Zijlstra, Theorie der Rekenkunde, II	0,75
P. R. Bos, Wandk. van Midd., West- en Zuid-Europa in 9 bl., in l. bl. f 5,00; opgepl. ongev. f 16,00, gevern.	17,00	D. Boswijk en J. G. Zijlstra, Het Rekenonderwijs 1-6	0,25
P. R. Bos, Schoolkaart v. Gron., in 9 bl., in losse bladen f 10,00; opgepl. ongev. f 19,00, gevern.	20,00	D. Boswijk en J. G. Zijlstra, Handl. bij het Rekenonderwijs	1,25
P. R. Bos, Wereldkaart in 6 bl., in losse bladen f 5,00; opgeplakt ongev. f 14,00, gevernist	15,00	H. Bouman, Leesboekje, I 37e dr.	0,25
P. R. Bos, W. v. Gelder en R. R. Rijkens, Kaart van Java, in 4 bladen 3e druk, in losse bladen f 5,00; opgeplakt ongevernist f 14,00, gevernist	15,00	H. Bouman, Leesboekje, II 36e dr.	0,25
P. R. Bos, W. v. Gelder en R. R. Rijkens, Schoolk. v. Ned. O.-I., in 10 bl. m. hdl., 3e druk, in losse bladen f 15,50; opgepl. ongev. f 26,50, gevern.	27,50	H. Bouman, Leesboekje, III 33e dr.	0,25
D. Boswijk's Repetitieboeken.		H. Bouman, Leesboekje, IV 18e dr.	0,25
I. Vierhonderd Rekenkundige Vraagstukken en Opgaven	0,40	H. Bouman, Leesboekje, V 12e dr.	0,25
II. Tachtig Thema's met eenvoudige Taaloefeningen	0,40	H. Bouman, De 1e tr. v. h. leesond.	
III. Ruim driehonderd Taal- en Stijloefeningen	0,40	H. Bouman, in aanschouw.oef., 12 pl.	
IV. Vragen en Opgaven over de Aardrijkskunde van Ned., zijne Koloniën en Europa en over de Geschiedenis van ons Vaderland	0,40	H. Bouman, los f 2,90, opgepl. op zw. carton	4,90
D. Boswijk en E. Meijer, 1e verzameling rekenkundige vraagstukken	0,25	H. Bouman, Handl. aanschouwelijk leesonderwijs. 6e druk	0,90
D. Boswijk en E. Meijer, 2e verzameling rekenkundige vraagstukken	0,25	H. Bouman, Het gulden kinderboek geïllustreerd	1,25
D. Boswijk en E. Meijer, 3e verzameling rekenkundige vraagstukken	0,25	H. Bouman, Schooljaren, I 10e dr.	0,25
D. Boswijk en W. Walstra, Meetk. voor aanstaande onderwijzers	0,75	H. Bouman, Schooljaren, II 11e dr.	0,25
D. Boswijk en W. Walstra, Vragen en opgaven bij de Meetkunde.	0,30	H. Bouman, Schooljaren, III 9e dr.	0,25
		H. Bouman, Schooljaren, III, B.	0,25
		H. Bouman, Schooljaren, IV 6e dr.	0,25
		H. Bouman, Schooljaren, V 4e dr.	0,25
		H. Bouman, Schooljaren, VI 3e dr.	0,25
		H. Bouman, De eerste Schooljaren. 13 pl., los f 2,90, opgepl. op zwaar carton	4,90
		H. Bouman, Handl. bij het 1e leesonderwijs naar aanleiding van 13 platen	0,75
		Dr. Z. P. Bouman, Beknopt leerboek der Natuurkunde, I	1,75
		Dr. Z. P. Bouman, Beknopt leerboek der Natuurkunde, II	1,90
		B. E. Bouwman en Th. Verdenius, Neuere Prosa mit Erläuter. u. Hilfsb. I. Burg Neideck, Novelle von W. H. Riehl	0,90
		B. E. Bouwman en Th. A. Verdenius, Neuere Prosa mit Erläuter. u. Hilfsb. II. Tiergeschichten von Marie v. Ebner-Eschenbach, Heinr. Lee und J. V. Widmann, gebonden	0,90

Dr. Everh. Bouwman, Leerb. der Nat.k. voor beginnenden, I, gebonden 2e druk	f 1,75	II, 1e ged., geïllustr.	4e druk f 0,35
Dr. Everh. Bouwman, Leerb. der Nat.k. voor beginnenden, II, gebonden	2,25	II, 2e ged., geïllustr.	4e druk 0,35
Dr. Everh. Bouwman, Natuurk. Vraagstukken	1,50	Invulkaart van Nederland	0,05
Dr. Everh. Bouwman, Beknopt Leerboek der Natuurkunde, gebonden	2,90	A. F. Cremer, Jan Ligthart en R. Noordhoff, Samen op Reis, I. Aardrijksk. v. Ned. v. de lag. school, geïll. met 34 plaatjes, en 2 uitslaande kaartjes	0,40
Dr. J. W. Brinkgreve, Vocabularium op Herodotus' Historiae, geb.	2,25	A. F. Cremer, Jan Ligthart en R. Noordhoff, Samen op Reis, II. Aardrijksk. v. Ned. v. de lag. school, geïll. met 60 plaatjes, en 2 uitslaande kaartjes	0,40
E. ten Broeke, Tijdt. van de Vaderlandsche Geschiedenis	2e druk 0,15	A. F. Cremer, Jan Ligthart en R. Noordhoff, Samen op Reis, III. Aardrijksk. v. Ned. v. de lag. school, geïll. met 61 plaatjes, en 3 kaartjes, waarvan 2 uitslaand . .	0,50
E. ten Broeke, Leerb. der Vaderl. Gesch.	0,40	A. F. Cremer, Jan Ligthart en R. Noordhoff, Weet je den weg? Vragenboekje bij „Samen op reis I”	0,10
C. J. Brouwer en A. Bakker, Het voorbereidend lager onderw., met 28 platen .	1,90	A. F. Cremer, Jan Ligthart en R. Noordhoff, Weet je den weg? Vragenboekje bij „Samen op reis II”	0,10
K. ten Bruggencate, Hoofdz. der Engl. Grammatica	5e druk 0,75	A. F. Cremer, Jan Ligthart en R. Noordhoff, Weet je den weg? Vragenboekje bij „Samen op reis III”	0,10
K. ten Bruggencate, Leerboek voor het Engelsch	5e druk 1,25	Mr. W. C. I. J. Cremers, De gemeentewet	5e druk 6,00
K. ten Bruggencate, De Uitspr. van het Engelsch	4e druk 0,55	Branco van Dantzig, Spreekboek, I 2e dr.	0,25
K. ten Bruggencate, Nieuwe Engelsche grammatica	2e druk 1,00	Branco van Dantzig, Beknopte handleiding bij het onderwijs in spraakontwikkeling en het verbeteren van spraakgebreken, ten dienste van de Fröbelscholen . .	0,50
K. ten Bruggencate, Inleiding tot de Klankleer	0,60	C. van Deinse, Werktuigk. m. Vraagst.	1,25
K. ten Bruggencate, The Chimes by Ch. Dickens, with Notes and Elucidations (in English)	0,60	Mr. G. Diephuis, Het Nederlandsch Burg. Regt, 13 dl., 2e druk, ing. f 116,00, geb.	128,00
K. ten Bruggencate, The Chimes by Ch. Dickens, met Nederlandsche verklarende aantekeningen	2e druk 0,60	Mr. G. Diephuis, Handb. voor het Ned. Handelsrecht 3 dl.	2e druk 15,00
K. ten Bruggencate, The Cricket on the Hearth by Charles Dickens, met verkl. aantekeningen	3e druk 0,60	Mr. G. Diephuis, Handboek voor het Nederlandsch Burgerlijk Regt 3 dl., 3e dr.	ingen. f 15,00, geb.
K. ten Bruggencate, A Christm. Carol by Charles Dickens, with Notes and Elucidations	7e druk 0,60	H. Dietz en Kath. Leopold, Mijn eigen Boek 1e stukje geïll.	0,40
K. ten Bruggencate, Julius Caesar by W. Shakespeare, met verkl. aant. 3e dr.	0,50	Henr. Dietz en Kath. Leopold, Ons Boek, geïll. geb.	0,75
K. ten Bruggencate, The Merchant of Venice by W. Shakespeare, met verkl. aantekeningen	3e druk 0,50	Henr. Dietz en Kath. Leopold, Zonnestr. voor school en huis, met platen, 2 dln., gebonden	4e druk à 1,50
K. ten Bruggencate, Eng. Woordenb. I: Eng.-Ned.; II: Ned.-Eng. 4e druk door L. v. d. Wal. 2 dln. geb. in heel linnen f 5,40; geb. in half leer in één deel . .	5,40	D. Dijkstra, Tusschen Eems en Lauwers. Een leesb. over de geschiedenis van de stad en de provincie Groningen . . .	0,50
C. E. Bueninck en W. Walstra, Iets over dampkringslucht en verbrand. in verb. met het leven van dier. en plant. 2e dr.	0,75	H. C. P. Dirks, Lecture et Récit., 4e dr.	1,25
Dr. Th. Bussemaker, Over de waardeering der feiten in geschiedvorsching en geschiedschrijving	0,75	W. van Doorn, A midsummer-night's dream by W. Shakespeare. Annotated edition for schools	0,60
J. van der Chijs, Uitspraak Engelsch, met korte inleiding	0,50	K. Doornbosch en G. Duiven, Taal en Teeken, cursus in het zuiv. schr. onzer taal voor de lag. sch. (voorlooper) . .	0,25
A. F. Cremer, Nederland in Woord en Beeld. Handl. bij P. R. Bos' Schoolplaten, 4 seriën	2,00	K. Doornbosch en G. Duiven, Taal en Teeken 1-4e stukje	à 0,30
A. F. Cremer en Jan Ligthart, Op de Fiets door Nederland, I, 1e gedeelte, geïllustreerd	6e druk 0,35	B. J. Douwes, Prettig zingen, I-III . .	à 0,25
I, 2e ged., geïllustr.	6e druk 0,35	B. J. Douwes, Liedjes voor de kleintjes .	0,25
		B. J. Douwes, Tweest. liedjes v. de l. s.	0,25

J. Douwes en Mr. H. O. Feith, Kerk. Wetb. herz. d. J. Knottenbelt, geb.	5e druk	/2,50	voornaamste schrijvers der 19e eeuw, ingen. f 1,25, geb.	5e druk	/1,50
C. F. v. Duyl, EERSTE TRAP VAN HET TAALONDERW. Ser. A. Taal oef. Ser. B. Stijloef. A 1e st., 8e dr.	0,25		Kleine Bloemlezing	0,75	
C. F. v. Duyl, A 2e st., 11e dr.	0,25		J. L. Ph. Duijser en H. W. Groeneveld, Ned. Lectuur. Proza en Poëzie, I	4e druk	0,60
C. F. v. Duyl, A 3e st., 10e dr.	0,25		Ned. Lectuur, II	3e druk	0,75
C. F. v. Duyl, A 4e st., 7e dr.	0,25		Dr. C. A. Engelbregt, Latijnsch-Nederl. Woordenboek, geb.	4e druk	7,50
C. F. v. Duyl, A 5e st. Oef. in 't zuiver schr. Ned.	6e druk	0,50	Dr. A. H. G. P. v. d. Es, Grieksch-Nederl. Woordenboek, geb.	5e druk	7,50
C. F. v. Duyl, B 1e st., 2e dr.	0,25		Jhr. Mr. J. A. Feith, Uit Gron.'s Verl., geb.	3,00	
C. F. v. Duyl, B 2e st., 2e dr.	0,25		Jhr. Mr. J. A. Feith, De Ommel. Borgen en hare Bewoners in de 17e en 18e eeuw	2,25	
C. F. v. Duyl, B 3e st., 2e dr.	0,25		Dr. F. F. C. Fischer, Vocabularium op Caesaris bellum Gallicum	4e druk	0,75
C. F. v. Duyl, B 4e st., 2e dr.	0,25		Dr. F. F. C. Fischer, Vocab. op Xenoph. Anabasis, m. kaartje, in linnen 3e druk	1,40	
C. F. v. Duyl, Fransch Lees- en Vertaalb. I. Voorbereidende cursus	2e druk	1,00	Dr. F. F. C. Fischer, Oef. v. het onderw. in het Grieksch, I	1,50	
C. F. v. Duyl, Fransch Lees- en Vertaalb. II. Middelbare cursus	2e druk	1,00	Dr. F. F. C. Fischer, Oef. v. het onderw. in het Grieksch, II	1,60	
C. F. v. Duyl, Fr. Lees- en Vertb. III. 2e dr.	1,25		Dr. H. van Gelder, Leerboek der Oude Gesch. voor hoogere kl. Gymnasia, geb.	2,25	
C. F. v. Duyl, Leerboek der Fransche taal I, voorbereidende cursus	1,25		Dr. H. van Gelder, Algem. Gesch. I—II à	6,25	
C. F. v. Duyl, Het Juiste Woord, oef. t. vert. uit het Fransch	1,00		Dr. H. van Gelder, De ondeelh. der gesch.	0,50	
C. F. v. Duyl, Gramm. franc., ing. f 2,50, geb.	2,90		W. van Gelder, Kaart v. Java en Mad. 2e dr.	1,00	
C. F. v. Duyl, Grammaire française abrégée	1,75		W. van Gelder, Uit Indië de aarde rond, I—II	8e druk à	0,50
J. L. Ph. Duijser, Beknopt Leerb. Vaderl. Geschiedenis I—II	3e druk à	0,90	W. van Gelder, Gesch. v. N. O.—Indië 4e dr.	0,60	
J. L. Ph. Duijser, Overz. Gesch. des Vad.	0,90		W. van Gelder, Schoolatl. van Ned. O.—Ind. ing. f 1,50, geb.	9e druk	2,50
J. L. Ph. Duijser, De hoofd. v. de Gesch. des Vaderl. v. scholen v. voortgez. lag. onderwijs en de 1e kl. H. B. S., geb.	0,90		I. v. Gelderen, De Ned. taal in de lagere school. I 6e dr.	0,25	
J. L. Ph. Duijser, Beknopt leerboek Algem. Geschiedenis I—II	4e druk à	0,90	I. v. Gelderen, II 6e dr.	0,25	
J. L. Ph. Duijser, Overz. Alg. Gesch. 3e dr.	1,00		I. v. Gelderen, III 7e dr.	0,30	
J. L. Ph. Duijser, Hoofd. Alg. Gesch., geb.	1,00		I. v. Gelderen, IV 4e dr.	0,30	
J. L. Ph. Duijser, De vorsteh. van Europa	1,00		I. van Gelderen, Ons Ned. Gramm.-curs. H. B. S. en Gymnasia, I, II, III 6e dr. à	0,50	
J. L. Ph. Duijser, Nederl. taal oefen. 4e dr.	0,45		I. van Gelderen, De Cand.-Hoofddond. 5e dr.	0,75	
J. L. Ph. Duijser, Stel oefeningen voor de lagere school I—II	2e druk à	0,25	I. van Gelderen, Oefenklasse. Stijl- en taal-opgaven	8e druk	0,90
J. L. Ph. Duijser, Stel oefeningen III, 2e dr.	0,30		I. van Gelderen, Theorie en Practijk. Kleine Spraakkunst	4e druk	0,60
J. L. Ph. Duijser, 100 gem. stijloef. 6e druk	0,40		I. van Gelderen, Een Vijftigtal	2e dr.	1,00
J. L. Ph. Duijser, Ned. stijloefen., I 10e dr.	0,50		I. van Gelderen, Duitsch Woordenboek I: Duitsch-Nederl. geb.	2,90	
J. L. Ph. Duijser, Ned. stijloefen., II 5e dr.	0,75		II: Nederlandsch-Duitsch (ter perse) Charles Gide, Bekn. Leerb. d. Staath.k., voor Nedl. bew. door C. R. C. Herckenrath, gebonden	3e druk	3,90
J. L. Ph. Duijser, Practisch Taalb. 4e druk	0,60		Dr. E. Giltay, Plantenl., I, m. 48 fig., in linn.	0,90	
J. L. Ph. Duijser, Gram.-cursus b. h. onderw. in de Nederlandsche Taal, geb. 3e druk	1,00		Dr. E. Giltay, Plantenl., II, m. 28 fig., in linn.	0,90	
J. L. Ph. Duijser, Oef. b. d. gram.-curs. 3e dr.	0,60		Aug. Gittée, Lectures Françaises, 1e part.	0,50	
J. L. Ph. Duijser, Bekn. Overz. v. d. Gesch. der Nederl. Letterk. In linnen. 3e druk	1,00		F. S. Gomm, Elementary word-and phrase-book. Rev. by A. Picnot a. Iz. Gorter. 7e dr.	0,60	
J. L. Ph. Duijser, Overz. van de Geschied. der Ned. Letterkunde, geb.	7e druk	1,75	F. S. Gomm's Reader, Prosa a. Poetry, 7e dr.	1,25	
J. L. Ph. Duijser, Ned. Spraakk. geb. 2e dr.	1,50		J. Gras en A. de Visser, Oud-Israël en onze Bijbel. Leesb. v. Chr. Sch., I—II à	0,40	
J. L. Ph. Duijser, Hfdz. v. de Ned. Stijl, geb.	0,90		J. Gras en Ds. A. de Visser, Beknopt Handboek der Bijbelsche Archeologie, ten dienste van Chr. kweeksch., normaal., Chr. ond., Gods d. ond. en huisgez., geb.	1,90	
J. L. Ph. Duijser, Hfdz. d. Ned. Sprkk., geb.	0,75				
J. L. Ph. Duijser, De stud. v. h. Ned. 2e dr.	1,90				
J. L. Ph. Duijser en G. A. C. v. Goor, Taalc., I Letterk. leesboek I. Uit werken van de voorn. schrijvers, der 17e en 18e eeuw, ingen. f 1,25, geb.	4e druk	1,50			
Letterk. leesboek II. Uit werken van de					

J. C. G. Grisé, I. Oef. in de Eng. taal 6e dr. f 0,60	Dr. A. G. v. Hamel, Het zoeken v. „l'âme française" in de Letterkunde en de taal van Frankrijk. f 0,90
J. C. G. Grisé, II. Oef. in de Eng. taal 9e dr. 1,75	Dr. A. D. v. d. Harst, Leerb. d. Planimetrie 1,25
J. C. G. Grisé, III. Idiom and Grammar for Higher Forms, on an Inductive Plan, geb. 1,90	Dr. A. D. van der Harst, Inl. der Stereom. 0,50
A. W. Gravelaar, Leerb. der Rekenkunde 0,75	W. H. Hasselbach, Ned. Spraakkunst, I 1,75
A. W. Gravelaar, Rekenk. Vraagst. I, II à 0,50	W. H. Hasselbach, Ned. Spraakkunst, II 1,50
A. W. Gravelaar, Stelkund. Vraagstukken 0,50	J. Heeringa Gzn., Nederl. stijl, I. 4e dr. 0,75
A. W. Gravelaar, Stelkunde met Vraagst. 1,25	J. Heeringa Gzn., Nederl. stijl, II. 2e dr. 0,75
N. L. W. A. Gravelaar, Vraagstukken, I: Planimetrie. 2e druk 0,50	J. Heeringa Gzn., Nederl. stijl, III. . . . 1,25
N. L. W. A. Gravelaar, II: Stereometrie . 0,50	A. W. Heidema, Paardenfokkerij, I, geb. 0,90
N. L. W. A. Gravelaar, Leerb. d. Algebra, I 1,90	P. H. Heijnen, Leerb. der natuurkunde:
N. L. W. A. Gravelaar, Vraagst. (m. antw.) bij leerboek I. 0,50	I. Eerste curs. Mechan. ged. en Warmte, ingenaaid f 1,70, gebonden 2e druk 2,00
N. L. W. A. Gravelaar, Leerboek der Planimetrie. 3e druk 1,25	I. Tweede curs. Ingen. f 1,60, geb. 2e dr. 1,90
N. L. W. A. Gravelaar, Grondbeginselen d. Perspectief. 0,60	II. Geluid. Magnetisme en Electriciteit. Licht. Ingen. f 2,75, geb. . . 2e druk 3,25
T. Greidanus, Theorie der Rekenk. 3e dr. 1,50	P. H. Heijnen, Bekn. leerboek d. Natuurk. 2,90
T. Greidanus, Rekenvoorstellen. Theorie en Praktijk. 5e druk 1,25	P. H. Heijnen, Natuurk. Vraagst. 2e druk 0,90
T. Greidanus, Antw. op de rekenvoorstellen 0,10	P. H. Heijnen, Verbr.versch., ingen. f 1,25, geb. 2e druk 1,50
T. Greidanus, Leerboek Algebra, theorie en practijk 2 deelen à 1,70	P. H. Heijnen, De Methodiek v. h. Rekenen in de lagere school ten dienste v. Normaalkweekelingen (ter perse)
Dr. F. G. Groneman, Nat. vraagst. 7e dr. 1,25	Helge's Natuurk. Leesboekjes, uitgegeven vanwege het Ned. Onderw. Genootsch.
Dr. F. G. Groneman, 100 Vraagstukken tot herhaling 2e druk 0,50	Schetsen van Dieren, I . . . 20e druk 0,30
D. de Groot, L. Leopold en R. R. Rijkens, Ned. Letterk., 2 dln., ing. f 3,80, geb. 9e dr. 4,50	Schetsen van Dieren, II (bewerkt door Dr. H. Bos). 2e druk 0,30
F. de Groot, Beg. Handelsr., 3e, verm. druk 0,75	Schetsen van Planten, I . . . 14e druk 0,30
F. de Groot, Lrb. v. h. Handelsr., I. 5e dr. 1,25	Schetsen van Planten, II (bewerkt door H. Witte) 0,30
F. de Groot, Lrb. v. h. Handelsrekenen, II 1,75	Schetsen van Natuurverschijnselen, 1e stukje 6e druk 0,30
F. de Groot, Vraagstukken Handelsrek., met Inleiding en Antwoorden, I . . . 0,75	Schetsen van Natuurverschijnselen, 2e stukje (bew. d. K. Hofkamp) 5e druk 0,30
F. de Groot, Vraagstukken Handelsrek., met Inleiding en Antwoorden, II . . . 1,25	Schetsen van Delfstoffen . . . 10e druk 0,30
F. de Groot, Bekn. Leerboek Dubbel-Boekhouden 2e, vermeerderde druk. . . . 1,00	De Mensch 5e druk 0,30
C. Groustra, Terwey in Vragen en Opg. 0,35	Het Dierenrijk 2e druk 0,30
H. v. d. Gulden und Joh. Romp, Vom Bild zum Aufsatz 1,25	Het Plantenrijk f 0,30 De Plant . . . 0,30
Dr. D. van Gulik, Warmte en hiermede samenhang. verschijnselen . . (ter perse)	Dr. W. L. v. Helten, Kleine Ned. spraakkunst I, II 7e druk à 0,90
Dr. J. H. Gunning JHzn., Het Prot. Nederl. 1,90	Dr. W. L. v. Helten, Vondels taal. . . . 3,75
Dr. J. H. Gunning Wz., Staatsexamens cum effectu civili en de waarachtige vrijmaking van het Hooger Onderwijs . . . 1,25	Dr. W. L. v. Helten, Bijdr. t. de Vad. taalst. 0,60
J. H. A. Günther, A New Englisch Reader 1,25	Dr. W. L. v. Helten, Middelned. versbouw 1,90
J. H. A. Günther, Leerboek der Eng. taal met kaartje van Engeland. . . 7e druk 1,40	Dr. W. L. v. Helten, Middelnederl. spraakk. 7,50
J. H. A. Günther, A Handbook of the Engl. Lang. for the Use of Schools. 4e druk 1,90	Dr. W. L. v. Helten, Begripswijziging der woorden. 2e druk 0,50
J. H. A. Günther, A Manual of Engl. Pronunciation and Grammar, ingen. . . . 2,50	Dr. W. L. v. Helten, Die Altostniederfränkischen Psalmenfragm., die Lipsius'schen Glossen u. d. Altsüdmittelfränk. Psalmenfragm. 2 Theilen à 1,90
J. H. A. Günther, English Synonyms, ing. f 2,90, geb. 3,50	C. R. C. Herckenrath, Fransch Woordenb., 2 dln., in linnen, gebonden f 4,50; gebonden in één band in half leder . . . 4,50
Dr. R. N. de Haas, Scheikund. oefeningen 1,25	H. Hermans en Dr. J. Woltjer, Kleine atlas der Algemeene en Vaderl. geschiedenis, met afbeeldingen, ingen. f 1,00, geb. . 1,75
Dr. H. Haga, De ontw. d. natk. i. d. 19e eeuw 0,65	H. Hermans en Dr. J. Woltjer, Atlas der Algem. en Vaderl. gesch. in 30 k. en 43 pl., m. reg., ingen. f 2,90, geb. 4e druk 3,90
Dr. H. J. Hamburger, De Phys. Scheik. 0,75	
Dr. A. G. v. Hamel, La chaire de Français dans une Université Néerlandaise . . 0,60	

Mr. B. Hes, Het arbeidscontract, geb.	f 1,90	C. Honigh en G. J. Vos Az., Slotbundel, gebonden	3e druk f 1,25
Dr. Jan Pieter Heye, Vier Sprookjes, v. Holl. jongens en meisjes in poëzie 2e druk	0,30	C. Honigh en G. J. Vos Az., Een liedboek, I	0,25
Th. J. A. Hilgers, Indië in woord en beeld. Aardrijkskunde van Nederlandsch-Indië voor de lagere scholen	0,90	M. B. Hoogeveen, Leesplankje	0,75
J. Hobma en H. Wagenvoort, Sprokkel. Dr. Ph. J. Hoedemaker, Bijbelsche Gesch. I. Het oude Testament	0,50	Bij 10 ex. à f 0,65, bij 20 ex. à f 0,60, bij 30 en meer ex.	0,55
II. Het Nieuwe Testament	0,25	M. B. Hoogeveen, Eerste Leesb., 5de dr.	0,20
P. van Hoek, Beknopt leerb. der Scheikunde, I	0,90	M. B. Hoogeveen, Tweede Leesb., 4de dr.	0,20
P. van Hoek, Beknopt leerboek der Scheikunde, II	0,90	M. B. Hoogeveen, Derde Leesb., 4de dr.	0,20
D. Hoekzema, Gleanings from Engl. Prose, revised by Iz. Gorter and A. Picnot, ing. f 1,50, geb.	1,75	M. B. Hoogeveen, Vierde Leesb., 4de dr.	0,20
D. Hoekzema, English Poetry, ing. f 1,75, gebonden	2,00	M. B. Hoogeveen, Vijfde Leesb., 4de dr.	0,20
K. Hofkamp, Vertellingen van een' torenwachter	0,30	M. B. Hoogeveen, Zesde Leesb., 4de dr.	0,20
K. Hofkamp, Klokjes, nieuwe vertellingen van een Torenwachter	0,30	M. B. Hoogeveen, Klassikale Leesplank . Standaard voor de Klassikale Leesplank.	7,50
A. A. Hofman en B. Rootnat, Ons Land en Volk, I, geïllustreerd	0,30	M. B. Hoogeveen, Toelichting bij het Leesplankje en de Klassikale Leesplank met gekleurde uitslaande plaat, I	0,40
Ons Land en Volk, II, geïllustreerd.	0,30	M. B. Hoogeveen, Toelichting in uitgewerkte lessen bij het Leesplankje en de Klassikale Leesplank, II	0,40
Ons Land en Volk, Leiddr. bij het ond. in de Vaderlandsche gesch. 1e leerkr.	1,00	M. B. Hoogeveen, Handleiding bij het Aanvankelijk Leesonderwijs, geb.	1,25
Dr. A. F. Holleman, Twee richtingen der scheikunde	0,75	M. B. Hoogeveen, Voor Ouders, Beknopte Handleiding bij Hoogeveen's Leesplankje	0,25
Dr. A. F. Holleman, Leerb. der organische chemie, geb.	8,00	J. L. Hooftman en K. G. Houwen, Nederl. Indië, I	0,45
Dr. A. F. Holleman, Anorganische chemie, gebonden	8,00	J. L. Hooftman en K. G. Houwen, Nederl. Indië, IIa	0,45
Dr. A. F. Holleman, Praktische oefeningen in de organische chemie, geb.	1,90	J. L. Hooftman en K. G. Houwen, Nederl. Indië, IIb	0,45
Dr. A. F. Holleman, Over de beteekenis der physisch-chemische methoden voor de organische chemie	0,75	I. M. J. Hoog, 150 Synonymes	1,25
C. Honigh, Hoogduitsch Leesb. I. Herz. en omgewerkt door G. W. Spitzen 11e dr.	0,75	Dr. H. F. Huisken, Beschrijvende Meetkunde, met figuren	0,90
C. Honigh, Hoogd. Leesboek. II. 6e druk	1,00	Dr. H. F. Huisken en Dr. Z. P. Bouman, Hoofdzaken uit de Kosmografie	0,75
C. Honigh, Hoogd. Leesboek. III. 4e druk	1,25	Dr. J. Huizinga, Elidoor, Zangspel voor kinderen. Partituur met begel. f 2,90; zonder begel.	0,60
C. Honigh en G. J. Vos Az., A, I, 20e dr.	0,30	Tekstboekjes à f 0,40, 100 Ex. en m. à	0,05
C. Honigh en G. J. Vos Az., A, II, 20e dr.	0,30	Constantijn Huygens, Zedepr. v. Eijmael	0,60
C. Honigh en G. J. Vos Az., A, III, 18e dr.	0,30	Jaarboek der Rijks Universiteit te Gron., 1878-1907	1,90
C. Honigh en G. J. Vos Az., A, IV, 18e dr.	0,30	H. Jacobs en M. J. Koenen, Nederlandsche Spraakk. ten dienste voor stud. onderw. 3 dln., 2e druk, ing. à f 0,90, geb. à	1,25
C. Honigh en G. J. Vos Az., A, V, 16e dr.	0,30	F. A. W. Jaeger, Reinout, met 6 gekl. platen, gebonden	0,90
C. Honigh en G. J. Vos Az., A, VI, 14e dr.	0,30	Dr. W. J. A. Jonckbloet, Gedenkboek der Groningsche Hooge School, geb.	10,00
C. Honigh en G. J. Vos Az., B, I, 8e dr.	0,25	Dr. W. J. A. Jonckbloet en W. L. v. Helten, Nieuwe Refereinen v. Anna Bijns, I.	1,50
C. Honigh en G. J. Vos Az., B, II, 8e dr.	0,25	Dr. C. L. Jungius, Beknopt Handboekje der classieke Mythologie. De voornaamste sagen der Grieken en Romeinen	0,50
C. Honigh en G. J. Vos Az., B, III, 8e dr.	0,25	Dr. G. Kalf, Over de wording van litter. kunstwerken. Rede bij de aanvaarding van het Hooglamt aan de Rijks Universiteit te Leiden	0,75
C. Honigh en G. J. Vos Az., B, IV, 7e dr.	0,25	Dr. G. Kalf, Trou moet blijcken	2,50
C. Honigh en G. J. Vos Az., B, V, 7e dr.	0,25		
C. Honigh en G. J. Vos Az., B, VI, 7e dr.	0,25		
C. Honigh en G. J. Vos Az., C, I, 20e dr.	0,30		
C. Honigh en G. J. Vos Az., C, II, 17e dr.	0,30		
C. Honigh en G. J. Vos Az., C, III, 15e dr.	0,30		
C. Honigh en G. J. Vos Az., C, IV, 13e dr.	0,40		
C. Honigh en G. J. Vos Az., C, V, 11e dr.	0,40		
C. Honigh en G. J. Vos Az., C, VI, 8e dr.	0,40		

Dr. G. Kalf, Geschiedenis der Nederl. Letterkunde I, II en III, gebonden à 7,50 (Compl. in 6 à 7 deelen).		M. J. Koenen, Oefensch. d. spraakk. 2e dr. f 0,90	
U. D. Keiser, Schoolkaart van Nederland in 9 Bladen:		M. J. Koenen, Practische Stijl-leer in Lessen en Oefeningen	1,00
Uitgaaf zonder namen f 4,00; opgeplakt ongevernist f 13,00, gevernist . . .	14,00	M. J. Koenen, Ons Leesboek	0,60
Uitgaaf met namen f 5,00; opgeplakt ongevernist f 14,00, gevernist . . .	15,00	M. J. Koenen, Uit onze Letteren. Nieuwe Bloemlez., voor de laagste kl. Gymn., H. B. S., Kweek- en Normaalscholen, geb.	1,40
U. D. Keiser, Atlas v. Ned. in 14 kaarten	0,40	M. J. Koenen, Ned. Sprkk. in 50 lessen 4e dr.	1,90
Kellner-Kok, Beginselen van de leer der veevoeding, geb.	1,90	M. J. Koenen, Grondbeg. d. Ned. Spraakk.	1,00
Dr. J. H. Kern, De beoefening van de Nieuwengelsche tongvallen	0,65	M. J. Koenen, Proefsteen voor 't Examen	0,60
Dr. Alex. Klein, De strijd tusschen de bacteriën en het dierlijk organisme . .	0,50	M. J. Koenen, Korte lessen der Nederl. Spraakkunst met oef. en vragen 5e druk	0,60
S. F. Kleinbentink, A new English Grammar	1,75	M. J. Koenen, Kleine Ned. Spraakk. 2e dr.	0,50
P. J. Kloppers en R. Huizenga, Van Vorsten en Volken. Geill. leesboek voor de Christelijke Scholen	0,45	M. J. Koenen, Grammatica en Taal. . . .	0,90
J. Knottenbelt, Bijb. Onderwijs 4e druk	0,10	M. J. Koenen, Nederl. dictees 3e druk .	0,60
Dr. C. F. A. Koch, Chirurgische behandeling van inwendige ziekten	0,50	M. J. Koenen, Gr. uit de Ned. Spraakk.	0,25
M. J. Koenen, Een kleine sleutel bij Prac. Taalstudie, I	0,25	M. J. Koenen, Beknopt Handwoordenboek der Nederlandsche taal, geb.	1,25
M. J. Koenen, Het Nieuwe Taalb. Taal-, Stijl- en Dicteeroef. voor de volksschol:		M. J. Koenen, Verklarend Handwoordenb. der Nederl. taal, 7e herz. druk, geb.	2,50
Het Nieuwe Taalb., 1e stukje 19e druk	0,20	M. J. Koenen, Het Paraphraseeren. . .	1,00
Het Nieuwe Taalb., 2e stukje 18e druk	0,20	M. J. Koenen en Dr. E. Epkema, Bekn. Handwoordenb. der Grieksche, Rom. en Noordsche Mythologie geb. in linnen .	0,65
Het Nieuwe Taalb., 3e stukje 15e druk	0,25	K. Koerts, Bekn. Deutsche Spraakk., met oefeningen	1,25
Het Nieuwe Taalb., 4e st., 1e ged. 14e dr.	0,25	K. Koerts, Deutschl. und die Deutschen	1,25
Het Nieuwe Taalb., 4e st., 2e ged. 9e dr.	0,25	K. Koerts, Berlin und die Berliner. . .	1,50
M. J. Koenen, Het Nieuwe Taalb., voor voortgezet lager onderwijs en de 1e kl. van normaallessen, 5e stukje 11e druk	0,50	J. Kok, Handleiding bij het onderwijs aan Land- en Tuinbouwwinterkursussen.	
M. J. Koenen, Het Nieuwe Taalboek, 6e stukje	0,50	I. Plantkunde, in linnen	0,50
M. J. Koenen, Uit onzen Taalschat:		II. Scheikunde, in linnen	0,50
I. Kennen en Kunnen, als Voorlooper.	0,35	III. Bemeestingsleer, in linnen. 4e druk	0,50
II. Het Adm.-Examen, een reeks taal- en stijl-oefeningen	0,50	IV. Kennis van de grond, in linnen. 2e dr.	0,50
III. Het 1e Stelboek, 225 meth. gerangsch. Stel- en spreek-oefeningen	0,90	V. Dierkunde, in linnen	0,50
IV. Het 2e Stelboek, 320 meth. gerangsch. Stijl- en spreek-oefeningen	0,90	I. Kooistra, Zedelijke opvoeding, 6e, vermeerderde druk, gebonden	2,50
M. J. Koenen, Denken en Schrijven. Steloefeningen in 5 leerkringen:		W. Koops Azn., Handl. bij het onderw. in de Aardrijksk. v. Ned. o. d. lag. sch., I	1,90
Denken en Schrijven, 1e stukje, 6e druk	0,20	W. Koops Azn., Handl. bij het aardrijksk. onderwijs, II. Europa	1,50
Denken en Schrijven, 2e stukje, 5e druk	0,20	W. Koops Azn., Tweede reis door Nederl.	0,20
Denken en Schrijven, 3e stukje, 5e druk	0,20	Prof. Dr. B. J. Kowwer, Kraamverpl., geb.	4,50
Denken en Schrijven, 4e stukje, 4e druk	0,25	Mr. H. Krabbe, De werkk. van den Staat	0,60
Denken en Schrijven, 5e stukje, 4e druk	0,25	Mr. H. Krabbe, Administr. Rechtspraak	1,90
M. J. Koenen, Denken en Schrijven. Handl. ten gebruike bij de Steloefeningen . .	0,50	Mr. H. Krabbe, Die Lehre d. Rechtssouv. Beitrag zur Staatslehre, gebonden . .	4,50
M. J. Koenen, Geillustreerd Wordenb. der Nederlandsche taal	0,35	Mr. H. Krabbe, De idee der persoonlijkheid in de staatsleer	0,50
M. J. Koenen, Verklarend Zakwoordenb. der Nederlandsche taal.	0,35	C. Krediet, Cosmographie	1,25
M. J. Koenen, De hoofdzaken der Nederl. Spraakkunst, in 10 leerkringen 2e druk	0,35	W. Kreling, Beginselen d. meetk. 8e druk	1,75
		W. Kreling, Verz. van werkst. bij h. 1e ond.w. in het rechtl. teekenen 2e druk	0,90
		W. Kreling, Meetkund. vraagst. 3e druk	0,60
		Dr. E. F. Kruijf, Liturg. t. d. van Dien. der Ned. Herv. Kerk, ing. f 2,90, geb.	3,50
		G. C. F. v. d. Laan, Schrijfcursus (rechttopst.) een meth. reeks oefen. 10 Nos. 6e dr. à	0,10
		Korte h.d.l. m. lettert. bij d. schrijfc. 2e dr.	0,10
		G. C. F. van der Laan, Schrijfcursus (schuinschrift), 10 Nos. à	0,10

G. C. F. v. d. Laan, Ons Toonstelsel. Eenv. theorie der muziek, ingen. f 1,00, geb. f 1,25	L. Leopold, Blären v. allerlei boomen. 6e dr. f 0,30
G. C. F. v. d. Laan, 1e st. C, D, E 3e dr. 0,20	L. Leopold, Hoofdpersonen uit de Nederl. Letterkunde 2e druk 2,50
G. C. F. v. d. Laan, 2e st. C, D, E 3e dr. 0,20	L. Leopold, Nederlandsche schrijvers en schrijfsters der laatste eeuwen, m. portr., 4e druk, ingen. f 2,90, geb. 3,50
G. C. F. v. d. Laan, 3e st. C, D, E 2e dr. 0,20	L. Leopold en G. W. Lovendaal, Verzen en versjes, waarbij 12 kinderliederen met pianobegeleiding, I, II, gecart. 0,65
G. C. F. v. d. Laan, 4e st. C, D, E 2e dr. 0,20	M. Leopold, Natuurgenot. Leesboek voor de lagere school 6e druk 0,30
G. C. F. v. d. Laan, 5e st. C, D, E . . . 0,20	M. Leopold, De tolk, bloemlezing ter vertaling 5e druk 0,90
G. C. F. v. d. Laan, I DO, RE, MI 2e dr. 0,20	M. Leopold, Opv. in huis en school 8e dr. 1,25
G. C. F. v. d. Laan, II DO, RE, MI 2e dr. 0,20	M. en L. Leopold, Een sleutel, I. Rij van oorspronkelijke Prozastukken gebonden, 6e druk 1,90
G. C. F. v. d. Laan, III DO, RE, MI 2e dr. 0,20	M. en L. Leopold, Een sleutel, II, Rij van oorspronkelijke Gedichten, geb. 5e druk 1,90
G. C. F. v. d. Laan, IV DO, RE, MI . . . 0,20	M. en L. Leopold, Oud en Nieuw. Letterk. leesboek, I 4e druk, II 2e druk, ingen. à f 175, geb. 2,25
G. C. F. v. d. Laan, V DO, RE, MI . . . 0,20	M. en L. Leopold, Kleine Bloemlezing . . . 1,25
Landbouw-ongevallen-verzek. Rapport aan het Hoofdbest, d. Gron. Maatschappij van Landbouw en Nijverheid 0,50	L. bij de Ley, Leerboek der Rekenk., I. 1,50
Landb.-ongevallen-verzek. (Het Wetsontwerp op de —). Vervolg op het Rapport over „Landbouw-ongevallenverzekering” Geïllustreerde Land- en tuinbouw-bibliotheek onder red. v. F. B. Löhns, Prof. J. Ritzema Bos, P. van Hoek en Leonard A. Springer, per deeltje, gebonden in linnen, à J. J. Leliveld, Techn. woorden en uitdruk. (Nederl., Engelsch, Hoogduitsch). Geb. J. J. Leliveld, Eng. Leesboek voor Handelsscholen, gebonden 1,40	L. bij de Ley, Beknopt Leerboek der Rekenkunde 1,50
H. M. Leopold, Beginselen Hoogduitsch 2 dln. I 4e druk, II 2e druk 1,25	Jan Ligthart, Het paraphraseeren. Een toelichting, in 't bijzonder voor examencandidaten 0,60
Joh. A. Leopold, Hochd. Sprachschule 9e dr. 1,90	Jan Ligthart, Letterkundige Studiën I. De kleine Johannes, door Fr. van Eeden, gebonden 2e druk 1,75
Joh. A. Leopold, Deutsches Lesebuch. 2 dl. I 7e druk, II 5e druk 1,90	Jan Ligthart, Over Opvoeding. Paedag. Opstellen, gebonden 2,50
Joh. A. Leopold, Kleine Deutsche Sprachschule 5e druk 1,25	Jan Ligthart en H. Scheepstra, Het Boek van Ot en Sien, geïllustreerd met zwarte en gekleurde platen, gebonden 2,90
Joh. A. Leopold, Die wichtigsten Regeln der Deutschen Grammatik . . . 3e druk 0,50	Jan Ligthart en H. Scheepstra, Pim en Mien. Voorlooper van „Nog bij Moeder”, geïllustreerd, I 3e druk 0,30
Joh. A. Leopold, De Lagere School 2e dr. 1,75	Jan Ligthart en H. Scheepstra, Pim en Mien. Voorlooper van „Nog bij Moeder”, geïllustreerd, II 3e druk 0,30
Joh. A. Leopold, Spencer's Opvoed. 4e dr. 2,50	Jan Ligthart en H. Scheepstra, Pim en Mien. Voorlooper van „Nog bij Moeder”, geïllustreerd, III 2e druk 0,30
Kath. Leopold, Aanschouwingsl. 4e druk 1,10	Jan Ligthart en H. Scheepstra, Pim en Mien. Voorlooper van „Nog bij Moeder”, geïllustreerd, IV 2e druk 0,30
Kath. Leopold, Zeggen en Zingen in school en huis. Gelegenheidsversjes . . 0,40	Jan Ligthart en H. Scheepstra, Nog bij Moeder, I, geïllustreerd . . . 8e druk 0,35
L. Leopold, Meiregen . . . 1. A 30e dr. 0,30	Jan Ligthart en H. Scheepstra, Nog bij Moeder, II, geïllustreerd . . . 8e druk 0,35
L. Leopold, Dauwdroppels. 2. A 31e dr. 0,30	Jan Ligthart en H. Scheepstra, Nog bij Moeder, III, geïllustreerd . . . 6e druk 0,35
L. Leopold, Sneeuwvlokken 3. A 27e dr. 0,30	Jan Ligthart en H. Scheepstra, Nog bij Moeder, IV, geïllustreerd . . . 6e druk 0,35
L. Leopold, Mosroosjes . . . 4. A 32e dr. 0,30	Jan Ligthart en H. Scheepstra, Nog bij Moeder, I, geill. (uitgave in de vereenvoudigde spelling) 0,35
L. Leopold, Wildzang . . . 5. A 20e dr. 0,30	
L. Leopold, Klimop 6. A 15e dr. 0,30	
L. Leopold, Stofgoud 7. A 24e dr. 0,30	
L. Leopold, Bonte Steenen 8. A 14e dr. 0,30	
L. Leopold, Uit onze Gesch. 9. A 8e dr. 0,30	
L. Leopold, Meiregen . . . 1. B 15e dr. 0,30	
L. Leopold, Dauwdroppels. 2. B 14e dr. 0,30	
L. Leopold, Sneeuwvlokken 3. B 13e dr. 0,30	
L. Leopold, Mosroosjes . . . 4. B 12e dr. 0,30	
L. Leopold, Wildzang . . . 5. B 10e dr. 0,30	
L. Leopold, Klimop 6. B 9e dr. 0,30	
L. Leopold, Stofgoud 7. B 9e dr. 0,30	
L. Leopold, Bonte Steenen 8. B 4e dr. 0,30	
L. Leopold, Meiregen . . . 1. C 6e dr. 0,30	
L. Leopold, Dauwdroppels. 2. C 5e dr. 0,30	
L. Leopold, Sneeuwvlokken 3. C 4e dr. 0,30	
L. Leopold, Mosroosjes . . . 4. C 4e dr. 0,30	

Jan Ligthart en H. Scheepstra, Nog bij Moeder, II, geïll. (uitgave in de vereenvoudigde spelling)	f 0,35	Jan Ligthart en H. Scheepstra, De Wereld in! 2e serie , 3e stukje, geïll., 2e druk	f 0,40
Jan Ligthart en H. Scheepstra, Nog bij Moeder, III, geïll. (uitgave in de vereenvoudigde spelling)	0,35	Jan Ligthart en H. Scheepstra, De Wereld in! 2e serie , 4e stukje, geïllustreerd .	0,40
Jan Ligthart en H. Scheepstra, Nog bij Moeder, IV, geïll. (uitgave in de vereenvoudigde spelling)	0,35	Jan Ligthart en H. Scheepstra, Van Planten en Dieren. Op de Boerderij, I, A. Zomerhalfjaar, B. Winterhalfjaar, geïllustreerd	0,35
Jan Ligthart en H. Scheepstra, Dicht bij Huis, I, geïllustreerd	8e druk 0,35	Van Planten en Dieren. Bij den boschwachter, II, A. Zomerhalfjaar, B. Winterhalfjaar geïllustreerd	3e druk 0,35
Jan Ligthart en H. Scheepstra, Dicht bij Huis, II, geïllustreerd	8e druk 0,35	Jan Ligthart, H. Scheepstra en W. Walstra, Het volle Leven, 6 platen, winterhalfj., f 5,00, opgeplakt op zwaar carton . . .	7,50
Jan Ligthart en H. Scheepstra, Dicht bij Huis, III, geïllustreerd	7e druk 0,35	Handleiding	0,90
Jan Ligthart en H. Scheepstra, Dicht bij Huis, IV, geïllustreerd	7e druk 0,35	Jan Ligthart, H. Scheepstra en W. Walstra, Het volle Leven, 6 platen, zomerhalfj., f 5,00, opgeplakt op zwaar carton . . .	7,50
Jan Ligthart en H. Scheepstra, De Wereld in! 1e stukje, geïllustreerd	11e druk 0,40	Handleiding	0,90
Jan Ligthart en H. Scheepstra, De Wereld in! 2e stukje, geïllustreerd	10e druk 0,40	A. Lijsen, Michiel Adriaansz. de Ruijter, Woorden v. W. H. Hasselbach. 3e druk.	
Jan Ligthart en H. Scheepstra, De Wereld in! 3e stukje, geïllustreerd	10e druk 0,40	Met begeleiding f 1,75, zonder begeleid.	0,50
Jan Ligthart en H. Scheepstra, De Wereld in! 4e stukje, geïllustreerd	9e druk 0,40	A. Lijsen, Vrede op aarde, driestemmige cantate. Woorden v. W. H. Hasselbach.	
Jan Ligthart en H. Scheepstra, De Wereld in! 5e stukje, geïllustreerd	9e druk 0,40	Met begel. f 1,25, zonder begel.	0,50
Jan Ligthart en H. Scheepstra, De Wereld in! 6e stukje, geïllustreerd	8e druk 0,40	Tekstboekjes à f 0,10, 100 Ex. en meer à	0,05
Jan Ligthart en H. Scheepstra, De Wereld in! 7e stukje, geïllustreerd	7e druk 0,40	A. Lijsen, Leidens Strijd en Zegepraal. Kindercant. Woord. v. W. H. Hasselbach.	
Jan Ligthart en H. Scheepstra, De Wereld in! 8e stukje, geïllustreerd	5e druk 0,40	Met begeleid. 2e druk f 1,25, zond. begel.	0,50
Jan Ligthart en H. Scheepstra, De Wereld in! 1e stukje, geïllustreerd (uitgave in de vereenvoudigde spelling)	0,40	Tekstboekjes à f 0,10, 100 Ex. en meer à	0,05
Jan Ligthart en H. Scheepstra, De Wereld in! 2e stukje, geïll. (uitgave in de vereenvoudigde spelling)	0,40	A. Lijsen, Nova-Zembla (1596-1597). Kindercant. Woorden v. W. H. Hasselbach.	
Jan Ligthart en H. Scheepstra, De Wereld in! 3e stukje, geïll. (uitgave in de vereenvoudigde spelling)	0,40	Met begel. f 1,75, zonder begel.	0,50
Jan Ligthart en H. Scheepstra, De Wereld in! 4e stukje, geïll. (uitgave in de vereenvoudigde spelling)	0,40	Tekstboekjes à f 0,10, 100 Ex. en meer à	0,05
Jan Ligthart en H. Scheepstra, De Wereld in! 5e stukje, geïll. (uitgave in de vereenvoudigde spelling)	0,40	J. W. v. d. Linden, Bekn. Godsdiensleer	0,25
Jan Ligthart en H. Scheepstra, De Wereld in! 6e stukje, geïll. (uitgave in de vereenvoudigde spelling)	0,40	Loman's Nalatenschap, I.	2,90
Jan Ligthart en H. Scheepstra, De Wereld in! 7e stukje, geïll. (uitgave in de vereenvoudigde spelling)	0,40	A. Luinge en L. J. van Slogteren, Projectie-teekenen voor de Lag. school Serie A.	
Jan Ligthart en H. Scheepstra, De Wereld in! 8e stukje, geïll. (uitgave in de vereenvoudigde spelling)	0,40	No. 1-6	3e druk à 0,10
Jan Ligthart en H. Scheepstra, De Wereld in! 1e stukje, geïll. (uitgave in de vereenvoudigde spelling)	0,40	Schetsboekje	0,075
Jan Ligthart en H. Scheepstra, De Wereld in! 2e stukje, geïll. (uitgave in de vereenvoudigde spelling)	0,40	Serie B, No 1-6 (voor lagere en uitgebr. lager onderwijs)	2e druk à 0,125
Jan Ligthart en H. Scheepstra, De Wereld in! 3e stukje, geïll. (uitgave in de vereenvoudigde spelling)	0,40	Schetsboekje	0,10
Jan Ligthart en H. Scheepstra, De Wereld in! 4e stukje, geïll. (uitgave in de vereenvoudigde spelling)	0,40	Serie C, Persp. teek., 2 st., 1e f 0,15, 2e	0,20
Jan Ligthart en H. Scheepstra, De Wereld in! 5e stukje, geïll. (uitgave in de vereenvoudigde spelling)	0,40	Handleiding bij de Teekencah. Serie A-C	0,75
Jan Ligthart en H. Scheepstra, De Wereld in! 6e stukje, geïll. (uitgave in de vereenvoudigde spelling)	0,40	J. Z. t. Rodengate Marissen, Leerboek der Grondverbetering	0,90
Jan Ligthart en H. Scheepstra, De Wereld in! 7e stukje, geïll. (uitgave in de vereenvoudigde spelling)	0,40	J. Z. t. Rodengate Marissen, Algemeene Plantenteelt	2e druk 0,90
Jan Ligthart en H. Scheepstra, De Wereld in! 8e stukje, geïll. (uitgave in de vereenvoudigde spelling)	0,40	J. Z. t. Rodengate Marissen, Bijzondere Plantenteelt. 1e-4e deel: Bouwland à	0,00
Jan Ligthart en H. Scheepstra, De Wereld in! 1e stukje, geïll. (uitgave in de vereenvoudigde spelling)	0,40	J. Z. t. Rodengate Marissen, Bijzondere Plantenteelt. Vijfde deel: Grasland . .	0,90
Jan Ligthart en H. Scheepstra, De Wereld in! 2e stukje, geïll. (uitgave in de vereenvoudigde spelling)	0,40	Dr. J. C. Matthes, Regels voor de gesl. en spelling.	6e druk 0,60
Jan Ligthart en H. Scheepstra, De Wereld in! 3e stukje, geïll. (uitgave in de vereenvoudigde spelling)	0,40	Prof. Dr. Adolf Mayer, Resultaten der Landbouw-Scheikunde	1,90
Jan Ligthart en H. Scheepstra, De Wereld in! 4e stukje, geïll. (uitgave in de vereenvoudigde spelling)	0,40	Dr. J. H. Meerburg, Beginselen der Natuurkunde. Een Leerboek voor de Hoogere Burgerschool met vijfjarigen cursus:	
Jan Ligthart en H. Scheepstra, De Wereld in! 5e stukje, geïll. (uitgave in de vereenvoudigde spelling)	0,40	Eerste deel: Inleiding, Grondbeginselen	

der Mechanica, Zwaartekracht, Vloeistoffen, Gassen, Moleculaire werkingen, ingenaaid f 1,75, gebonden	f 2,40	A. Nuiver en O. J. Reinders, Nieuw 100-tal 1e Reeks	6e druk f 0,35
Dr. J. H. Meerburg, Beginselen der Natuurkunde. Tweede deel: Warmte, Geluid, ingenaaid f 1,90, gebonden	2,25	<i>Uitgave in de vereenvoudigde spelling</i> , in linnen	0,75
Dr. J. H. Meerburg, Beginselen der Natuurkunde. Derde deel: Licht, ingen. f 1,75, gebonden	2,10	(2e Reeks door O. J. Reinders).	
Dr. J. H. Meerburg, Beginselen der Natuurkunde. Vierde deel, Electriciteit en Magnetisme, ingenaaid f 2,50, gebonden	2,90	Oudheid en Middeleeuwen	7e druk 0,30
Dr. E. Mehler, Grieksch-Nederlandsch Woordenboek	3,90	Nieuwe Geschiedenis	7e druk 0,35
Dr. J. Mehler, Nederlandsch-Latijnsch Woordenboek, gebonden	3,90	Vaderlandsche Geschiedenis	11e druk 0,35
Dr. J. Mehler en Dr. H. O. de Jong, Bloeml. uit Xenophons Anab., als inl. tot de lect. der Griekse schrijvers, met aant.	1,50	Tijdrekenkundig overzicht der Vaderlandsche Geschiedenis met aantekeningen	11e druk 0,35
M. Menkes, Een abel spel van Lanseloet van Denemarken, m. inl. en aant. 2e dr.	0,30	Tijdrekenkundig overzicht bij de Algemeene Geschiedenis	4e druk 0,30
Dr. B. v. d. Meulen en J. Douwes, Het kompas, wegwijzer bij het onderwijs in de natuurkunde	2e druk 1,00	Tijdr. overz. bij de Vaderl. Gesch. 12e dr.	0,10
Dr. H. U. Meyboom, De Clemens-Roman, 2 dln., ing. f 7,00, geb.	f 7,80	Ons Vaderland	6e druk 0,75
G. J. Michaelis, Beknopt Leerboek der Werktuigkunde	2e druk 1,25	Stephan Olbrich, Sierheesters en Boomen, bew. door H. de Greeff en H. Stienstra.	1,50
F. F. Milatz en G. Reinders, Landbouwboekhouden, geb.	1,50	J. Oosterkamp, Punt C (tweede gedeelte) van het programma van het examen in de paedagogiek voor de akte van hoofdonderwijzer(es), geb.	2,50
Mr. W. Modderman—Drucker—Tichelaar, Handboek van het Romeinsche Recht, 3 dln., 4e druk, ing. f 16,00, geb.	17,50	J. Oosterkamp, Examenopgaven over onderwijs en opvoeding (voor de hoofdkte)	0,50
W. B. G. Molkenboer, Allereerste teeken-oefeningen 1—5	9e druk à 0,125	Joh. Oostveen, Handboek bij het Spreekonderwijs en bij de behandeling van spraakgebreken, ing. f 2,25, geb.	2,50
W. B. G. Molkenboer, Handleiding bij de Allereerste tekenoef., met een voorw. v. Jhr. Mr. Victor de Stueurs	2e druk 0,90	Wilhelm Ostwald, Grondslagen d. Chemie. Een inleiding tot alle chemische leerboeken vert. door Dr. W. P. Jorissen, ingenaaid f 4,50, gebonden	4,90
Dr. J. W. Moll, De invloed van Darwins afstammingsleer op de Botanie	0,65	A. Picnot, Outlines of English Literatuur, 2e druk ingen.	1,25
Dr. J. W. Moll, Handb. der Plantbeschr.	1,90	A. Picnot, A short sketch	0,40
Dr. J. W. Moll, Handboek der Botanische Micrographie, gebonden	4,25	A. Picnot, A concise grammar of the English language	0,75
Pol de Mont, Inleiding tot de Poëzie, ing. f 2,90, geb.	3,50	A. Picnot and Iz. Gorter, New Gleanings from English Prose, 2e dr. ing. f 1,50, geb.	1,75
J. van der Most, Handels-aardrijksk., I.	1,00	Dr. H. J. Polak, Vox clamantis. Eenige beschouw. over voorgestelde facultatief van het Grieksch op de Gymnasia	0,60
J. van der Most, Handels-aardrijksk., II.	1,90	Dr. H. J. Polak, De aesthet. waardeering d. Griekse letteren voorheen en thans	0,60
Dr. P. J. Muller, Handb. der Dogm., ten dienst der Ned. Herv. Kerk, geb. 2e dr.	4,90	Mr. A. Polak, Bijna 200 Millioen. Overzicht der staatsuitgaven en inkomsten, geb.	1,90
M. G. van Neck, Preparatory English Prose	8e druk 0,90	Ch. Poortman, Vioolschool, I, 4e druk, ingen. f 2,90, geb.	3,75
M. G. v. Neck, Easy English Prose, 5e dr., ...	1,00	Ch. Poortman, Vioolschool, II, ing. f 3,50, gebonden	4,50
M. G. v. Neck, Advanced English Prose	1,25	Ch. Poortman, Vijftien Etudes	2e druk 1,00
M. G. v. Neck, A concise history of English Literature	4e druk 0,75	Ch. Poortman, Vreemd en Eigen. Voor een of twee violen	1,50
J. D. v. Noppen, Leerb. d. Aardrk. 3e dr. f 1,50, gebonden	1,90	G. van Poppel, De hoofdzaken der Duitsche spraakleer. Een repetitieboekje voor de hoogste kl. Gymn., H. B. S. en middelbare handelsscholen	0,45
E. C. Noyens, Nieuwe schrijfcursus voor loopend schrift voor de eerste leerjaren, compleet in vijf nummers	à 0,08	M. Pott, Aardrijksk. Woordenboek, geb.	2,90
J. F. Niermeyer, De Oost en de West (<i>ter perse</i>)		H. de Raaf, Punt A	4e druk 0,60
		gebonden in een deel	2,25
		Revised Editions. I. Baroness Orczy, The Scarlet Pimpernel, edited by J. C. G. Grase and A. E. H. Swaen, gebonden	1,50

Revised Editions. H. H. G. Wells, Wheels of Chance, edited by J. C. G. Grasé and A. E. H. Swaen (<i>ter perse</i>)		C.-M. Robert, Gramm. française, gebonden 4e druk (<i>ter perse</i>)	
D. Reinders, Uit het hoofd. Een cursus voor kweekelingen en onderwijzers ter oefening in het oplossen van vraagstukken uit het hoofd	f 0,75	C.-M. Robert, Exercices sur la grammaire française, deux parties 4e druk	f 1,90
D. W. Reinders, Repetitor of 44 repetitielessen in 't rekenen	0,40	C.-M. Robert, Questionn. de la Gramm. française	0,30
G. Reinders, Algemeene veeteelt, in lin.	0,90	C.-M. Robert, Matér. préparat. Exerc. de traduct. et de rédact., direct. et conseils	1,25
G. Reinders, Rundveeteelt, in linnen . .	0,90	C.-M. Robert, Tot eigen Oefening 2e druk	1,00
G. Reinders, Schapen en Varkenst., in lin.	0,90	C.-M. Robert, Études et Glanures, prem. et deuxième série	0,80
O. J. Reinders, Een nieuw honderdtal, 2e Reeks	0,35	C.-M. Robert, Lect. Grad. I. Édit. A 21e dr.	1,00
O. J. Reinders, Kleine Vad. Gesch. 5e dr.	0,30	C.-M. Robert, Lect. Grad. I. Édit. B. 9e dr.	1,00
O. J. Reinders, Hoofdpers. uit de Vad. Geschiedenis 2 stukjes	0,45	C.-M. Robert, Guide pour les Exerc. d'éluc. et de convers. des Lect. graduées . .	0,50
Dr. C. H. van Rhijn, Het oudste Christend.	0,65	C.-M. Robert, Lectures Graduées II. La France et les Français	1,25
Dr. R. Rijkens, De invl. van de school en de leerm. op het gezichtsverm. der leerl.	1,25	Lectures Graduées III. Paris et les Parisiens	1,50
E. Rijpma, Gids bij de studie der Nederl. Letterkunde. Vooral ten dienste van candidaat-hoofdonderwijzers, 2 dln. . . .	0,90	C.-M. Robert, La Lyre franç., I. gec. 4e dr.	0,60
F. v. Rijsens, Vaderl. Geschieden. voor de lagere school	0,30	C.-M. Robert, La Lyre franç., II, gec. 2e dr.	0,80
F. v. Rijsens, Leesboek over de Gesch. des Vaderlands	0,35	C.-M. Robert, Phraséologie française. Rép. systém. de proverbes etc. geb.	3,90
F. v. Rijsens, Beknopte Geschiedenis des Vaderlands	0,75	J. F. Rode, Nos fautes de franç. 5e druk	0,60
F. v. Rijsens, Gesch. des Vaderl. 9e druk, ing. f 1,75, geb.	2,00	J. F. Rode, Pour s'entraîner au langage technique français	1,75
F. v. Rijsens, Geschiedenis van ons Vad. 4e druk, ing. f 3,50, geb.	3,90	Dr. IJ. H. Rogge, Demosthenes. Eerste Philipp. Redev. en Olynthische Redev.	0,60
F. v. Rijsens, Hist. Lectuur (Vad. Gesch.), gebonden	1,50	Dr. IJ. H. Rogge, Demosthenes' contra Boeotum, pro Phormione, contra Cononem contra Calliclem. Met aant. . . .	0,60
F. v. Rijsens, Historisch Leesboek II (Alg. Gesch.), geb.	1,50	P. Roorda, De Klankleer en hare pract. toepassing bij de beoefening der nieuwe talen	1,25
F. v. Rijsens, Algemeene Gesch. in bekn. vorm	0,35	B. Rosier en L. de Vries, Teekenen, Meten en Rekenen, Oef. voor de lagere school, 4 stukje	0,20
F. v. Rijsens, Hoofdpers. uit de Alg. Gesch. I. (Oudheid en Middeleeuwen) 3e druk	0,40	B. Rosier en L. de Vries, Pract. Rekenonderw. voor de lag. sch., 1e st., 2e dr.	0,30
F. v. Rijsens, Overzicht der Algemeene Geschiedenis	0,90	Practisch Rekenonderwijs, 2e st., 2e dr.	0,30
F. v. Rijsens, Algemeene Geschiedenis 7e druk, ing. f 1,75, geb.	2,00	Practisch Rekenonderwijs, 3e st.	0,25
F. v. Rijsens, Leerboek der Algemeene Geschiedenis ing. f 3,50, geb.	3,90	Practisch Rekenonderwijs, 4e st., 2e dr.	0,25
F. v. Rijsens, Onze Oranjevorst, ing. f 1,40, geb.	1,75	Practisch Rekenonderwijs, 5e st., 2e dr.	0,25
F. v. Rijsens, Gesch. der Nederl., geill. ingenaaid f 1,60, gebonden	1,90	Practisch Rekenonderwijs, 6e st.	0,25
C.-M. Robert, Kleine Fransche Spraakkunst	0,60	B. Rosier en L. de Vries, Eenv. Rekenen Rekenboek voor de lagere school, I . .	0,20
C.-M. Robert, Exerc. élém. de gramm. française	0,60	Eenvoudig Rekenen, II, III	0,25
C.-M. Robert, Abrégé de la grammaire française	1,00	Eenvoudig Rekenen, IV—IX	0,20
C.-M. Robert, Exerc. sur l'Abrégé de la grammaire française	1,00	Dr. J. J. Le Roy, Grondbegr. der natuurk.	1,25
C.-M. Robert, Recueil de traduct. 8e druk	0,75	Dr. J. J. Le Roy, Natuurkennis van den gezonden Mensch	1,60
		Dr. J. J. Le Roy, De menschelijke bewegingstoestel	1,25
		Dr. J. J. Le Roy, Nat.k. Lessen I 3e dr.	1,60
		Dr. J. J. Le Roy, Nat.k. Lessen II 3e dr.	1,75
		Dr. J. J. Le Roy, Nat.k. Lessen III 3e dr.	1,90
		Dr. M. Salverda—Le Roy, Handl. bij het onderw. in de beginselen der Plant- en Dierkunde	3,75
		H. Scheepstra, Onderwijs en Opvoeding gebonden	2,50

H. Scheepstra, K. Veldkampen W. Walstra, Spreken en Lezen, geïllustreerd, vier stukjes 4e druk à f 0,25	Dr. C. D. Schönfeld, Bekn. leerboek der vlakke en bolv. Trigonometrie 3e druk f 1,00
H. Scheepstra, K. Veldkampen W. Walstra, Handleiding bij Spreken en Lezen . . . 1,00	School en Leven, Weekblad voor opvoeding en onderw. in School en Huisgezin, 8e jaargang fr. p. p. 3,90
H. Scheepstra en W. Walstra, Natuurkennis voor de Volksschool.	M. J. Schröder, Handleiding bij de Receptuur, 3e druk, geb. 4,90
I. Planten en Dieren . . . 8e druk 0,40	M. J. Schröder en Dr. H. G. de Zaaier, Handl. bij het onderw. in de Receptuur. I. Scheikunde, bewerkt door Dr. M. J. Schröder 2e druk 2,90
II A. Planten en Dieren . . . 6e druk 0,40	II. Pharmacognosie, bewerkt door Dr. H. G. de Zaaier. 2,00
III A. Planten en Dieren . . . 5e druk 0,40	III. Natuurk., bew. d. M. J. Schröder 2e dr. 1,90
II B. Natuurkunde 5e druk 0,35	IV. Latijn, bew. door H. J. Spitzzen 2e dr. 1,75
III B. Natuurkunde 4e druk 0,35	V. Oefeningen in het vertalen van recepten, bew. door M. J. Schröder, geb. 2,75
H. Scheepstra en W. Walstra, Handl. bij de natuurk. voor de Volksschool 2e druk 1,25	VI. Repetitorium voor receptuur, scheik. en natuurk., bew. door C. G. Baert, geb. 2,50
H. Scheepstra en W. Walstra, Twintig pl. voor aanschouwingsonderwijs, 1e serie f 8,00; opgepl. op zwaar carton 3e druk 14,50	B. H. Schroven, Aardrijkskundig-landbouwkundige beschrijving van Nederl. 0,90
H. Scheepstra en W. Walstra, Handl. 6e dr. 1,00	P. A. Schwippert, Elementar-Wörter- u. Phrasen-Sammlung 0,75
H. Scheepstra en W. Walstra, Ambachten en bedrijven, vijftien pl. voor aanschouwingsonderwijs, 2e serie f 10,00; opgepl. op zwaar carton 2e druk 16,00	John Huddleston Slater, A conc. gramm. of the English Language, for the use of dutch Students 5e druk 0,90
H. Scheepstra en W. Walstra, Handleiding 2e serie 2e druk 1,50	G. van der Sman, Overz. van ons Staatsbestuur, met verwijz. naar onze gesch. met 2 gekleurde kaartjes 0,75
H. Scheepstra et W. Walstra, l'Enseignement intuitif à l'école primaire. Traduit du Néerlandais par Aug. Gittée . . . 1,00	Dr. J. H. Smit en Dr. H. Smit, Bloemlezing uit Caesar's Gallischen oorlog met aantekeningen 0,75
H. Scheepstra et W. Walstra, Arts et manufactures. Traduit du Néerlandais par Aug. Gittée 1,00	Dr. H. Snellen Jr., Handleiding bij het oogheelkundig onderzoek, gebonden . . 2,75
H. Scheepstra en W. Walstra, Schoolwandelingen 0,25	Dr. J. S. Speyer, Observations et emendat. 1,50
H. Scheepstra en W. Walstra, Bekn. Gesch. v. de opv. en h. onderw., vooral in Nederl. (Punt D van het progr. v. de hoofdaacte), ing. f 2,90, geb. 4e druk 3,50	Dr. J. S. Speyer, Lat. Spraakk., I, 3e dr. 1,00
Mr. C. J. H. Schepel, Aanleg van Tramwegen op openbare wegen. 1,25	Dr. J. S. Speyer, Lat. Spraakk., II, 3e dr. 1,90
H. Schierbeek, Schoolk. van Europa, in 6 bl. 3e druk. In losse bl. f 15,00; opgepl. ongevern. f 24,00, gev. 25,00	Dr. J. S. Speyer, Mos Majorum 0,75
A. G. Schilp en H. Wagenvoort, In en om de School. 1-2e stukje 4e druk à f 0,30; 3-6e stukje. 3e druk. 0,35	Dr. J. S. Speyer, De Brahmanen en hunne beteekenis voor het Indische Volk . . 0,75
J. Schmal, De Nijverh. v. kinderen, I 3e dr. 0,35	H. P. Steenhuis, Looft den Heer! 3e dr. à 25 Ex. en meer à 0,60
J. Schmal, De Nijverheid voor kinderen, II 0,35	H. P. Steenhuis, Laus Deo 1,25
H. Scholte, Hoeveel en Waarom? 1e-5e deeltje, A en B 8e druk à 0,15	25 Ex. en meer à 0,90
H. Scholte, Hoeveel en Waarom? 6e d. 6e dr. 0,25	H. P. Steenhuis, De Harmoniumspeler, 4e druk ingen. f 2,00, geb. 2,50
H. Scholte, Hoeveel en Waarom? 7e d. 4e dr. 0,25	H. P. Steenhuis, Aan 't Harmonium, ing. f 2,00, geb. 2,50
H. Scholte, Rek. pl. bij „Hoev. en Waarom” 0,05	H. P. Steenhuis en M. Weersma, Christ. zangen, met begeleiding voor orgel of piano I, II à 1,90
H. Scholte, Handleiding bij „Hoeveel en Waarom”, geb. 2e druk 2,25	Zonder begel. à f 0,75. 25 Ex. en meer à 0,50
H. Scholte, Practisch Rekenboek . . . 0,25	A. W. Stellwagen, Proza 2,50
H. Scholte's Rekenbord 10,00	R. L. Stevenson, Treasure Island, annot. and illustr. by C. Timmerman, Auth. edit. 1,25
Dr. C. D. Schönfeld, Beknopt leerboek der Planimetrie 5e druk 1,00	Joh. Storm-Robert, Fransche spr. oef. t. gelijktijd. beoef. van de spraakk. en de gesproken taal, <i>Middelcursus</i> 4e druk 1,25
Dr. C. D. Schönfeld, Beknopt leerboek der Stereometrie 3e druk 1,00	Joh. Storm-Robert, Fransche spreekoef. <i>Hoogere Cursus</i> 1,40
Dr. C. D. Schönfeld, Vraagstukken over Planimetrie en Stereometrie . 2e druk 0,60	W. Struik, Chapitres détachés (<i>ter perse</i>)

Dr. W. F. R. Suringar, Zakflora 9e dr. geb. f 2,50	C. G. Tromp, Frohe Stunden. Deutsches Lesebuch für holländ. Lehranstalten, I f 0,90
De Nieuwe Taalgids, onder redactie van B. J. Koopmans en Dr. C. G. N. de Vooy. 2e Jaargang, per Jaarg. f 3,50 fr. p. p. 3,80	C. G. Tromp, Frohe Stunden. Deutsches Lesebuch für holländ. Lehranstalten, II 1,25
T. Terwey, Nederlandsche Spraakkunst Herzien door M. Mieras, 14e druk, ing. 1,25	C. G. Tromp, Wort und Satz. 2e druk 0,60
T. Terwey, Korte Nederl. Spraakkunst Herzien door M. Mieras. . . 16e druk 0,60	C. G. Tromp, Oef. bij Altena's Duitsche Grammatica 0,50
T. Terwey, Oef. bij de Korte Ned. Spraakk. Herzien door M. Mieras. . . 15e druk 0,60	W. Uittenbogaard, Vertaaloef. op Dr. L. Wirth's synonyme, homonyme Redensarten etc. 1,00
T. Terwey, Beginselen der Ned. Spraakk. Herzien door M. Mieras. . . 9e druk 1,00	W. Uittenbogaard, Sammlung der Examenaufgaben Deutsch-Niederl. für das Elementardiplom, a. d. Jahren 1893-1907 1,00
Testamentum Novum Graece, instruxit Dr. J. M. S. Baljon 7,50	Vaktijdschrift voor Onderwijzers, 11e jaargang, per jaarg. f 2,50, fr. p. p. . . . 2,80
A. Teunisse en A. M. v. d. Velden, Nuttige Handwerken voor Meisjes. . . 10e druk 1,25	Dr. J. S. v. Veen, Beknopt overzicht der Grieksche mythologie . . . 4e druk 0,60
Dr. A. v. Thijn, Leerb. der Stereometrie 2,25	Dr. S. D. v. Veen, Trakt. 1-34 à f 0,01, 100 Ex. f 0,75, 500 Ex. 3,00
Dr. A. v. Thijn, Leerb. der Algebra, I, II à 1,25	Dr. S. D. v. Veen, Het ware socialisme. . . 0,40
Dr. A. v. Thijn, Leerb. der Algebra, III 1,60	Dr. S. D. v. Veen, De Gereformeerde Kerk van Friesland in de jaren 1795-1804 . 2,90
Dr. A. v. Thijn, Beknopt leerboek der Vlakke driehoeksmeetk. 1,25	Dr. S. D. v. Veen, Levensbrevier. Woorden uit den Bijbel. 0,50
Dr. A. v. Thijn, Leerboek der Vlakke Meetkunde, I. 1,25	2e goedk. dr. à f 0,15, 25 Ex. en meer à 0,10
Dr. A. v. Thijn, Leerboek der Vlakke Meetkunde, II, met opgaven 1,25	Dr. S. D. v. Veen, Uit 3 eeuwen, ing. f 2,50, gebonden 2,90
Dr. A. v. Thijn, Beknopt leerboek der Stereometrie 1,25	Dr. S. D. v. Veen, Het acad. ond.w. in de gesch. van het Christendom 0,65
G. Tiemersma, 300 meetk. opg. 2e druk 0,30	Dr. S. D. v. Veen, Kracht tot arbeid. Toespraak tot studenten 1,25
G. Tiemersma Hzn., Rekenboek voor Ambachtsscholen 1e serie A I. 0,25	Dr. S. D. v. Veen, Historische Studiën en Schetsen, gebonden 2,50
1e Leerjaar. - Timmeren 0,25	K. Veldkamp, De invoering van spreekonderwijs als vak 0,65
1e Leerjaar. - Meubelmaken en Huissch. 0,25	K. Veldkamp, Vocalisen voor gem. koor 0,75
1e Leerjaar. - Smeden en Bankwerken. 0,25	K. Veldkamp, Klankschoonh. bij den zang 1,00
Van alle Tijden, onder red. v. C. G. Kaakebeen en Jan Ligthart. 0,30	K. Veldkamp, Spreekcoef. (ter verkr. van gezonde, natuurl., duidel., klankr., buigz. spraak), ing. f 1,40, geb. 1,75
1. Esmoreit, abel spel u. d. 14e eeuw 3e dr. 0,30	K. Veldkamp, Voor jonge Moeders. (De bew. der spr.ontw. in de eerste levensj.) 0,25
2. Beatris, naar het Haagsche handschrift uitgegeven 0,40	K. Veldkamp, Wenken, betr. h. verhelpen der spraakgebreken in de klasse . . . 0,25
C. Timmerman, English for beginners. ill. 0,40	K. Veldkamp, Spaar uw keel! Het juiste gebruik der stem. Voor predikanten, leeraren, onderwijzers, enz. 0,25
C. Timmerman, Reader and home lesson book. Part I 0,45	J. Versluys, Beginselen der nieuwere meetkunde 5e druk 0,60
C. Timmerman, Reader and home lesson book. Part II. 0,80	J. Versluys, Leerboek der vlakke meetkunde 10e druk 1,25
C. Timmerman, The First Reader 2e dr. 1,25	P. A. Versluys, Gesch. van het Vaderland 0,75
C. Timmerman, The Second Reader. ill. 1,25	A. C. E. Veth, Gramm. simpl. à l'us. d. cl. supér. es écol. moy. d. gymn. etc. . . . 0,75
C. Timmerman, First Exercises in English Grammar 2e druk 0,75	A. C. E. Veth, Exerc. Surt. à l'us. de ceux qui se serv. de la „Grammaire simplifiée“ 0,75
C. Timmerman, Dutch Texts. 2e druk 0,60	N. J. Visscher, Tal v. oplossingen v. d. Rek. vraagst., opgeg. bij het Acte-Examen (77a) 1905 in de 1e inspectie 0,75
C. Timmerman, Think in English. Exerc. in English Composition, illustrated first series 3e druk 0,60	A. de Visser, Israëls ambten bedr. in Jezus' dagen, ingen. f 1,00, gebonden 1,40
C. Timmerman, Think in English. Exerc. in English Compos., illustr. second series 0,60	
C. Timmerman, Twelve English Lessons, first set, illustrated, met vertaaloef. . . 1,00	
C. Timmerman, Twelve English Lessons, second set, met vertaaloefeningen . . . 0,75	
C. Timmerman, Twelve English Lessons, third set. 1,00	
C. Timmerman, Hoofdzaken der uitspraak van het Engelsch 0,50	

Dr. C. G. N. de Voofs, Historische schets van de Nederlandsche Letterkunde, voor schoolgebruik en hoofdacte-studie, geb. f 4,75	G. C. Weeren, Zingende Jeugd, woorden van G. W. Lovendaal, I, geïll. 3e druk f 0,50
G. J. Vos Az. en Jacs. M. Vos, Voorheen en Thans, ing. f 1,25, geb. 1,50	G. C. Weeren, Zing. Jeugd, II, geïll. 3e dr. 0,50
Lucie Vos, Entre Nous. Avec la collaborat. de Jan Ligthart et H. Scheepstra, I, gebonden 3e druk 0,55	G. C. Weeren, Zing. Jeugd, III, geïll. 3e dr. 0,50
Entre Nous, II, gebonden 0,80	G. C. Weeren, Liederkeur v. de sch. en het leven, Bloemlez., ing. f 0,50, geb. 0,65
M. de Vos, Het Kadaster en de boekh. op de Hypotheken 5,50	M. Weersma, Nieuw Leesboek voor de Christ. scholen, 2 stukjes à 0,25
M. de Vos, Leerb. der Lagere Geodesie 8,50	M. Weersma, Aanschouwelijke Meetkunde 0,20
Vriend of Vijand? Een leesb. v. d. lag. sch. uitg. door de Ned. Onderw. Propag. club (voor drankbestrijding), geïllustreerd . 0,25	M. Weersma, Uitspanning door Inspanning, 2 deeltjes 6e druk à 0,40
L. de Vries, Practisch Rekenonderwijs in de lagere school. Handleiding I 1,25	Dr. K. F. Wenckebach, Experiment en Kliniek 0,65
L. de Vries, Practisch Rekenonderwijs in de lagere school. Handleiding II 0,90	Dr. E. Wiersma, Het psychologisch experiment en de psychiatrie 0,75
L. de Vries, Hoofdelijk rekenen. Rekenboek voor de hoogste klasse en de vervolklasse der lagere school, 1ste stukje 0,20	H. J. v. Wijlen et J. Mart. Müller, Cours de langue franç., d'après la méth. directe. Cours primaire I. <i>Livre du Maître</i> . . 0,75
L. de Vries, Hoofdelijk rekenen, 2de st. 0,20	Cours prim. I, avec ill. <i>Livre de l'élève</i> 0,35
Dr. J. D. v. d. Waals, De Hypothesen in de Natuurkunde 0,75	Cours primaire, avec illustr., II, A . . 0,55
Dr. J. v. Wageningen, Latijnsch-Nederl. Woordenboek, geb. 7,50	Cours primaire, II, B 0,75
Dr. J. v. Wageningen, Het karakterist. in de Lat. taal- en hare letterkunde . . . 0,75	J. E. K. van Wijnen, Aarde zon en maan 0,75
R. v. Wageningen Pz., Tijdsfel van de Geschiedenis des Vaderlands. 5e druk 0,40	Dr. J. A. Wijnne, Algemeene Geschiedenis, 4 deelen 10e druk à 2,90
H. Wagenvoort, In en om ons Huis. Voorlooper van „In en om de School”, geïllustreerd, I 2e druk 0,30	Dr. J. A. Wijnne, Handboek der Algem. Geschiedenis 7e druk 3,00
H. Wagenvoort, In en om ons Huis, II, geïllustreerd 2e druk 0,30	Dr. J. A. Wijnne, Overzicht der Algem. Geschiedenis 13e druk 1,90
H. Wagenvoort, In en om ons Huis, III, geïllustreerd 0,30	Dr. J. A. Wijnne, Geschiedenis van het Vaderland 8e druk 3,90
H. Wagenvoort, Op Rozenhof. Leesboek v. de Chr. school. Compl. in 3 deeltjes, I 0,25	Dr. J. A. Wijnne, Beknopte Geschiedenis van het Vaderland 11e druk 1,90
H. Wagenvoort, Op Rozenhof, II 0,25	Dr. J. A. Wijnne, Geschiedenis van de Nederlanden, I 4,00
H. Wagenvoort, Op Rozenhof, III 0,25	Dr. J. A. Wijnne, Geschiedenis (verspr. en nieuwe opstellen) 3,75
H. Wagenvoort, In ruimer Kring, I. Leesboek voor de hogere klassen der Chr. scholen, geïllustreerd 2e druk 0,40	Dr. J. A. Wijnne, Binnenlandsche gesch. van Frankrijk 2,00
H. Wagenvoort, In ruimer Kring, II, 2e dr. 0,40	Dr. J. A. Wijnne, Oostersche volken en Griekenland 7e druk 4,50
H. Wagenvoort, In ruimer Kring, III . . 0,40	Dr. J. A. Wijnne, Historische waarheid . 0,50
H. Wagenvoort, In ruimer Kring, IV . . 0,40	Dr. J. A. Wijnne, Wet Hooger Onderw. en Algemeene Geschiedenis 0,40
L. van der Wal, Pictures from England 1,50	Dr. J. A. Wijnne, Eenige opmerk. over W. Ihne, Römische Geschichte 0,75
L. van der Wal, London Pictures, illustr. 1,90	Dr. J. A. Wijnne, De historien v. Marcus Coriolanus, Spurius Cassius Vecellinus en Spurius Malius 0,75
W. Wals, Schrijfc. Kleinschr. 1-3, 2e dr. à 0,10	Dr. G. Wildeboer, Het ontstaan van den Kanon des Ouden Verbonds, geb. 4e dr. 2,25
W. Wals, Schrijfc. Grootschr. 1-4, 2e dr. à 0,10	Dr. G. Wildeboer, Letterkunde d. Ouden Verbonds, 3e druk, geb. 5,90
W. Wals, Schrijfc. Rondschr. 1-3, 2e dr. à 0,20	Dr. G. Wildeboer, Jahvedienst en Volksreligie in Israël 0,65
W. Wals, Rondschrift, handleiding bij het gebruik der 3 cahiers 0,30	Dr. G. Wildeboer, De tegenw. stand van het Oud-Testamentisch vraagstuk . . 0,50
W. Wals, Korte aanw. bij het gebr. der 3 cahiers voor het schoonschrijven . . . 0,50	Dr. G. Wildeboer, Het Oude Testament van historisch standpunt toegelicht (<i>ter perse</i>)
W. Wals, Schrijfvoorbeelden in 26 bladen 1,50	Dr. L. Wirth, Synonyme, Homonyme Redensarten etc. der Deutsch-Niederl. Sprache ing. f 2,75, geb. 3,25
W. Wals, Oefen. voor het machineschr. 0,40	
Dr. W. G. van der Weerd, Mixta Graeca et Latina 0,90	

J. C. Wirtz Czn., Paedagogiek voor Chr. Kweekscholen en Normaallessen, geb. f 2,25	met piano-begeleiding. Met 12 gekleurde platen, n. aquarellen van C. Jetses, gec. f 1,00
J. C. Wirtz Czn., De Paedagogiek op het Examen	J. Worp, Zingende Kinderwereld. Kinderliedjes voor een of twee stemmen met pianobegeleiding, 1e-5e twaalfal, 14e druk à f 0,65, gebonden in linnen stempelband
Dr. C. van Wisselingh, De maatschapp. positie van den apotheker	3,90
B. D. Wisselink, Opgaven over de Algebra, I-III	J. Worp, Zingende Kinderwereld voor school en huis, zonder pianobegeleiding 3e druk 0,30
W. J. Wisselink, Leerb. d. Mechanica, hoofdzakelijk voor de H. B. S. met 5-j. c., geb.	J. Worp, 1e Zangboekje
H. Witte, Plantkunde voor school en huis, I-III	J. Worp, 2e Zangboekje
Wolters' New Reader, Part I, II, geb. à	J. Worp, 3e Zangboekje
Dr. J. Woltjer, Latijnsche Gramm. 4e dr.	J. Worp, 4e Zangboekje
Dr. J. Woltjer, Bkn. Latijnsche Grammatica	J. Worp, Wenken bij de Zangb. 2e dr.
Dr. J. Woltjer, Latijnsche oefeningen, I, II	J. Worp, Schoolliedjes voor 2 stemmen
Dr. J. Woltjer, Latijnsche oefen., III	J. Worp, Een boekje met liedjes voor 2 stemmen
Dr. J. Woltjer, Grieksche Gramm. 2e dr.	J. Worp, Twintig driestem. lied. 7e dr.
Dr. J. Woltjer, De onregelmat. Grieksche werkwoorden	J. Worp, Veertig tweest. liedjes 5e dr.
Dr. J. Woltjer, Serta Romana 3e druk ing. f 1,90, geb.	J. Worp, Do-re-mi, Zangm., I 10 dr.
Dr. J. Woltjer, Oratio de summa Philol.	J. Worp, Do-re-mi, Zangm., II 7e dr.
J. Worp, Een lentedag. Partituur met pianobegeleiding	J. Worp, Zangsch., I, 2-en 3st. Canons
Partituur zonder pianobegel.	Dr. J. A. Worp, Gesch. van het Drama en het Tooneel in Nederl., deel I, geb.
J. Worp, Vacantie. Partituur met begel. Partituur zonder pianobegel.	Dr. J. A. Worp, Geschiedenis van het Drama en het Tooneel in Nederland, deel II, gebonden
J. Worp, Kleine Muziekler, herzien door S. van Milligen	Dr. J. A. Worp, De invloed van Seneca's treurspelen op ons tooneel
J. Worp, Algemeene Muziekler, herzien door S. van Milligen	Dr. A. v. IJsendijk, Ovid. Elegiacus. 2e dr.
J. Worp, Oefening v. stemvorming, Bas	F. L. Zahn, Bijbelsche Geschiedenis, 69e duizend ing. f 1,00, geb.
J. Worp, Oefeningen, Contra-alt.	25 Ex. à f 0,80; 50 Ex. à f 0,60; 100 Ex. à f 0,50
J. Worp, Oefeningen, Sopraan of Tenor	F. L. Zahn, Geschiedenis der Chr. Kerk 16e druk, ing. f 0,75, geb.
J. Worp, Oefeningen, Alt	15 Ex. à f 0,60; 50 Ex. à f 0,50; 100 Ex. à f 0,40
J. Worp, 25 liederen voor Mannenkoor 5e verm. uitg. door H. P. Steenhuis	F. L. Zahn, Een woord aan ouders en onderw. bij de Bijb. Gesch.
J. Worp, 12 Volksliedjes v. Mannenkoor	Dr. K. H. M. van der Zande, Beknopt Leerboek der Zuivelbereiding, in linnen 2e druk
J. Worp, Volksliederen, met pianobegel, 2e verm. uitg., door H. P. Steenhuis	0,90
J. Worp, Practische orgelschool, 2e dr., 2 dln, ing. à f 2,90, geb.	C. F. A. Zernike, Paedagogisch Woordenboek, geb. in half leder
J. Worp, De Melod. d. Psalmen, Lof- en Bedezangen, herzien door H. P. Steenhuis, gebonden	7,75
J. Worp, De Melod. d. Evang. Gez., herz. door H. P. Steenhuis, geb.	J. G. Zijlstra, A-B-C. Drie leesboekjes voor het aanvankelijk lezen. 2e druk à
J. Worp, De Melodiën v. d. Vervolgbandel Evangelische Gezangen, herzien door H. P. Steenhuis, geb.	J. G. Zijlstra, Taalk. Allerlei. Steloeften. A. I.
J. Worp, Honderdvijftig voorspelen 3e dr.	B. I.
J. Worp, Vijfentwintig naspelen voor orgel of harmonium, 2e herz. druk	A. II
J. Worp, De zingende Kinderwereld. Kinderliedjes voor een of twee stemmen	B. II
	J. G. Zijlstra, Meetkundig rekenboek, 2 stukjes
	2e druk à
	J. G. Zijlstra, De eerste Lessen
	1,00
	IJ. Zijlstra, Van de School het Leven in! I. De mensch en de maatsch. 3e druk
	0,40
	II. In de strijd om het bestaan 2e druk
	0,45
	III. Het rijk van handel en nijverheid
	0,50
	H. Zondervan, Nederland buiten Europa. Aardrijkskundige schets der bezittingen en koloniën.
	2e druk
	0,90

UITGAVEN VAN J. B. WOLTERS TE GRONINGEN.

LEESBOEKEN.

NEDERLANDSCH.

J. L. Ph. Duijser en G. A. C. van Goor , Letterkundig leesboek I, Bloemlezing uit de werken van de voornaamste schrijvers der 17e en 18e eeuw, ingenaaid <i>f</i> 1,25, gebonden 4e druk	<i>f</i> 1,50
J. L. Ph. Duijser en G. A. C. van Goor , Letterkundig leesboek II, Bloemlezing uit de werken van de voornaamste schrijvers der 19e eeuw, ingenaaid <i>f</i> 1,25, gebonden 5e druk	1,50
J. L. Ph. Duijser en G. A. C. van Goor , Kleine Bloemlezing uit de werken van schrijvers der 17e en 18e eeuw	0,75
J. L. Ph. Duijser en H. W. Groeneveld , Nederlandsche Lectuur, Proza en Poëzie, I 4e druk	0,60
J. L. Ph. Duijser en H. W. Groeneveld , Nederlandsche Lectuur, Proza en Poëzie, II 4e druk	0,75
D. de Groot , L. Leopold en R. R. Rijkens , Nederlandsche letterkunde. Bloemlezing uit de schrijvers der laatste eeuwen, 2 deelen, 9e druk, ingenaaid <i>f</i> 3,80, gebonden	4,50
C. Honigh en G. J. Vos Azn. , Van Eigen Bodem (Slotbündel), Leesboek voor Hoogere Burgerscholen, Gymnasiën, Kweek- en Normaalscholen, gebonden 4e druk	1,25
M. J. Koenen , Ons Leesboek. Proza en Poëzie, samengelezen voor gevorderde leerlingen der Lagere scholen en voor de voorbereidingsklassen der Normaalscholen en H. B. Scholen	0,60
M. J. Koenen , Uit onze Letteren. Nieuwe Bloemlezing, voor de lagere klassen van Gymnasiën, H. B. scholen, Kweek- en Normaalscholen, ingenaaid <i>f</i> 1,00, gebonden	1,40
L. Leopold , Hoofdpersonen uit de Nederlandsche Letterkunde, met 36 portretten 2e druk	2,50
L. Leopold , Nederlandsche schrijvers en schrijfsters der laatste eeuwen, met portretten, ingenaaid <i>f</i> 2,90, gebonden 5e druk	3,50
M. en L. Leopold , Een sleutel. I. Rij van oorspronkelijke Proza-stukken, gebonden 6e druk	1,90
M. en L. Leopold , Een sleutel. II. Rij van oorspronkelijke Gedichten, gebonden 5e druk	1,90
M. en L. Leopold , Oud en Nieuw. Letterkundig leesboek I, 5e druk, ingenaaid <i>f</i> 1,75, gebonden	2,25
M. en L. Leopold , Oud en Nieuw. Letterkundig leesboek II, 2e druk, ingenaaid <i>f</i> 1,75, gebonden	2,25
M. en L. Leopold , Kleine Bloemlezing.	1,25
Pol de Mont , Inleiding tot de Poëzie. Schets van een moderne Poëtië in vier boeken, met portretten, ingen. <i>f</i> 2,90, geb.	3,50
M. A. P. C. Poelhekke , Taalbloei. Letterkundig leesboek voor H. B. S., Gymnasia, Kweek- en Normaalscholen, 2 deelen, gebonden per deel	1,90
G. J. Vos Az. en Jacs. M. Vos , Voorheen en Thans. Schetsen en tafereelen uit ons volksleven en ons land. Geïllustreerd leesboek voor school en huis, ingenaaid <i>f</i> 1,25, gebonden	1,50

UITGAVEN VAN J. B. WOLTERS TE GRONINGEN.

UITGAVEN VAN J. B. WOLTERS TE GRONINGEN.

Bibliotheek van Nederlandsche Letterkunde.

Dicht- en Prozawerken der voornaamste schrijvers van de 17de tot de 19de eeuw, uitgegeven en van eene inleiding en aanteekeningen voorzien door wijlen **T. Terwey**. Voortgezet onder redactie van **J. Koopmans** en **Dr. C. G. N. de Voofs**.

I.	<u>Vondels Jephtha</u>	2de druk f	0,60
II.	<u>Vondels Gysbrecht van Aemstel</u>	3de druk -	0,60
III.	<u>Hooft, Haarlem en Alkmaar</u> . Episoden uit de
Nederlandsche historiën, 2e druk, herzien door
J. KOOPMANS	-	0,60
IV.	<u>Huygens' Zeestraet</u> , Uit de Zedeprenten, De Ste-
destemmen en de Dorpen	2de druk -	0,60
V-VI.	<u>Bredero's Spaansche Brabander</u> , 3e druk, herzien
door Dr. C. G. N. DE VOOFS	-	1,20
VII.	<u>De Genestet's Leekedichtjens</u> , door Dr. H. U.
MELJBOM	2de druk -	0,60
VIII.	<u>Uit JUSTUS VAN EFFEN'S Hollandsche Spectator</u> ,
door J. KOOPMANS	-	0,60
IX.	<u>Bloemlezing uit J. van Vondel's gelegenheidsdichten</u> ,
door J. KOOPMANS	-	0,60

201473_034

vond001jkoo01

Bloemlezing uit J. van Vondel's gelegenheidsgedichten